

ΣΧΟΛΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

ΑΘΗΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 58 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2025

54th NATO Conference of
Commandants

“Artificial Intelligence (AI) in
Higher Military Education”

Athens, 13 - 16 May 2025

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ

ΚΤΗΡΙΟ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

Ευελπίδων 6 και
Μουστοξύδη

Τηλ.: 2108896514
e-mail: res1@hndc.mil.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ-
ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΣΕΘΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΣΥΝΤΑΞΗ

Ταξχος (Ι) Νικόλαος Μεθενίτης
Σμχος (Ι) Ιωάννης Φυτάς
Σχης (ΠΒ) Γεώργιος Χατζηγεωργίου
Σμρος (Ε) Γεώργιος Λάτσης
ΜΥ Α' Ελευθερία Κατσαρού

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ-
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Τυπογραφείο Ελληνικού
Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Γενικά Επιτελεία,
Στρατιωτικοί Σχηματισμοί,
ΓΕΕΦ, Στρατιωτικές Σχολές,
Σπουδαστές ΣΕΘΑ,
Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα,
Ενώσεις Αποστράτων

ISSN: 2944-991X (έντυπη)
2944-9928 (ηλεκτρονική)

Χαιρετισμός Διοικητού ΣΕΘΑ

Σημείωμα Έκδοσης

Άρθρα

«Το Παγκόσμιο Γεωπολιτικό Περιβάλλον»
Κωνσταντίνος Κολιόπουλος Καθηγητής ΠΑΓΠΕΙ 3

«Μαθήματα Στρατιωτικής Ηγεσίας από τον Θουκυδίδη:
Η περίπτωση των Στρατηγών Δημοσθένη και Γύλιππου
και των Ναυάρχων Φορμίωνα και Λύσανδρου»
Γεράσιμος Καραμπελιάς Καθηγητής Πάντειο Πανεπιστήμιο 10

Εργασίες Σπουδαστών

«Οι κυρώσεις ως εργαλείο διπλωματίας του εξαναγκασμού του αντι-
πάλου: Διλήμματα και συνέπειες των κυρωτικών μέτρων εναντίον
της Ρωσίας μετά την εισβολή στην Ουκρανία»
Του Σχη (ΠΖ) Σπυριδωνα Γκουλούση
Σπουδαστή της 77ης ΕΣΦΔΠ..... 16

«Οι στρατηγικές και γεωπολιτικές συνέπειες της πτώσης
του Ναγκόρνο-Καραμπάχ: στρατηγικά διδάγματα και συνέπειες
για την Ελλάδα»
Του Σμχου (Ι) Δημητρίου Χρυσικού
Σπουδαστή της 77ης ΕΣΦΔΠ 26

«Ο ρόλος της Κίνας και της Ρωσίας στην Αφρική.
Η συμβολή της πολιτικής “Μαλακής Ισχύος”»
Του Σμχου (ΕΑ) Αλέξανδρου Βιντζηλαίου
Σπουδαστή της 77ης ΕΣΦΔΠ..... 35

«Η επίδραση των Deep Fake Media στις Ένοπλες Δυνάμεις
και τον τομέα της Ασφάλειας»
Του Αστυνομικού Υποδιευθυντή Φώτιου Ρουμπιέ
Σπουδαστή της 77ης ΕΣΦΔΠ 43

Ημερίδες - Συνέδρια

Ημερίδα «Ο Πόλεμος στην Ουκρανία :
Πολιτική και Στρατηγική Ανάλυση»..... 58

54^η Σύνοδος Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας
χωρών NATO..... 61

Δραστηριότητες

Τελετή Αποφοίτησης 77ης ΕΣΦΔΠ 69

Επισκέψεις - Ομιλίες

Χαιρετισμός Διοικητού ΣΕΘΑ

Αγαπητοί Αναγνώστες,

Φέτος συμπληρώνονται 75 έτη από την ίδρυση της Σχολής Εθνικής Άμυνας το 1950 και την αδιάλειπτη προσφορά της, ως κορυφαίος στρατηγικός πυλώνας εκπαίδευσης για τα ανώτερα στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφαλείας και της ευρύτερης Δημόσιας Διοίκησης σε θέματα Αμυντικής Πολιτικής, Εθνικής Στρατηγικής και Ασφάλειας. Μέσα από ένα πολυεπίπεδο και ιδιαίτερα απαιτητικό πρόγραμμα σπουδών, επιδιώκεται η παροχή στους σπουδαστές, αξιόπιστων γνώσεων, αναλύσεων και πληροφοριών σχετικά με τις τρέχουσες γεωστρατηγικές και γεωπολιτικές εξελίξεις. Πληθώρα διακεκριμένων ομιλητών και εξωτερικών διαλεκτών σε συντονισμό με τα διεξαγόμενα από τους Καθηγητές της Σχολής μαθήματα, δημιουργούν ένα πλαίσιο έγκυρης και σύγχρονης επιμόρφωσης.

Η διαρκώς μεταβαλλόμενη γεωστρατηγική και γεωπολιτική κατάσταση στο περιβάλλοντα τη χώρα μας γεωγραφικό χώρο απαιτεί ευρύτητα γνώσεων, ταχύτητα αναλύσεων και εγκυρότητα εκτιμήσεων έτσι ώστε οι σπουδαστές μας να ανταποκρίνονται με επιτυχία στις όποιες προκλήσεις, καθώς και να γνωρίζουν σε βάθος τους πυλώνες ισχύος της χώρας.

Στο παρόν τεύχος , άρθρα καθηγητών εγνωσμένου κύρους και διακεκριμένες εργασίες σπουδαστών, παρουσιάζουν θέματα γεωστρατηγικού και γεωπολιτικού ενδιαφέροντος, σύγχρονα θέματα γεωστρατηγικής σημασίας και τεχνολογίας. Αντίστοιχα άρθρα παρουσιάζονται και στην αγγλική έκδοση, όπως του, συνεργαζόμενου με τη Σχολή, Ινστιτούτου METIS του University of Bundeswehr Munich (Γερμανία).

Επιπλέον παρουσιάζεται ο μεγάλος αριθμός δραστηριοτήτων της Σχολής που αναδεικνύουν την εξωστρέφεια της και το κύρος αυτής ανάμεσα σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, ημεδαπά και αλλοδαπά, αντιστοίχου επιπέδου. Μεταξύ αυτών ημερίδα με θέμα «Ο Πόλεμος στην Ουκρανία : Πολιτική και Στρατηγική Ανάλυση» με την συμμετοχή διακεκριμένων καθηγητών, ενώ στο πλαίσιο του εορτασμού της 75ης επετείου ιδρύσεως της Σχολής, διεκδικήσαμε και αναλάβαμε την συνδιοργάνωση, με το NATO Defence College, της 54ης Συνόδου Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας NATO, η οποία έλαβε χώρα με επιτυχία στην Αθήνα από 13 έως 16 Μαΐου 25, με θέμα «Η Τεχνητή Νοημοσύνη στην Ανώτατη Στρατιωτική Εκπαίδευση». Στη Σύνοδο συμμετείχαν συνολικά 138 Ανώτατοι και Ανώτεροι Αξιωματικοί, Διοικητές Σχολών Εθνικής Άμυνας και εκπρόσωποι αυτών, από συνολικά 26 χώρες μέλη του NATO και 28 κράτη-εταίρους καθώς και διακεκριμένοι ομιλητές από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Συγχαίρω την συντακτική ομάδα για ακόμα ένα εξαιρετικό τεύχος του περιοδικού «ΑΘΗΝΑ».

Καλή Ανάγνωση
Αθανάσιος Σαρδέλλης
Αντιστράτηγος

Σημείωμα Έκδοσης

Τα τελευταία χρόνια διαπιστώνουμε με emphaticό τρόπο την καταλυτική επίδραση της τεχνολογίας σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας και κατά συνέπεια και στο επίπεδο της στρατηγικής. Η Τεχνητή Νοημοσύνη, τα ντρόουνς, αλλά και οι πρόσφατες στρατιωτικές επιχειρήσεις που ανέδειξαν την αξία των αεροσκαφών στελθ στο πεδίο είναι σίγουρα ανάμεσα στις πιο γνωστές. Από την άλλη δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι αυτές δεν παύουν να είναι μέσα που χρησιμοποιούνται από τους δρώντες στη διεθνή πολιτική. Η σύντομη, αεροπορικής υφής, σύγκρουση Ινδίας και Πακιστάν αλλά και τα ευφάνταστα πλήγματα των ρωσικών αεροπορικών βάσεων στην ενδοχώρα και της ιρανικής αεροπορικής και πυρηνικής ισχύος είναι προϊόντα στρατηγικής σκέψης και σχεδίασης με σαφείς πολιτικούς σκοπούς και με την επικουρία της τεχνολογίας.

Στο τρέχον τεύχος παρατίθενται άρθρα με σημαντικό εύρος θεματολογίας. Το περιοδικό περιλαμβάνει το άρθρο με τίτλο «Το Παγκόσμιο Γεωπολιτικό Περιβάλλον» του κ. Κωνσταντίνου Κολιόπουλου Καθηγητή του ΠΑΠΕΙ. Εν συνεχεία ακολουθεί το άρθρο του Καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Γεράσιμου Καραμπελιά με τίτλο «Μαθήματα Στρατιωτικής Ηγεσίας από τον Θουκυδίδη: Η περίπτωση των Στρατηγών Δημοσθένη και Γύλιππου και των Ναυάρχων Φορμίων και Λύσανδρου»

Ακολουθώντας, στην ενότητα εργασίες σπουδαστών, βρίσκουμε την εργασία του Σχη (ΠΖ) Σπυρίδωνα Γκουλούση με τίτλο «Οι κυρώσεις ως εργαλείο διπλωματίας του εξαναγκασμού του αντιπάλου: Διλήμματα και συνέπειες των κυρωτικών μέτρων εναντίον της Ρωσίας μετά την εισβολή στην Ουκρανία», την εργασία του Σμχου (Ι) Δημητρίου Χρυσικού με τίτλο «Οι στρατηγικές και γεωπολιτικές συνέπειες της πτώσης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ: στρατηγικά διδάγματα και συνέπειες για την Ελλάδα», την εργασία του Σμχου (ΕΑ) Αλέξανδρου Βιντζηλαίου με τίτλο «Ο ρόλος της Κίνας και της Ρωσίας στην Αφρική. Η συμβολή της πολιτικής “Μαλακής Ισχύος”» και τέλος την εργασία του Αστυνομικού Υποδιευθυντή Φώτιου Ρουμπιέ με τίτλο «Η επίδραση των Deep Fake Media στις Ένοπλες Δυνάμεις και τον τομέα της Ασφάλειας»

Εν συνεχεία ακολουθεί ένα μικρό αφιέρωμα στην ημερίδα με θέμα «Ο Πόλεμος στην Ουκρανία : Πολιτική και Στρατηγική Ανάλυση» που οργάνωσε η Σχολή με τον καθηγητή κ. Κολιόπουλο καθώς επίσης και στην 54η Σύνοδο των Δκτων Σχολών Εθνικής Άμυνας του NATO η οποία συνδιοργανώθηκε με το NATO Defense College. Στο τέλος ακολουθεί φωτογραφικό υλικό από τις δραστηριότητες και τις επισκέψεις της Σχολής.

Στο παρόν τεύχος, στο αγγλικό μέρος του περιοδικού, πέραν του άρθρου του Καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Γεράσιμου Καραμπελιά, αναδημοσιεύεται μια μελέτη του Ινστιτούτου Metis του Γερμανικού Πανεπιστημίου Ενόπλων Δυνάμεων του Μονάχου από τον Δρ. Κωνσταντίνο Τσέτσο.

Καλή ανάγνωση

Ταξίαρχος (Ι) Νικόλαος Μεθενίτης

Διευθυντής Σπουδών

ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, καθώς και επί πολλά χρόνια Καθηγητής στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, η οποία τον έχει ανακηρύξει Επίτιμο Διαλέκτη της.

Το παρόν άρθρο αποσκοπεί στο να καταδείξει την παρούσα και μελλοντική κατανομή ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων (ΗΠΑ, Κίνας και ίσως Ρωσίας), καθώς και άλλων σημαντικών διεθνών δρώντων (Ινδία, Ιαπωνία, Ευρωπαϊκή Ένωση). Ο σκοπός δεν είναι να προβλεφθούν συγκεκριμένα γεγονότα, αλλά να εκτιμηθεί το πώς αναμένεται να κατανομηθεί η ισχύς στον διεθνή χώρο. Αυτό με τη σειρά του θα δημιουργήσει ισχυρές συστημικές πιέσεις στα επιμέρους κράτη, πιέσεις που θα επηρεάσουν καταλυτικά τη συμπεριφορά τους. Η ανάλυση θεωρεί ως δεδομένο ότι το παρόν συγκρουσιακό σκηνικό της διεθνούς πολιτικής θα διατηρηθεί μεσομακροπρόθεσμα (5-20 χρόνια), χωρίς ωστόσο να κλιμακωθεί σε πυρηνική σύρραξη μεταξύ δύο ή περισσότερων Μεγάλων Δυνάμεων – σε μια τέτοια περίπτωση, ούτε προβλέψεις μπορούν να γίνουν, ούτε θα ασχοληθεί κανείς με τον έλεγχο της ακρίβειας τέτοιων προβλέψεων.

Μια φράση του συρμού που αναφέρεται στις συνθήκες της εποχής μας, είναι ότι το απρόβλεπτο αποτελεί τη νέα κανονικότητα. Γεννάται επομένως το ερώτημα πώς είναι δυνατό να γίνονται αξιόπιστες προβλέψεις σε ένα τέτοιο απρόβλεπτο περιβάλλον. Η απάντηση είναι ότι οι διαθέσεις των ανά τον κόσμο ηγετών ή και οι ίδιοι οι ηγέτες μπορεί μεν να αλλάζουν, αλλά οι συντελεστές ισχύος διατηρούν μια μονιμότητα. Με όρους θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, η διαδικασία του διεθνούς συστήματος μπορεί να μεταβάλλεται γρήγορα και απρόβλεπτα, αλλά η δομή του παραμένει αξιοσημείωτα σταθερή.

Το άρθρο χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, καταγράφονται τα γενικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου διεθνούς συστήματος. Στο δεύτερο, εξετάζονται τα ισχυρά και τα αδύναμα σημεία των τριών ισχυρότερων κρατών του κόσμου, καθώς και άλλων

σημαντικών διεθνών δρώντων. Το άρθρο κλείνει με μια εκτίμηση των συνεπειών που έχει η ανάλυση για την Ελλάδα.

ΜΕΡΟΣ 1: ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το υβριδικό διεθνές σύστημα

Το παρόν διεθνές σύστημα δεν υπόκειται σε εύκολη κατηγοριοποίηση. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ακουγόταν συχνά ότι το διεθνές σύστημα ήταν μονοπολικό αλλά σταδιακά θα μετατρέπóταν σε πολυπολικό. Έχουν περάσει πάνω από τριάντα χρόνια από τότε, αλλά ακόμη δεν έχουμε δει πολυπολικό σύστημα σαν αυτό που υπήρχε τον 19ο αιώνα. Για την ακρίβεια, η καλύτερη απόδειξη ότι το παρόν διεθνές σύστημα απέχει πολύ από το να είναι πολυπολικό, είναι οι συνεχείς εκκλήσεις της Ρωσίας, της Κίνας και άλλων για τη δημιουργία μιας πολυπολικής διεθνούς τάξης.

Το παρόν διεθνές σύστημα έχει χαρακτηριστικά μονοπολικά, διπολικά, τριπολικά, ακόμη και πολυπολικά. Αν κάποιος έπρεπε οπωσδήποτε να επιλέξει έναν όρο πολικότητας για να το περιγράψει, ο ακριβέστερος θα ήταν ο μονοπολισμός, ο οποίος τείνει ραγδαία προς διπολισμό.

Τα μονοπολικά στοιχεία είναι εύκολα διακριτά. Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής παραμένουν το μοναδικό κράτος που μπορεί να προβάλει ισχύ κάθε είδους (στρατιωτική, οικονομική, ισχύ επί της γνώμης) σε πλανητική εμβέλεια και σε μεγάλη κλίμακα. Η στρατιωτική πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ παραμένει ασυναγώνιστη, παρότι οι Αμερικανοί δεν έχουν ακόμη κατορθώσει να βρουν αξιόπιστη απάντηση στα πυρηνικά όπλα των αντιπάλων τους, ενώ επίσης αντιμετωπίζουν αυξημένα προβλήματα προβολής ισχύος σε περιοχές όπως η ανατολική Βαλτική Θάλασσα ή το Στενό της Ταϊβάν. Πέρα από το καθαρά στρατιωτικό κομμάτι, σε πλανητικό επίπεδο ο έλεγχος των ωκεανών παραμένει σε αμερικανικά χέρια – οι ΗΠΑ αποτελούν τη μέγιστη μέχρι στιγμής έκφραση του αρχαίου ρητού «μέγα το της θαλάσσης κράτος». Το δολλάριο, παρά τις ολοένα αυξανόμενες προσπάθειες υποκατάστασής του που καταβάλλουν διάφορα κέντρα, παραμένει το κατ' εξοχήν παγκόσμιο αποθε-

ματικό νόμισμα και σε γενικές γραμμές το νόμισμα που επιλέγεται για τις διεθνείς συναλλαγές. Η αγγλική γλώσσα έχει καταστεί αδιαφιλονίκητα η παγκόσμια lingua franca, και ως γλώσσα του Διαδικτύου, εκτοπίζοντας γλώσσες ευρύτατα διαδεδομένες όπως τα γαλλικά και τα ισπανικά. Τέλος, δεν θα πρέπει να υποτιμάται η πλανητική εμβέλεια της αμερικανικής κινηματογραφικής και τηλεοπτικής βιομηχανίας, η οποία παίζει τον ρόλο της στη διάδοση των αμερικανικών ιδεών και στη δημιουργία θετικής εικόνας για τις ΗΠΑ ανά τον κόσμο (σε κάθε σχεδόν αμερικανική ταινία, είναι περίπου βέβαιο ότι θα εμφανιστεί και η αμερικανική σημαία).

Εντούτοις, το διεθνές σύστημα αποκτά ολοένα και περισσότερα διπολικά χαρακτηριστικά. Κατ' αρχάς, πρόσφατα η Κίνα ξεπέρασε τις Ηνωμένες Πολιτείες σε μέγεθος οικονομίας με όρους Ισοδυναμίας Αγοραστικής Δύναμης (Purchasing Power Parity=PPP). Είναι η πρώτη φορά μετά το 1890 περίπου, που οι ΗΠΑ δεν θεωρούνται αυτομάτως ως η μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου. Δεύτερον, εδώ και λίγα χρόνια, η Κίνα είναι ο υπ' αριθμόν 1 οικονομικός εταίρος περισσότερων χωρών του κόσμου απ' ό,τι οι Ηνωμένες Πολιτείες. Με άλλα λόγια, η Κίνα έχει μεγαλύτερη οικονομική σημασία για περισσότερες χώρες του πλανήτη απ' ό,τι οι ΗΠΑ. Αυτός ο οικονομικός υποσκελισμός της Ουάσιγκτον είναι μοιραίο να έχει, αργά ή γρήγορα, και πολιτικές συνέπειες. Τέλος, το κινεζικό διπλωματικό δίκτυο ανά τον κόσμο έχει καταστεί συγκρίσιμο του αμερικανικού. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουν πλέον το μονοπώλιο της παγκόσμιας διπλωματικής παρουσίας.

Αυτό που καθιστά ιδιαίτερα σημαντικές αυτές τις τάσεις, είναι ότι η κινεζική πρόκληση προς τις ΗΠΑ είναι ποιοτικά διάφορη από τη σοβιετική πρόκληση του παρελθόντος. Η Σοβιετική Ένωση είχε μεν μια ιδεολογία πλανητικής εμβέλειας, καθώς και σημαντικό γεωστρατηγικό πλεονέκτημα στην Ευρώπη. Ωστόσο, οικονομικά και τεχνολογικά υστερούσε πάντοτε σε σχέση με τη Δύση, ενώ όταν η παλιά επαναστατική/πολεμική ορμή του σοβιετικού συστήματος αμβλύθηκε με το πέρασμα του χρόνου, οι Σοβιετικοί έχασαν και τον ιδεολογικό αγώνα. Με την Κίνα τα πράγματα είναι διαφορετικά. Ενώ το κινεζικό σύστημα θέτει μεν μια ιδεολογική πρόκληση, προβάλλοντας τα όποια πλεονεκτήματα του πολιτικού αυταρχισμού, το Πεκί-

νο δεν ενδιαφέρεται να διαδώσει διεθνώς την ιδεολογία του. Η αντιπαράθεση της Κίνας με τη Δύση είναι πρωτίστως οικονομική και τεχνολογική, τομείς στους οποίους η Κίνα μπορεί κάλλιστα να θριαμβεύσει.

Καμία ανάλυση που καταγράφει την παγκόσμια κατανομή ισχύος δεν μπορεί να αγνοήσει μια χώρα που διαθέτει περίπου 5.500 πυρηνικές κεφαλές. Αυτή η χώρα είναι η Ρωσία, και εδώ εμφανίζεται η όποια τριπολική διάσταση του σύγχρονου διεθνούς συστήματος. Από στρατιωτικής απόψεως, ο κόσμος απαρτίζεται από τρεις Μεγάλες Δυνάμεις. Ομολογουμένως ο πόλεμος στην Ουκρανία έχει καταδείξει όχι τη δύναμη, αλλά την αδυναμία της Ρωσίας, κι αυτό ασχέτως της τελικής του έκβασης. Η Ρωσία μπορεί τελικά να αποδείξει σε όλο τον κόσμο ότι όντως είναι ισχυρότερη από την Ουκρανία, αλλά αυτό από μόνο του δεν είναι επαρκές διαβατήριο για το status Μεγάλης Δύναμης. Ωστόσο, η Ρωσία διαθέτει αρκετή συμβατική ισχύ ώστε να μην κάμπτεται εύκολα στο πεδίο της μάχης – και υπεραρκετή πυρηνική ισχύ ώστε κανείς να μην τολμήσει να αποπειραθεί να τη νικήσει ολοκληρωτικά σε συμβατική σύγκρουση.

Τέλος, το παρόν διεθνές σύστημα έχει και πολυπολικά χαρακτηριστικά. Εδώ και χρόνια έχει γίνει της μόδας η φράση “the rise of the rest” (η άνοδος των υπολοίπων). Η εν λόγω φράση υποδηλώνει την άνοδο της ισχύος κρατών που δεν συγκαταλέγονται στις παραδοσιακές Μεγάλες Δυνάμεις. Αυτό έχει διάφορες διαστάσεις. Η πρώτη είναι η δημογραφική αλλαγή. Ήδη η Ινδία έχει ξεπεράσει την Κίνα ως το πολυπληθέστερο κράτος του κόσμου, ενώ μεταξύ των δέκα πολυπληθέστερων χωρών του κόσμου το έτος 2025 συγκαταλέγονται μόλις τρεις παραδοσιακές Μεγάλες Δυνάμεις: η Κίνα (δεύτερη), οι ΗΠΑ (τρίτες) και η Ρωσία (μετά βίας ένατη). Πέραν τούτου, ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα έχει αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των επιχειρήσεων χωρών του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου οι οποίες συγκαταλέγονται μεταξύ των μεγαλύτερων επιχειρήσεων παγκοσμίως. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Μεξικανός Κάρλος Σλιμ φιγουράρει ανάμεσα στους πλουσιότερους ανθρώπους του κόσμου, και ενίοτε καταλαμβάνει και αυτή την πρώτη θέση στη σχετική κατηγορία.

Τα παραπάνω έχουν προκαλέσει αυξημένη αυτοπεποίθηση σε διάφορους «τριτοκοσμικούς». Έτσι, ένας Ινδός δισεκατομμυριούχος δήλωσε πριν

από λίγα χρόνια ότι τα χρόνια που έρχονται θα είναι καλά για τους κίτρινους και τους καφέ ανθρώπους, και άσχημα για τους λευκούς ανθρώπους (τους μαύρους ανθρώπους δεν καταδέχθηκε καν να τους μνημονεύσει), ενώ τον Ιούνιο του 2022, με αφορμή τον πόλεμο της Ουκρανίας, ο υπουργός εξωτερικών της Ινδίας Σ. Τζαΐσανκάρ συμβούλευσε την Ευρώπη ότι θα πρέπει να ωριμάσει και να πάψει να θεωρεί ότι τα προβλήματά της είναι και προβλήματα του κόσμου. Απεναντίας, συνέχισε, «τα προβλήματα του κόσμου δεν είναι τα προβλήματα της Ευρώπης». Εντούτοις, όπως θα φανεί παρακάτω, τα όνειρα της Κίνας, της Ρωσίας, της Ινδίας και ενδεχομένως και άλλων κρατών για τη δημιουργία ενός πολυπολικού κόσμου με πολλές Μεγάλες Δυνάμεις και αντίστοιχες διακριτές σφαίρες επιρροής, πόρρω απέχουν από το να πραγματοποιηθούν.

Η πρωτοκαθεδρία του έθνους-κράτους: COVID-19

Ένα ενδεχόμενο που θα πρέπει να εξεταστεί, είναι αυτό της δημιουργίας υπερκρατικών ενώσεων οι οποίες θα επιφέρουν συσσωμάτωση (δηλ. μεταβίβαση αρμοδιοτήτων σε ανώτερο των κρατών κλίμακιο) και ως εκ τούτου θα αλλάξουν το πολιτικό πλαίσιο αναφοράς. Φαίνεται ότι αυτό το ενδεχόμενο δεν πρόκειται να απασχολήσει τη διεθνή πολιτική μακροπρόθεσμα: ούτε καινούριες αξιόλογες υπερκρατικές ενώσεις αναμένεται να δημιουργηθούν, ούτε οι υπάρχουσες, με προεξάρχουσα την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), αναμένεται να παίξουν κάποιον ενισχυμένο πολιτικό ρόλο.

Η πανδημία του COVID-19 ενταφίασε τα υπερεθνικά ιδεολογήματα, διότι ανέδειξε τον πρωταρχικό ρόλο που παίζει το έθνος-κράτος στη συνείδηση των ανθρώπων. Μόλις ο ιός άρχισε να ξεπερνά τα όρια της Κίνας, καταφάνηκε ότι κανείς δεν μπορούσε να βασίζεται στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, ούτε στον εξειδικευμένο Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας. Αντίστοιχη τύχη είχαν άλλοι διεθνείς οργανισμοί, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Αφρικανική Ένωση, η Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών, κλπ. Οι λύσεις αναζητήθηκαν σε εθνικό επίπεδο. Προφανώς δεν μπορούσε η κάθε χώρα να αναπτύξει τα δικά της μέβλια, παρότι αρκετές χώρες όντως το έκαναν με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία. Πέραν τούτου όμως,

οι πολίτες προσέβλεπαν στις κυβερνήσεις τους για τη λήψη μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας, επιβραβεύοντάς τις ή τιμωρώντας τις ανάλογα. Τέλος, δεν ξένισε κανέναν ότι οι εθνικές κυβερνήσεις πρώτα φρόντισαν να προστατεύσουν τους πολίτες τους, ακόμη και κατακρατώντας ιατρικούς πόρους εφόσον και για όσο αυτό χρειάστηκε, και μόνο μετέπειτα προέβησαν σε πράξεις διεθνούς αλληλεγγύης παρέχοντας μάσκες ή εμβόλια στο εξωτερικό.

Τα παραπάνω κατέδειξαν το άτοπο της συζήτησης περί δήθεν παρακμής ή και επικείμενου θανάτου του κράτους. Όταν απειλήθηκε η ζωή τους, οι πολίτες στράφηκαν στο κράτος τους για να τους προστατεύσει. Δεν υπάρχει καλύτερη απόδειξη για το ότι το κράτος εξακολουθεί να είναι με διαφορά ο σημαντικότερος όρων στη διεθνή πολιτική, και θα παραμείνει έτσι στο προβλεπτό μέλλον. Έχοντας ξεκαθαρίσει αυτό το σημείο, περνάμε στην ανάλυση των ισχυρότερων κρατών του σύγχρονου διεθνούς συστήματος.

ΜΕΡΟΣ 2: ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

ΗΠΑ: η παγκόσμια πρωτοκαθεδρία και πώς να τη χάσετε

Ίσως παραείναι εύκολο να επικριθεί η αμερικανική πολιτική, εξωτερική και εσωτερική, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Ίσως κατ' αυτόν τον τρόπο να λησμονηθεί ότι στις πάνω από τρεις δεκαετίες που μεσολάβησαν από τότε μέχρι σήμερα, οι Ηνωμένες Πολιτείες προέστησαν μιας πρωτοφανούς στην ανθρώπινη ιστορία ευημερίας, και μιας πρωτοφανούς στη διεθνή πολιτική σταθερότητας σε επίπεδο Μεγάλων Δυνάμεων. Εντούτοις, δεν μπορεί να μην επισημανθεί η απίστευτη σπατάλη αμερικανικών πόρων, έμψυχων και υλικών, σε σχέδια οριακά φαντασιόπληκτα (π.χ. η οικοδόμηση ενός σταθερού και δημοκρατικού κράτους στο Αφγανιστάν). Όπως είδαμε παραπάνω, οι ΗΠΑ διατηρούν μεν την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία, ενίοτε δε σε σημείο μονοπολικότητας, αλλά η διεθνής θέση τους κινδυνεύει σοβαρά.

Στην παρούσα κατάσταση, υπάρχουν τουλάχιστον δύο στοιχεία που επενεργούν αρνητικά στην εξέλιξη της αμερικανικής ισχύος. Το πρώτο είναι ο τρομακτικός εσωτερικός διχασμός. Η επίθεση της 6ης Ιανουαρίου 2021 στο Καπιτώλιο ήταν κάτι το

ανήκουστο για τις ΗΠΑ και καταδεικνύει το πόσο βαθιά διχασμένη είναι πλέον η αμερικανική κοινωνία. Τα πράγματα χειροτέρευσαν ακόμη περισσότερο με την καταστροφική εμμονή της προεδρίας Μπάιντεν στην ταυτοτική πολιτική, η οποία αποπειράθηκε να επιβάλει ως κανονικότητα διάφορες ακραίες συμπεριφορές – η εικόνα του Αμερικανού διεμφυλικού Ναυάρχου Ληβάν να φωτογραφίζεται επίσημα φορώντας φούστα και γόβες δεν μπορεί να ξεχαστεί. Επιπρόσθετα, η κυβέρνηση Μπάιντεν επέδειξε ανοχή (αν όχι ενθάρρυνση) προς τη λαθρομετανάστευση. Η λαθρομετανάστευση, ανέκαθεν αυξημένη στις ΗΠΑ, είναι μια διαδικασία που όχι μόνο οξύνει τις εσωτερικές ανομοιογένειες, αλλά δυνητικά μπορεί να προκαλέσει μέχρι και αποσχιστικές τάσεις λόγω της υπερσυγκέντρωσης Μεξικανών στις νοτιοδυτικές πολιτείες της χώρας. Οι πρόσφατες αιματηρές ταραχές στην Καλιφόρνια δείχνουν ανάγλυφα το μέγεθος του προβλήματος. Ένα τέτοιο εσωτερικό μέτωπο όχι μόνο δεν επιτρέπει τη χάραξη μιας συνεκτικής και σταθερής υψηλής στρατηγικής, αλλά επίσης αποστερεί πολύτιμους πόρους από την εξωτερική πολιτική.

Το δεύτερο αρνητικό στοιχείο είναι εξωτερικής φύσης και μπορεί να συνοψιστεί στο ότι η Ιστορία τρέχει και δεν μπορεί να περιμένει τις ΗΠΑ να χαράξουν τη στρατηγική τους. Η στρατηγική κακοδιαχείριση των τελευταίων δεκαετιών έχει το τίμημά της, ενώ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι υπόλοιποι με προεξάρχουσα την Κίνα ανεβαίνουν. Ενόσω η Ουάσιγκτον σπαταλούσε πόρους σε άσχετες συγκρούσεις, η κινεζική ισχύς αυξανόταν.

Ωστόσο, υπάρχουν τουλάχιστον δύο στοιχεία που επενεργούν θετικά στην αμερικανική ισχύ. Το πρώτο είναι ο περίφημος αμερικανικός δυναμισμός. Οι ΗΠΑ και ο λαός τους διαθέτουν ενδεχομένως αστείρευτες δυνάμεις που τους έχουν επιτρέψει να προσαρμοστούν σε μια σειρά από πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Κατά καιρούς διατυπώνονται παράπονα ότι οι ΗΠΑ μένουν πίσω από τους αντιπάλους τους, αλλά μετά από λίγο οι Αμερικανοί απαντούν με μια πανσπερμία καινοτομιών που τους τοποθετεί ξανά στην πρωτοπορία. Παραείναι νωρίς για να ξεγράψει κάποιος τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Το δεύτερο στοιχείο που επενεργεί θετικά στην αμερικανική ισχύ είναι οι πλανητικής εμβέλειας συμ-

μαχίες που οι ΗΠΑ έχουν οικοδομήσει με το πέρασμα του χρόνου. Οι συμμαχίες ενός κράτους δεν απαρτίζουν τμήμα της ισχύος του, αλλά αποτελούν δανεισμό της ισχύος τρίτων. Προφανώς όντας το ισχυρότερο κράτος του κόσμου, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν μικρότερη ανάγκη απ' ό,τι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις να δανείζονται την ισχύ τρίτων. Εντούτοις, οι συμμαχίες γενικά μειώνουν το κόστος μιας υψηλής στρατηγικής και έχουν ανεκτίμητη αξία για την υποβοήθηση της προβολής ισχύος εκ μέρους της Μεγάλης Δύναμης. Οι ΗΠΑ όχι μόνο έχουν μια μεγάλη κληρονομιά δοκιμασμένων συμμαχιών, αλλά τα τελευταία χρόνια κατέδειξαν και την ικανότητα να δημιουργούν εξ υπαρχής νέες συμμαχίες όπως η Τετραμερής ή αλλιώς Κουάντ (Quad=ΗΠΑ, Ινδία, Ιαπωνία, Αυστραλία) ή το ΑΥΚΥΣ (Αυστραλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες). Σε αντιδιαστολή, η Κίνα έχει να επιδείξει μόνο τις παλιές και όντως σταθερές συμμαχίες με τη Βόρεια Κορέα και το Πακιστάν, καθώς και την «απερίοριστη φιλία» που διακήρυξε με τη Ρωσία το 2022.

Είναι γεγονός ότι ορισμένοι από τους συμμάχους που έχει αποκτήσει η Ουάσιγκτον τα τελευταία χρόνια είναι πολύ εκτεθειμένοι στρατιωτικά και/ή έχουν ελάχιστη συμμαχική αξία. Εντούτοις, η καθόλου διπλωματική αντίδραση του Προέδρου Τραμπ στην όλη κατάσταση διακινδυνεύει να πετάξει το μωρό της δοκιμασμένης συμμαχίας μαζί με τα απόνερα της συνειδητής αποφυγής των βαρών εκ μέρους διαφόρων συμμάχων. Και σίγουρα, οι συνειδητές προσβολές ή και απειλές εναντίον συμμάχων (π.χ. Καναδάς, Δανία) δεν συνεργούν στο να διατηρήσουν οι ΗΠΑ αυτό το θετικό για την ισχύ τους στοιχείο.

Κίνα: καθ' οδόν προς την πρωτιά;

Η άνοδος της σύγχρονης Κίνας φαίνεται ασταμάτητη και δεν παύει να εκπλήσσει και να διαψεύδει τους εκάστοτε αμφισβητίες. Σημειωτέον ότι η Κίνα έχει προ πολλού πάψει να περιορίζεται στην κατασκευή φτηνών και μειωμένης αξιοπιστίας προϊόντων, έχοντας μεταβεί και στην κατασκευή εξαιρετικών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας. Χαρακτηριστικά, αυτή τη στιγμή η κινεζική Huawei παρέχει το μοναδικό αξιόπιστο δίκτυο 5G παγκοσμίως.

Παρόλα αυτά, η Κίνα έχει μπροστά της τρία σοβαρότατα εμπόδια προς την παγκόσμια πρωτο-

καθεδρία. Το πρώτο, είναι ο αυξανόμενος πολιτικός αυταρχισμός και η οικονομική σκέψη που τον συνοδεύει. Ο Κινέζος Πρόεδρος Σι Τζινπίνγκ προφανώς δεν επιθυμεί επιστροφή στις ακρότητες του Μaoϊσμού, αλλά εξίσου προφανώς επιθυμεί τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών στην Κίνα και την υπαγωγή των ισχυρών οικονομικών παραγόντων της χώρας σε στενό πολιτικό έλεγχο. Ιδεωδώς για τον Σι, η κινεζική οικονομία θα αποκτήσει «σχήμα ελιάς», με περιορισμό των ανισοτήτων πλούτου και μεγέθους των οικονομικών μονάδων, τόσο προς τα κάτω, όσο και προς τα πάνω. Μολονότι η προσπάθεια περιορισμού των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων που έχει επιφέρει η ραγδαία ανάπτυξη είναι άξια επαίνου, ο ωκεανός μικρομεσαίων επιχειρήσεων που οραματίζεται ο Σι αντιστρατεύεται τις οικονομίες κλίμακος που είναι απαραίτητες για τη σταθερή υπεροχή σε έρευνα και ανάπτυξη, την οποία απαιτεί το σύγχρονο τεχνολογικό περιβάλλον. Επιπρόσθετα, το ολοένα ασφυκτικότερο ιδεολογικό πλαίσιο τορπιλίζει την κουλτούρα της καινοτομίας, που τόσο συνεισέφερε στην ανάπτυξη της Κίνας.

Το δεύτερο εμπόδιο, είναι η οικολογική καταστροφή που έχει συντελεστεί στην Κίνα κατά τις δεκαετίες της ραγδαίας ανάπτυξης. Το μοντέλο «πρώτα θα αναπτυχθούμε και μετά θα τα καθαρίσουμε», έχει προ πολλού πάψει να λειτουργεί. Εδώ δεν μιλάμε για περιθωριακές οικολογικές ανησυχίες, αλλά για ζητήματα που αγγίζουν τον πυρήνα της παραγωγής ή και της ίδιας της ζωής. Η ατμοσφαιρική μόλυνση προκαλεί θανάτους, ενώ σε διάφορες περιοχές υπάρχει πρόβλημα εξασφάλισης πόσιμου νερού. Η Κίνα πρέπει επείγοντως να κάνει κάτι γι' αυτό.

Το τρίτο, και ενδεχομένως το πλέον δυσεπίλυτο εμπόδιο, είναι το δημογραφικό πρόβλημα. Μια φράση που ακούγεται πολύ για την Κίνα είναι ότι ενδέχεται «να γεράσει προτού να πλουτίσει» (grow old before growing rich). Η πολιτική έλεγχου του πληθυσμού πέτυχε μεν τον στόχο της (ας φανταστούμε το πόσο φτωχή θα είχε παραμείνει μια Κίνα που θα είχε διατηρήσει τον παραδοσιακό ρυθμό γεννήσεων της και θα πλησίαζε τα δύο δισεκατομμύρια κατοίκους), αλλά πλέον η Κίνα βρίσκεται αντιμέτωπη με τα επίχειρα: γήρανση του πληθυσμού, που τις επόμενες δεκαετίες θα οδηγήσει σε μείωση των παραγωγικών ηλικιών κατά εκατοντάδες εκατομμύρια. Η κλίμακα

του προβλήματος είναι ασύλληπτη, και δεν υπάρχουν γρήγορες και εύκολες λύσεις: ακόμη και στην Κίνα, είναι δύσκολο να φανταστεί κάποιος ότι απλώς με ένα κυβερνητικό διάταγμα οι άνθρωποι θα αλλάξουν μονομιάς τη ζωή τους και τα καταναλωτικά τους πρότυπα και θα επανέλθουν στη δημογραφική συμπεριφορά των προπαππούδων τους.

Είναι άγνωστο το εάν και κατά πόσο η Κίνα θα κατορθώσει να υπερπηδήσει αυτά τα εμπόδια. Σε κάθε περίπτωση όμως, στο προβλεπτό μέλλον η Ανατολική Ασία θα εξακολουθεί να είναι το οικονομικά δυναμικότερο μέρος του πλανήτη. Η Κίνα αποτελεί την ατμομηχανή αυτού του δυναμισμού, συναρπαζόμενη όχι μόνο από παραδοσιακά πλέον βιομηχανικά/τεχνολογικά κέντρα όπως η Ιαπωνία, η Νότια Κορέα και η Ταϊβάν, αλλά και από τα 700 εκατομμύρια κατοίκων των χωρών της ASEAN (Association of East Asian Nations=Ένωση Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας) – ένας οικονομικός χώρος δυνητικά μεγαλύτερος από την ΕΕ. Ένα τέτοιο πλεονέκτημα δεν χάνεται εύκολα.

Αναλύοντας νηφάλια τη Ρωσία

Φαίνεται ότι στη χώρα μας είναι δύσκολο να γίνει μια ψύχραιμη και αντικειμενική αποτίμηση της ρωσικής ισχύος. Αφενός, υπάρχουν εκείνοι που νομίζουν ότι η σύγχρονη Ρωσία είναι κάτι σαν την πανίσχυρη Σοβιετική Ένωση του 1945. Αφετέρου, υπάρχουν κάποιοι άλλοι που διατείνονται ότι η Ρωσία δεν είναι παρά «ένα βενζινάδικο με πυρηνικά». Όλοι αυτοί κάνουν λάθος.

Κατ' αρχάς, με τη μερική εξαίρεση της στρατιωτικής ισχύος, η Ρωσία ούτε καν πλησιάζει σε ισχύ την Κίνα, πολλώ μάλλον τις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατ' αρχάς, η Ρωσία έχει μόλις το ένα δέκατο του πληθυσμού της Κίνας. Είναι αλήθεια ότι σχεδόν κανείς δεν μπορεί να συγκριθεί πληθυσμιακά με την Κίνα, αλλά ειδικά στην περίπτωση της Ρωσίας ούτε οι ίδιοι οι Ρώσοι δεν πιστεύουν ότι η χώρα τους μπορεί να ανακάμψει δημογραφικά στο προβλεπτό μέλλον. Ως προς την οικονομία, η ρωσική οικονομία είναι το ένα όγδοο (με όρους ΑΕΠ) ή έστω το ένα πέμπτο (με όρους PPP) της κινεζικής. Μέχρι την έκρηξη του πολέμου στην Ουκρανία, η Κίνα ξόδευε για την άμυνά της πάνω από τρεις φορές όσα ξόδευε η Ρωσία. Προφανώς ο πόλεμος έχει οδηγήσει σε εκθετική αύξηση

των ρωσικών αμυντικών δαπανών, αλλά αφενός υπάρχει μεγάλη δυσκολία ανεύρεσης σχετικών στοιχείων, αφετέρου ό,τι αγοράζει η Ρωσία για την άμυνά της (έμψυχο και υλικό), υπόκειται εκ των πραγμάτων σε μεγάλη κατατριβή.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η Ρωσία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «κανονική» Μεγάλη Δύναμη. Ταυτόχρονα όμως, δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η Ρωσία παραμένει με διαφορά το ισχυρότερο κράτος της Ευρασίας μετά την Κίνα (δεν είναι ξεκάθαρη η σύγκριση με την Ινδία¹). Στην Ευρώπη η υπεροχή της Ρωσίας απέναντι σε οποιοδήποτε άλλο κράτος είναι καταθλιπτική, ιδίως αν υπολογίσουμε την οικονομία με όρους PPP αντί για ΑΕΠ, πράγμα που φαίνεται και πιο δόκιμο στην περίπτωση της λιγότερο εκτεθειμένης σε διεθνείς ανταλλαγές ρωσικής οικονομίας. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, δεδομένης της προηγηθείσας ανάλυσης αναφορικά με τις πενιχρές προοπτικές υπερεθνικών συσσωματώσεων όπως η ΕΕ (βλ. και παρακάτω).

Οι υπόλοιποι

Η πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση από τις χώρες που επιδιώκουν να αποκτήσουν το status Μεγάλης Δύναμης είναι η Ινδία. Έχοντας επιφέρει μεταρρυθμίσεις στην οικονομία της που της επέτρεψαν να ξεφύγει από τον παραδοσιακό «ινδοϊστικό ρυθμό ανάπτυξης», η Ινδία μπορεί πλέον να καυχηθεί όχι μόνο για τον πληθυσμό της, αλλά και για τον πλούτο της (τρίτη οικονομία στον κόσμο με όρους PPP). Πέραν τούτου, η Ινδία φέρεται να έχει «καβαλήσει το κύμα» της μόρφωσης και της υψηλής τεχνολογίας: Ινδοί γκουρού της πληροφορικής κατέχουν επίζηλες θέσεις στη Silicon Valley, ενώ είναι διαδεδομένο το στερεότυπο του «Ινδού στο YouTube» που τα εξηγεί καλύτερα από τον Καθηγητή Πανεπιστημίου.

Αυτά όμως είναι η βιτρίνα. Η Ινδία όχι μόνο παραμένει εσωτερικά κατακερματισμένη (κάστες, θρησκείες, εθνότητες) και πολύ φτωχή σε απόλυτα μεγέθη, αλλά για την ακρίβεια η ψαλίδα της με την Κίνα ανοίγει αντί να κλείνει. Ο πληθυσμός της Ινδίας αυξάνεται μεν και η οικονομία της μεγαλώνει, αλλά

αυτά αφορούν ως επί το πλείστον στα φτωχότερα και λιγότερο καταρτισμένα στρώματα του πληθυσμού. Οικονομολόγοι διατείνονται ότι, σε αντίθεση με την Κίνα, η Ινδία δεν έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στη μεταποίηση, ενώ το σοκαριστικό στατιστικό στοιχείο ότι το 2022 λιγότεροι από τους μισούς ενήλικους της Ινδίας εργάζονταν, καταδεικνύει ότι η Ινδία είναι απίθανο να εξελιχθεί σε Μεγάλη Δύναμη στο προβλεπτό μέλλον.

Στις μέρες μας φαντάζουν απίστευτες οι προβλέψεις που διατυπώνονταν κατά τη δεκαετία του 1980, σύμφωνα με τις οποίες οσονούτω η Ιαπωνία θα υποσκέλιζε οικονομικά τις Ηνωμένες Πολιτείες και θα επέβαλε τη δική της κυριαρχία στο διεθνές σύστημα. Είτε λόγω πολιτικής αστάθειας, είτε (το πιθανότερο) λόγω αδήριτων δομικών περιορισμών, η Ιαπωνία φαίνεται ότι εδώ και χρόνια έχει φτάσει στα όρια της ισχύος της. Η πάλαι ποτέ δεύτερη σε μέγεθος οικονομία του κόσμου έχει υποσκελιστεί με τεράστια διαφορά στην τρίτη θέση (πέμπτη με όρους PPP), ο πληθυσμός της μειώνεται δραματικά και γηράσκει, ενώ η νέα γενιά της εμφανίζει συμπτώματα παραίτησης, αρνούμενη πεισματικά να ενηλικιωθεί. Προφανώς η Ιαπωνία κάθε άλλο παρά αδύναμη είναι. Παραμένει ισχυρός οικονομικός δρων, η τεχνολογία της είναι κορυφαία, είναι αξιολέβαστη στρατιωτικά και, αν παραστεί ανάγκη, διαθέτει, σύμφωνα με ανοιχτές πηγές, τη δυνατότητα να κατασκευάσει πυρηνικά όπλα μέσα σε δύο έτη από τη στιγμή που θα λάβει τη σχετική απόφαση. Μεγάλη Δύναμη όμως, δεν πρόκειται να γίνει.

Ολοκληρώνουμε την παρουσίαση των επίδοξων Μεγάλων Δυνάμεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η σχετική υποβάθμισή της στην παρούσα ανάλυση ίσως να ξενίσει ορισμένους αναγνώστες που έχουν γαλουχηθεί με δεκαετίες προπαγάνδας περί της «Ενωμένης Ευρώπης». Για να μη μακρυγορούμε, αρκεί να παραθέσουμε κάτι που είχε γράψει πριν από πολλά χρόνια ο κορυφαίος διεθνολόγος Χέντλεϊ Μπουλ: «Η Δυτική Ευρώπη, όσο δεν συνενώνεται σε ένα ενιαίο κράτος, δεν είναι καν δύναμη». Παρότι πολλοί αθροίζουν τους επιμέρους συντελεστές ισχύος των 27 κρατών-μελών της ΕΕ και εντυπωσιάζονται από το τελικό άθροισμα, είναι λανθασμένο να γίνεται αυτή η πρόσθεση όσο δεν υπάρχει ένα ενιαίο πολιτικό κέντρο που να λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις για θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και ασφά-

λειας. Αυτό είναι το θεμελιώδες σφάλμα της δήλωσης του διακεκριμένου Πολωνού πολιτικού Ντόναλντ Τουσκ, σύμφωνα με την οποία «500 εκατομμύρια Ευρωπαίοι ζητούν από 350 εκατομμύρια Αμερικανούς να τους υπερασπιστούν από 150 εκατομμύρια Ρώσους». Υπάρχουν, Έλληνες, Πολωνοί, Γάλλοι, κλπ., αλλά δεν υπάρχουν «Ευρωπαίοι».

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Βρισκόμαστε σε περίοδο συστημικών ανακατατάξεων, οι οποίες υπερβαίνουν τις ιδιοτροπίες μεμονωμένων ηγετών. Ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων έχει επανέλθει και με το παραπάνω. Η Ελλάδα οφείλει να ξαναμάθει μια τέχνη που κατείχε μεν καλά στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, αλλά που έκτοτε έχει λησμονήσει: να «παίζει» κι αυτή με την αστάθεια που έχει ήδη έρθει. Δηλώσεις του στυλ «εμείς χρησιμοποιούμε τη μαλακή ισχύ γιατί δεν «το έχουμε» με τη σκληρή ισχύ» είναι άτοπες στην παρούσα συγκυρία.

Όσοι ελπίζουν σε μια εμβάθυνση της ευρωπαϊκής συσσωμάτωσης που θα ενισχύσει την ευρωπαϊκή άμυνα και ασφάλεια, ας προσέχουν τι προσδοκούν. Η προσπάθεια ορισμένων να εντάξουν την Τουρκία στον κυοφορούμενο φορέα της ευρωπαϊκής ασφάλειας, παρακάμπτοντας το ενδεχόμενο ελληνικό βέτο, καταδεικνύει τις πιθανές επιπτώσεις της εγκατάλειψης του κανόνα της ομοφωνίας και της αντ' αυτού υιοθέτησης σχημάτων ενισχυμένης πλειοψηφίας και σε τέτοια ζητήματα.

Κλείνοντας, ας έχουμε υπόψη μας ότι υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο οι ανταγωνισμοί μεταξύ διαφόρων (υπαρκτών ή επίδοξων) Μεγάλων Δυνάμεων να παράσχουν ευκαιρίες ανόδου σε Μεσαίες Δυνάμεις. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πώς η Πρωσία, το μικρό αλλά καλά οργανωμένο γερμανικό αυτό κράτος, εκμεταλλεύτηκε κατά τον 18ο αιώνα τον ανταγωνισμό μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων (Γαλλίας, Αυστρίας, Ηνωμένου Βασιλείου και Ρωσίας) ώστε να αναδειχθεί κι εκείνη ως Μεγάλη Δύναμη. Αυτή τη στιγμή, η Τουρκία εκμεταλλεύεται τον ανταγωνισμό μεταξύ Δύσης και Ρωσίας ώστε να προσποριστεί οικονομικά και πολιτικά οφέλη (βλ. την υποβολή των επιτυχιών των συμμάχων της στην Υπερκαυκασία και στη Συρία). Η Τουρκία επωφελείται από την

κατάσταση με διαφορετικό μεν τρόπο από την Πρωσία, αλλά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα είναι και στις δύο περιπτώσεις το ίδιο.

Κ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος είναι Καθηγητής του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Επί χρόνια διδάσκει Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές σε μια σειρά ανώτερων σχολών των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Έχει αναγορευτεί σε Επίτιμο Διαλέκτη της Σχολής Εθνικής Άμυνας. Μεταξύ των βιβλίων του περιλαμβάνονται το *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα* και [μαζί με τον Αθ. Πλατιά] το *Thucydides on Strategy* και το *Η Τέχνη της Στρατηγικής*.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ

Στρατηγική θεωρία και πρακτική από την αρχαιότητα έως σήμερα

Ιστορία, θεωρία και πρακτική της διεθνούς πολιτικής

Ρωσία και Ευρασία

Ελληνική Υψηλή και Στρατιωτική Στρατηγική

Τουρκική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική

¹ Η Ινδία υπερέχει πληθυσμιακά και οικονομικά, αλλά η Ρωσία υπερέχει στρατιωτικά.

Μαθήματα Στρατιωτικής Ηγεσίας από τον Θουκυδίδη:

Η περίπτωση των Στρατηγών Δημοσθένη και Γύλιππου και των Ναυάρχων Φορμίωνα και Λύσανδρου

Γεράσιμος Ν Καραμπελιάς

Καθηγητής Πάντειο Πανεπιστήμιο

Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου είναι μια βαθιά μελέτη της στρατιωτικής ηγεσίας, που προσφέρει διαχρονικές γνώσεις για τις δεξιότητες και τα χαρακτηριστικά που καθορίζουν τους αποτελεσματικούς ηγέτες. Μέσω της σκιαγράφησης μιας πλειάδας πολιτικών, στρατιωτικών αλλά και πολιτικο-στρατιωτικών προσωπικοτήτων, ο Θουκυδίδης εξετάζει, μεταξύ άλλων, πώς η στρατηγική οξυδέρκεια, η ικανότητα παρακίνησης, η μάθηση από τα παθήματα και η προσαρμοστικότητα διαμορφώνουν την επιτυχία στο ασταθές χωνευτήριο του πολέμου. Η αφήγησή του αναδεικνύει τη στρατιωτική ηγεσία ως ένα μείγμα ψυχολογικής διορατικότητας, γνωσιακής καλλιέργειας και εμπειρίας στη λήψη απόφασης. Σε συνδυασμό με την απεικόνιση της ικανότητας των ηγητόρων να περιηγούνται στην αβεβαιότητα, να παρακινούν διαφορετικές πολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις και να προσαρμόζονται σε νέες προκλήσεις, ο Θουκυδίδης μας προσφέρει έναν τεράστιο καμβά μάθησης για την αντιμετώπιση ακόμη και σύγχρονων προκλήσεων, εδραιώνοντας το έργο του ως ακρογωνιαίο λίθο των σπουδών περί ηγεσίας.

Η επιλογή παράθεσης των τεσσάρων στρατιωτικών προσωπικοτήτων, των Στρατηγών Δημοσθένη και Γύλιππου και των Ναυάρχων Φορμίωνα και Λύσανδρου, έχει ως στόχο να υπογραμμίσει την ικανότητα του Θουκυδίδα να μας προσφέρει πολύτιμα διδάγματα περί ηγεσίας και πέρα από τη σκιαγράφηση ηγητόρων μεγάλης εμβέλειας, όπως του Περικλή, του Βρασίδα και του Αλκιβιάδη. Ο Θουκυδίδης, σε αντίθεση με άλλους μεγάλους συγγραφείς της θεματικής της ηγεσίας, προγενέστερους αλλά και μεταγενέστερους, όπως ο Κινέζος Σουν Τζού και ο Ιταλός Νικολό Μακιαβέλλι, που προσφέρουν τον ένα και μοναδικό

δρόμο προς την αποτελεσματική διοίκηση-ηγεσία, πιστεύει ότι μπορούμε να διαμορφώσουμε καλύτερη οπτική και να λάβουμε πολύτιμα μαθήματα μέσα από την κατανόηση της δράσης και μικρότερης εμβέλειας στρατιωτικών διοικήτων-ηγητόρων.

I. Δημοσθένης, Ο Αθηναίος Στρατηγός

Ο Θουκυδίδης μας παρουσιάζει το Δημοσθένη ως Αθηναίο στρατηγό που συμμετέχει σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στη δυτική Ελλάδα (3.94), στην Αιτωλική εκστρατεία, (426 π.Χ.), στη νίκη της Πύλου (425 π.Χ.), και στη Σικελική Εκστρατεία (415–413 π.Χ.). Η ενεργή του παρουσία και στις τρεις πολεμικές επιχειρήσεις υπογραμμίζει την αναγνώριση των στρατιωτικών του δεξιοτήτων, όπως την ικανότητα να καινοτομεί υπό πίεση, να μαθαίνει από την αποτυχία, να αρπάζει τις ευκαιρίες που θα του δοθούν αλλά και να αντιμετωπίζει με αποτελεσματικότητα τις πιέσεις της δημοκρατικής λογοδοσίας, από την πόλη των Αθηνών. Είναι οι δεξιότητες αυτές που καθιστούν τον Δημοσθένη εξαιρετική περίπτωση για την κατανόηση πτυχών της στρατιωτικής ηγεσίας στο ασταθές πλαίσιο των πολεμικών επιχειρήσεων.

1. Καινοτομία

Η καινοτόμος στρατιωτική τακτική του Δημοσθένη θα αναδυθεί στην εκστρατεία της Πύλου (4.2–4.1) όπου οχυρώνει το βραχώδη αυτό ακρωτήριο ως βάση για να παρενοχλήσει τη Σπάρτη και να υποκινήσει εξέγερση των ειλωτών (4.3–4). Όταν οι Σπαρτιάτες αντεπιτίθενται, παγιδεύοντας τα δικά τους στρατεύματα στη Σφακτηρία, ο Δημοσθένης σχεδιάζει μια άμυνα με ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες και εκμεταλλευόμενος τα πλεονεκτήματα που του παρείχε το έδαφος της περιοχής (4.9–12) όχι μόνο να απωθήσει μια μεγαλύτερη δύναμη αλλά και να οδηγήσει τους άνδρες του σε νίκη, αιχμαλωτίζοντας 292 Σπαρτιάτες εκ των οποίων οι 120 επίλεκτοι (4.38). Η τακτική του, χρησιμοποιεί τοξότες και ακροβολιστές αντί για βαρύ πεζικό, αποκλίνει από τις σύνηθες νόρμες των ελληνικών πόλεων, αντικατοπτρίζοντας μια διαφορετική προσέγγιση στις πολεμικές επιχειρήσεις και αναδεικνύει ένα στυλ ηγεσίας που συνδυάζει την τόλμη με τον υπολογισμό.

2. Μαθαίνοντας από την Αποτυχία

Η προσαρμοστικότητα του Δημοσθένη και η ικανότητά του να ανακάμπτει από αποτυχίες αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της ηγεσίας του. Η αποτυχία στην Αιτωλία, θα μπορούσε να είχε τερματίσει την καριέρα του (3.98). Αντί να επιστρέψει στην Αθήνα, ο Δημοσθένης παραμένει στο πεδίο, εξασφαλίζοντας νίκες σε Όλπες και την Ιδομένη (3.105–114) που αποκαθιστούν τη φήμη του. Επιπρόσθετα, κατά την έλευσή του στη Σικελία, αναγνωρίζει τη στασιμότητα στην πολιορκία της πόλεως των Συρακουσών από τον Νικία και προτείνει μια τολμηρή νυχτερινή επίθεση στις Επιπολές (7.43–45). Αν και η επίθεση αποτυγχάνει λόγω σύγχυσης στο Αθηναϊκό στρατόπεδο αλλά και της εξαιρετικής άμυνας των αμυνόμενων (7.44–45), ο Δημοσθένης αλλάζει γρήγορα στρατηγική, προτείνοντας απόσυρση του στρατεύματος για να περιορίσει τις απώλειες (7.47). Η προσαρμοστικότητά του—από την επίθεση στην υποχώρηση—έρχεται σε αντίθεση με την αναποφασιστικότητα του Νικία, είναι όμως η κοινή τους διοίκηση η οποία περιορίζει τη δική του επιρροή στη λήψη τελικών αποφάσεων. (7.49)

3. Οδηγώντας με το Παράδειγμα

Το προσωπικό θάρρος του Δημοσθένη εμπνέει τους στρατιώτες του και ενισχύει την ηγετική του απήχηση σε αυτούς. Στην Αιτωλία, για παράδειγμα, αγωνιζόμενος στο πλευρό των ανδρών του και παρά τις αντίξοες συνθήκες στο πεδίο της μάχης, γλιτώνει οριακά την ήττα (3.98). Στην Πύλο, ηγείται της υπεράσπισης ενός ευάλωτου οχυρού, συγκεντρώνοντας μια μικρή δύναμη ενάντια στις επιθέσεις των Σπαρτιατών (4.10–12). Η γενναιότητα του και η αντοχή του σε πολλές ημέρες πολιορκίας, του επιτρέπει να κερδίσει την εμπιστοσύνη των ανδρών του και του εξασφαλίζει τη νίκη (4.15). Τέλος, στη Σικελία, και μετά την αποτυχημένη επίθεση στις Επιπολές, ηγείται της οπισθοφυλακής και πολεμάει σθεναρά για να προστατεύσει τους άνδρες του. (7.78–81)

4. Περιορισμοί

Η μεγάλη φιλοδοξία του στην Αιτωλία, όπου σχεδιάζει μια σαρωτική κατάκτηση με ανεπαρκείς δυνάμεις, αντανakλά την τάση του να υπερεκτιμά την

εμβέλεια της δύναμης Αθήνας στις ελληνικές πόλεις (3,95). Στη Σικελία, το σχέδιό του να σώσει την τιμή της Αθήνας, τον οδηγεί σε μια τολμηρή επίθεση στις Επιπολές, η οποία αν και πρωτοποριακή, παραβλέπει την ετοιμότητα των Συρακουσών, οδηγώντας τους Αθηναίους σε μεγάλες απώλειες (7.45). Ο Θουκυδίδης τονίζει ότι αν και το θάρρος του Δημοσθένη είναι αξιοθαύμαστο, ωστόσο, η έλλειψη πολιτικής εξουσίας στο Δήμο και η εξάρτησή του από τις αποφάσεις του αρχαιότερου στην άσκηση στρατιωτικής εξουσίας, του αναποφάσιστου Νικία, δεν επαρκεί για να υπερνικήσει δομικές τρωτότητες της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

II. Γύλιππος, Σπαρτιάτης Στρατηγός

Ο Γύλιππος, Διοικητής των Σπαρτιατών στη Σικελική εκστρατεία, (415–413 π.Χ.) αναδεικνύεται από τον Θουκυδίδη ως σημαίνουσα αλλά υποτιμημένη στρατιωτική προσωπικότητα. Η καταγωγή του, πιθανών μόθαξ (μικτής κοινωνικής καταγωγής), σε συνδυασμό με την περιορισμένη δέσμευση της Σπάρτης, καθώς έστειλαν έναν μόνο διοικητή με ελάχιστες δυνάμεις (6.93) σε αυτό το απομακρυσμένο θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων, προσφέρει μοναδική ευκαιρία για την ανάδειξη ταλαντούχων, αλλά «παραμελημένων» από το σύστημα, στρατιωτικών ηγητόρων. Ο Θουκυδίδης παρουσιάζει τον Γύλιππο ως χαρισματικό διοικητή που μεγιστοποίησε τους διαθέσιμους περιορισμένους πόρους μέσω της στρατηγικής του ευφυΐας, μετατρέποντας την άμυνα της πόλεως των Συρακουσών σε πρότυπο ανθεκτικότητας.

1. Προνοητικότητα και Προσαρμοστικότητα

Με την άφιξη του στις Συρακούσες το 414 π.Χ., ο Γύλιππος αξιολογεί γρήγορα την κατάσταση, αναγνωρίζοντας τις αδυναμίες των Συρακουσών και την ανάγκη για άμεση δράση (6.104). Όρισε ως προτεραιότητά του την εξασφάλιση κρίσιμων θέσεων, όπως τα υψώματα στις Επιπολές, και οργάνωσε την κατασκευή αντιπειχισμάτων για να εξουδετερώσει τις προσπάθειες πολιορκίας των Αθηναίων (7.2–7.6). Επίσης, δημιούργησε τοπικές συμμαχίες, συσπειρώ-

νοντας πόλεις της Σικελίας, όπως η Γέλα και η Ιμέρα, για να ενισχύσει τις δυνάμεις των Συρακουσών (7.1).

Επιπρόσθετα, ο Γύλιππος έδειξε ταχεία προσαρμογή στις ναυτικές δυνατότητες των Συρακουσών και των Κορινθίων για να αμφισβητήσει τη θαλάσσια κυριαρχία της Αθήνας (7.7). Η απόφασή του να εμπλέξει τα αθηναϊκά πλοία στα περιορισμένα νερά του λιμανιού των Συρακουσών, με σκοπό να εκμεταλλευτεί τόσο την τοπική γνώση και γεωγραφία όσο και ενσωμάτωση των συμμαχικών πλοίων των Κορινθίων, αντανακλά την ικανότητά του για τακτική ευελιξία (7.21-7.25).

2. Συναισθηματική Επιρροή

Ο Θουκυδίδης υπογραμμίζει τον κομβικό ρόλο που διαδραμάτισε στη κινητοποίηση ενός αποδυναμωμένου ηθικά πληθυσμού και στρατού της πόλεως των Συρακουσών (6.104) Παρουσιάζοντας την πολεμική σύγκρουση με τους Αθηναίους ως υπεράσπιση της αυτονομίας των, ο Γύλιππος ένωσε τις διαφορετικές φατρίες, μετατρέποντας τις Συρακούσες σε μια συνεκτική μαχητική δύναμη. Το θάρρος του από την πρώτη γραμμή μάχης σε όλες τις πολεμικές συρράξεις, όπως η μάχη για τα αντιειχίσματα (7.6), αποτελούσε παράγοντα έμπνευσης και κινήτρου για τα στρατεύματά του. Ο Θουκυδίδης τονίζει ότι η παρουσία του Γύλιππου λειτουργούσε ως ψυχολογικός πολλαπλασιαστής ισχύος, προτρέποντας τους Συρακούσιους να υπερβούν τα μειονεκτήματά τους σε αριθμητική δύναμη και πολεμικές εμπειρίες.

3. Περιορισμοί

Ο Θουκυδίδης υπονοεί ότι ο αντίκτυπος των στρατιωτικών κατορθωμάτων του Γύλιππου περιορίστηκε στις Συρακούσες, καθώς δεν άσκησε κάποια ευρύτερη επιρροή στα πολιτικά δρώμενα της Σπάρτης και των συμμάχων της όπως πχ ο Αλκιβιάδης στην Αθήνα (6.15). Η εξάρτησή του από τη σπαρτιατική πειθαρχία και τους πόρους των Συρακουσών περιορίσε την προσαρμοστικότητά του σε σύγκριση με αρχηγούς που είχαν μεγαλύτερη θεσμική υποστήριξη. Επιπρόσθετα, η κοινωνική του καταγωγή (ως μόθαξ) μάλλον περιόρισε την πολιτική και στρατιωτική του θέση στη Σπάρτη, μειώνοντας την ικανότητά του να διαμορφώσει ευρύτερη στρατηγική για τις συμμαχικές δυνάμεις.

τά του να διαμορφώσει ευρύτερη στρατηγική για τις συμμαχικές δυνάμεις.

III. Φορμίωνας, Αθηναίος Ναύαρχος

Ο Φορμίωνας, Αθηναίος Ναύαρχος, ξεχωρίζει ως πρότυπο τακτικής ιδιοφυΐας και αποφασιστικής ηγεσίας. Επιχειρώντας στον Κορινθιακό Κόλπο μεταξύ 431 και 429 π.Χ., ο Φορμίωνας εξασφαλίζει κρίσιμες νίκες ενάντια στον, ανώτερο αριθμητικά, συμμαχικό στόλο των πόλεων της Πελοποννήσου, ενισχύοντας τη ναυτική κυριαρχία της Αθήνας σε μια πολύ κρίσιμη περίοδο. Ο Θουκυδίδης απεικονίζει τον Φορμίωνα ως έναν τολμηρό και πολυμήχανο αρχηγό του οποίου η ικανότητα και το θάρρος αντισταθμίζουν τους περιορισμένους πόρους που έχει στη διάθεσή του. Μέσα από τις ενέργειες του Φορμίωνα —ιδίαιτερα τις νίκες του σε Πάτρα, Ναύπακτο και Ακαρνανία— ο Θουκυδίδης διερευνά τις ιδιότητες της ηγεσίας που αναδύονται όταν η «πίεση» αυξάνει και η λήψη απόφασης είναι προνόμιο των ολίγων.

1. Μαστρία στην Ναυτική Τακτική

Η ηγετική προσωπικότητα του Φορμίωνα κάνει αισθητή την παρουσία της το 429 π.Χ., κοντά στις Πάτρα. Ο Φορμίωνας διοικεί μόλις 20 αθηναϊκές τριήρεις εναντίον ενός πελοποννησιακού στόλου 47 πλοίων (2.83). Αναγκασμένος να αναζητήσει πολύ γρήγορα λύσεις έναντι της αριθμητικής του κατωτερότητας, ο Φορμίωνας εφαρμόζει μια τολμηρή τακτική: δελεάζει τον εχθρό σε έναν σφιχτό σχηματισμό και στη συνέχεια χρησιμοποιεί την ανώτερη ικανότητα ελιγμών των πλοίων της Αθήνας για να εμβολίσει και να βυθίσει αυτά των αντιπάλων του (2.84). Ο Θουκυδίδης αποδίδει τη νίκη στον Φορμίωνα και ιδιαίτερα στην «ικανότητα και εμπειρία» του να εκμεταλλευτεί την έλλειψη οργάνωσης στην προέλαση των ναυτικών δυνάμεων των Πελοποννησίων (2,84).

Η δεύτερη νίκη του στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, αργότερα την ίδια χρονιά, είναι ακόμα πιο αξιοσημείωτη. Με τον ίδιο αριθμό από τριήρεις, 20, ο Φορμίωνας είναι υποχρεωμένος να αντιμετωπίσει 77 τριήρεις των Πελοποννησίων με επικεφαλής τον Κνήμο και τον Βρασίδα (2,86–92). Παγιδευμένος σε έναν

στενό πορθμό, ο Φορμίωνας προσποιείται ότι υποχωρεί, παρασύροντας τον εχθρό σε ανοιχτά νερά, όπου τα πλοία του εκτελούν έναν ελιγμό κυκλικής κυκλοφορίας - τον περίπλου - για να τα ξεπεράσουν και να τα εξοντώσουν (2.91–92). Ο Θουκυδίδης τονίζει την τακτική διορατικότητα του Φορμίωνα σημειώνοντας πώς αναμένει τα μοτίβα του ανέμου και τα λάθη τακτικής του εχθρού για να μετατρέψει το μειονέκτημα σε θρίαμβο (2,91). Η κατάληψη 12 εχθρικών πλοίων από τους Αθηναίους, μεταξύ αυτών και της ναυαρχίδας, ακρωτηρίασε το ηθικό των μελών της πελοποννησιακής συμμαχίας (2,92).

Οι στρατηγικές του Φορμίωνα αντικατοπτρίζουν την αθηναϊκή ναυτική καινοτομία, δίνοντας προτεραιότητα στην ταχύτητα και τις δεξιότητες έναντι των αριθμών. Η ικανότητά του να κερδίζει ενάντια στις πιθανότητες προμηνύει την μετέπειτα αθηναϊκή ανθεκτικότητα, ευθυγραμμισμένη με την απεικόνιση του δυναμικού χαρακτήρα της Αθήνας (1,70) Ωστόσο, η εξάρτησή του από έναν μικρό στόλο, περιορίζει τις δυνατότητές του για να επιδιώξει ευρύτερους στόχους, έναν περιορισμό που ο Θουκυδίδης αναγνωρίζει (2.85).

2. Έμπνευση και Αυτοπεποίθηση

Η ικανότητα του Φορμίωνα να εμπνέει αυτοπεποίθηση είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχία του καθώς τα ολιγάριθμα πληρώματά του οφείλουν να νικήσουν μεγαλύτερες αριθμητικά ναυτικές δυνάμεις. Πριν από τη ναυμαχία της Ναύπακτου, ο Θουκυδίδης αποδίδει στον Φορμίωνα μια συγκλονιστική ομιλία στους ναύτες του, οι οποίοι είχαν τρομοκρατηθεί από το μέγεθος του πελοποννησιακού στόλου (2,87–89). Ο Φορμίωνας αντιμετωπίζει τον φόβο τους με αυτοπεποίθηση, τονίζοντας την παράδοση της Αθήνας στην ναυτική υπεροχή και τις προηγούμενες νίκες που είχαν κερδίσει: «Τους έχετε νικήσει και πριν», τους τονίζει emphaticά, «και το ξέρουν» (2.89). Αντιμετωπίζει την επερχόμενη ναυμαχία ως δοκιμασία δεξιοτήτων, όχι αριθμών, προτρέποντας τους άνδρες του να εμπιστευτούν την εκπαίδευσή τους και τις εντολές του (2.89). Με την ομιλία του αυτή ο Φορμίωνας αποκαθιστά το ηθικό των ανδρών του, επιτρέποντας στον στόλο να εκτελεί περίπλοκους ελιγμούς υπό πίεση (2,90).

Η ικανότητα του Φορμίωνα να εμπνέει έρχεται σε αντίθεση με τους διοικητές των αντιπάλων του, όπως ο Κνήμος, των οποίων τα στρατεύματα παραπαίουν λόγω απειρίας και κακού συντονισμού (2.85). Η μορφή της ηγεσίας του αντηχεί την ικανότητα του Περικλή να ιθασεύει και να σταθεροποιεί τις ανησυχίες και το θυμικό των Αθηναίων (2.65), αλλά είναι πιο άμεση, επικεντρωμένη στην αποφασιστική και άμεση λήψη απόφασης που είναι επιτακτική στο πεδίο της μάχης. Ο Θουκυδίδης υποδηλώνει ότι η παρουσία του Φορμίωνα—ήρεμη, επιβλητική—εμψυχώνει τους άνδρες του, όπως φαίνεται από την πειθαρχημένη τους ανταπόκριση στην ναυμαχία της Ναυπάκτου (2.91). Ωστόσο, η επιρροή του περιορίζεται στο μικρό κύκλο των πληρωμάτων που διοικεί και δεν διαθέτει την ευρύτερη δημαγωγική δεινότητα και κατά συνέπεια την πολιτική επιρροή προσωπικοτήτων όπως ο Αλκιβιάδης (6.15).

3. Ηγεσία μέσω παραδείγματος

Το θάρρος του Φορμίωνα αποτελεί τη βάση της ηγεσίας του, καθώς διοικεί από την πρώτη γραμμή σε ναυτικές συρράξεις υψηλού κινδύνου. Ο Θουκυδίδης περιγράφει την άμεση εμπλοκή του στις ναυμαχίες, καθοδηγώντας την τριήρη του μέσα από χαστικές συγκρούσεις όπου οι εμβολισμοί και οι επιβιβάσεις απαιτούν τόλμη (2.84, 2.91). Στη Ναύπακτο, η απόφαση του Φορμίωνα να αντιμετωπίσει έναν πολύ μεγαλύτερο στόλο αντικατοπτρίζει την αποφασιστικότητά του, διακινδυνεύοντας τη ζωή και τη φήμη του για να υπερασπιστεί τα συμφέροντα της Αθήνας (2.86). Η προθυμία του να πολεμήσει παρά τις αντίξοες συνθήκες εμπνέει τα πληρώματά του, τα οποία μιμούνται την αποφασιστικότητά του εκτελώντας όλες τις ριψοκίνδυνες τακτικές (2.92)

4. Περιορισμοί

Είναι η εμμονή του Θουκυδίδα με την τακτική και την στρατηγική, αξίες τις οποίες θεωρεί υπεράνω του ατομικού ηρωισμού των προσωπικοτήτων του, που θα επισκιάσει το θάρρος και την τόλμη του Φορμίωνα, ο οποίος θα «χαθεί» από το κείμενο μετά το 429 π.Χ. Ο Θουκυδίδης μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την εξάρτηση του Φορμίωνα από την αθηναϊκή δεξιότητα στη θάλασσα, γεγονός που περιορίζει την προσαρ-

μοστικότητα της ηγεσίας του. Οι νίκες του βασίζονται σε πληρώματα που είναι κοινωνοί της αθηναϊκής ναυτικής παράδοσης, κάτι που δεν διαθέτουν οι λιγότερο έμπειροι σύμμαχοί τους, όπως οι Ακαρνάνες (2.68). Ο Θουκυδίδης μάλλον υπονοεί ότι η ηγεσία του Φορμίωνα είναι κατάλληλη για συγκεκριμένες συνθήκες, διαπρέποντας στις μάχες στη θάλασσα και με καθορισμένα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό, αλλά είναι λιγότερο κατάλληλη για στρατηγικούς ή πολιτικούς ρόλους, όπως για παράδειγμα η περίπτωση του Αλκιβιάδη (6.15). Χρησιμοποιεί τον Φορμίωνα για να τονίσει πώς η ικανότητα ενός πολεμιστή/αρχηγού μπορεί να διαμορφώσει το αποτέλεσμα μιας μάχης αλλά όχι και αυτό του πολέμου.

IV. Λύσανδρος, Σπαρτιάτης Ναύαρχος

Σε αντίθεση με τον Φορμίωνα που εμφανίζεται στην αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου, ο Λύσανδρος, ο πιο γνωστός Σπαρτιάτης Ναύαρχος, θα κάνει την εμφάνισή του στα τελευταία έτη, το 412 π.Χ., όπου η Αθήνα, αποδυναμωμένη από την αποτυχία της Σικελικής Εκστρατείας (413 π.Χ.), πασχίζει να διατηρήσει την αυτοκρατορία της, ενώ η Σπάρτη, με την ενθάρρυνση της Περσίας, χτίζει έναν στόλο ικανό για να αμφισβητήσει την αθηναϊκή θαλασσοκρατορία (8.11–12). Είναι η περίοδος που η παραδοσιακή χερσαία ισχύς της Σπάρτης παραχωρεί τη θέση της σε ναυτικές φιλοδοξίες, απαιτώντας ηγετικές προσωπικότητες που θα μπορούν να διαχειριστούν συμμαχίες και να προσαρμοστούν στη ναυτική πολεμική τέχνη.

1. Δεξιότητα στη Διπλωματία

Σε αντίθεση με τον ιδεολογικό προσανατολισμό του Βασιλιά Αρχίδαμου Β που βασιζόταν στην ηθική νομιμοποίηση (1.82), ή τη χαρισματική ηγεσία του Στρατηγού Βρασίδα (4.81), η προσέγγιση του Λυσάνδρου είναι αυτή της συναλλακτικής ηγεσίας (8.1). Συνεργάζεται στενά με τον Τισσαφέρνη, τον Πέρση σατράπη, και του ζητά να χρηματοδοτήσει το σπαρτιατικό ναυτικό για να αποδυναμώσει την Αθήνα (8.87). Όμως ο Θουκυδίδης σημειώνει την ικανότητα του Λυσάνδρου στις διαπραγματεύσεις για την εξασφάλιση των περσικών επιδοτήσεων, μια λεπτή αποστολή δεδομένης της τάσης του Τισσαφέρνη να επιδιώκει να

στρέφει και τις δυο πόλεις, την Αθήνα και τη Σπάρτη, τη μία εναντίον της άλλης (8.85–87). Η επιδεξιότητα του Λυσάνδρου να συντηρεί αυτή τη συμμαχία υπό αυτές τις συνθήκες, αντικατοπτρίζει μια ωμή, ρεαλιστική κατανόηση των βάσεων της ισχύος σε διπλωματικό επίπεδο.

2. Φιλοδοξία και Αποφασιστικότητα

Ο Λύσανδρος είναι μόθαξ, γεγονός που ενώ περιορίζει την κοινωνική του θέση στην αυστηρή ιεραρχία των ομοίων της Σπάρτης, ταυτόχρονα τροφοδοτεί τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του και για προσωπική κατάρτιση. Ο Θουκυδίδης υποδηλώνει τη μεγάλη φιλοδοξία του Λυσάνδρου στις διαπραγματεύσεις του με τον Τισσαφέρνη, όπου επιδιώκει να μεγιστοποιήσει την επιρροή της Σπάρτης (8.87). Αντιλαμβάνεται τον Λύσανδρο ως έναν πανούργο στρατιωτικό αρχηγό, όχι απαραίτητα ικανό στη μάχη, αλλά με όραμα για ριζική αναδιαμόρφωση της ναυτικής στρατηγικής της Σπάρτης. Δεν είναι τυχαία η τεράστια προσπάθεια που καταβάλει για να εξασφαλίσει τη χρηματική υποστήριξη του Τισσαφέρνη για την επάνδρωση πλοίων, επιλύοντας έτσι τη χρόνια έλλειψη κεφαλαίων της Σπάρτης (8.87). Η αναδυόμενη επιρροή του Λυσάνδρου σε Σπάρτη, συμμάχους και αντιπάλους της πηγάζει από την τακτική του να δημιουργεί τέτοιες συμμαχίες που θα τον καταστήσουν απαραίτητο μεσολαβητή της ναυτικής ισχύος στο Αιγαίο.

3. Περιορισμοί

Ο Θουκυδίδης δεν αποδίδει, στη σύντομη αναφορά του στον Λύσανδρο, ούτε συναισθηματικά φορτισμένες ομιλίες όπως του Περικλή ή του Αλκιβιάδη, ούτε αναφορές για πίστη των στρατευμάτων/ναυτών στο πρόσωπό του, όπως στην περίπτωση του Βρασίδα ή του Φορμίωνα, υποδηλώνοντας έτσι έναν ηγήτορα που βασίζεται στα αποτελέσματα και όχι στην προσωπικότητά του. Η καταγωγή του σε συνδυασμό με την παραδοσιακή αντιπαράθεση εφόρων και στρατηγών στην πολιτική αρένα της Σπάρτης (8.89) διαμόρφωναν ένα πολύ απαιτητικό κλίμα ελέγχου, και αυτό ίσως αποτελούσε μια επιπλέον τροχοπέδη στην ανάδειξη πρόσθετων χαρακτηριστικών του. Επιπρόσθετα, η εξάρτησή του από την Περσία και τον Σατράπη Τισσαφέρνη αναδεικνύει πρόσθετους προ-

βληματισμούς. Ο Θουκυδίδης σημειώνει την αναξιόπιστη χρηματοδότηση του Τισσαφέρνη και καθώς η ηγεσία του Λυσάνδρου εξαρτάται από τη διατήρηση αυτής της συμμαχίας, θέτει σε κίνδυνο τη στρατηγική ελευθερία της Σπάρτης και όχι μόνο.

Αν και ο Θουκυδίδης δεν θα ζήσει για να γίνει μάρτυρας των στρατιωτικών κατορθωμάτων του Λυσάνδρου στην περιοχή του Ελλησπόντου (Αιγός ποταμούς- 405 π.Χ.) και στην κατάληψη των Αθηνών, (404 π.Χ.) ωστόσο, ο τελευταίος του προσφέρει τη δυνατότητα σκιαγράφησης μιας ιδιαίτερης προσωπικότητας σε περιόδους ανόδου του οππορουνισμού αλλά και της έντασης μεταξύ ατομικής φιλοδοξίας και συλλογικών ορίων σε έναν πόλεμο με κομβικές προεκτάσεις για συμμετέχοντες και μη.

Αντί Επιλόγου

Το μεγαλείο της τέχνης του Θουκυδίδα έγκειται στην ικανότητά του να αποτυπώνει τους χαρακτήρες αυτών των στρατιωτικών διοικητών-ηγηγόρων μέσα από λιτές αλλά ισχυρές λεπτομέρειες, όπως ένας ταλαντούχος ζωγράφος που χρησιμοποιεί ακριβείς πινελιές. Οι αφηγήσεις του—είτε πρόκειται για το θάρρος του Δημοσθένη, την ικανότητα παρακίνησης του Γύλιππου, τους τολμηρούς ελιγμούς του Φορμίωνα, είτε την πανούργα διπλωματία του Λυσάνδρου—δημιουργούν διαχρονικές εικόνες στρατιωτικής ηγεσίας. Εμβαθύνοντας στα κίνητρα, τους φόβους και τις αποφάσεις τους, ο Θουκυδίδης προσπαθεί να αποκαλύψει τις καθολικές αλήθειες που περιβάλλουν την έννοια της ηγεσίας: την ανάγκη για προσαρμοστικότητα, τη δύναμη της έμπνευσης και το βάρος του πλαισίου δράσης. Ως χαρισματικός ψυχολόγος-ζωγράφος, δεν εξιστορεί απλώς τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, αλλά συνθέτει μια διαχρονική μελέτη της ανθρώπινης κατάστασης και συμπεριφοράς, καθιστώντας το έργο του πολύτιμη πηγή άντλησης πληροφοριών για την κατανόηση των πολυποίκλων διαστάσεων της ηγεσίας.

Ο Γεράσιμος Ν. Καραμπελιάς γεννήθηκε στην Κάτω Αχαΐα. Σπούδασε σε Ελλάδα, ΗΠΑ (PACE University και NEW YORK UNIVERSITY) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (SOAS-UNIVERSITY OF LONDON). Είναι Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Έχει προσφέρει διαλέξεις μεταξύ άλλων σε Πανεπιστήμια των ΗΠΑ (Stanford University, Washington University, City University of New York (CUNY)) και του Καναδά (Simon Fraser University) ενώ άρθρα του κυκλοφορούν σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές (refereed journals) του εξωτερικού. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στις Σχέσεις Στρατού και Πολιτείας σε Ελλάδα, Τουρκία και Βαλκάνια, στη Στρατιωτική Κοινωνιολογία και σε θέματα Στρατιωτικής Ηγεσίας. Στη Σχολή Εθνικής Άμυνας διδάσκει ανελλιπώς από το 2001.

Εργασίες Σπουδαστών

ΟΙ ΚΥΡΩΣΕΙΣ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΤΟΥ ΕΞΑΝΑΓΚΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΑΛΟΥ: ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΚΥΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ

Σχης (ΠΖ) Γκουλούσης Σπυρίδων
Σπουδαστής ΣΕΘΑ 77ης ΕΣ ΦΔΠ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρώτη καταγεγραμμένη χρήση ή απειλή κυρώσεων χρονολογείται πίσω στον Πελοποννησιακό πόλεμο, ως μέσο επιβολής θέλησης επί του άλλου¹. Η χρήση αυτών ως εργαλείο εξαναγκαστικής διπλωματίας και εναλλακτικό της χρήσης βίας, έχει αποτελέσει ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα ζητήματα στη διεθνή πολιτική. Οι οικονομικές, πολιτικοκοινωνικές και στρατιωτικές κυρώσεις χρησιμοποιούνται από κράτη και διεθνείς οργανισμούς, ως μέσο άσκησης πίεσης, με στόχο την τροποποίηση πολιτικής ή συμπεριφοράς.

Ο δρώντας που επιβάλει κυρώσεις ευελπιστεί ότι εν τέλει, θα στρέψει τον στόχο στο επιθυμητό αποτέλεσμα και θα αποφευχθούν οι ολέθριες συνέπειες που επιφέρει μια σύγκρουση. Αν και οι κυρώσεις θεωρούνται μη στρατιωτικό εργαλείο πίεσης, οι επιπτώσεις τους δεν είναι πάντα θετικές ή ανώδυνες². Οι κυρώσεις μπορούν να επιφέρουν αρνητικές επιπτώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο και να οδηγήσουν σε αναδιαμόρφωση του διεθνούς οικονομικού συστήματος (J.Kirshner, 2015).

Υπό την έννοια αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον η επιβολή των κυρωτικών μέτρων στη Ρωσία μετά την

εισβολή στην Ουκρανία, αξιολογώντας τις συνέπειες τόσο για την ίδια, τις χώρες και τους θεσμούς που τις επέβαλαν αλλά και για τη διεθνή κοινότητα.

ΣΚΟΠΟΣ

Κύριος στόχος της παρούσης είναι η ανάλυση της αποτελεσματικότητας των κυρώσεων ως εργαλείο εξαναγκαστικής διπλωματίας, με περιπτωσιολογική μελέτη αυτή της Ρωσίας, μετά την εισβολή στην Ουκρανία το 2022. Θα περιγραφούν οι μορφές κυρώσεων στη Ρωσία, θα αναζητηθεί το αντίκτυπο αυτών στη ρωσική οικονομία και πολιτική σταθερότητα. Επίσης, θα μελετηθούν οι επιπτώσεις των κυρώσεων στις χώρες που τις επέβαλαν και στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, θα αξιολογηθεί σε ποιο βαθμό οι κυρώσεις πέτυχαν τους στόχους τους και πως μπορούν να διαμορφωθούν αποτελεσματικότερα.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Η Έννοια των Κυρώσεων-Διπλωματία του Εξαναγκασμού

Η έννοια των κυρώσεων δεν είναι μια μοντέρνα πρακτική εξωτερικής πολιτικής³, που ήρθε να αλλάξει τα δεδομένα. Οι κυρώσεις αποτελούν ένα από τα βασικότερα και πιο συχνά εργαλεία της⁴ και χρησιμοποιούνται για την επιβολή πίεσης σε ένα δρώντα, με σκοπό την αλλαγή της συμπεριφοράς του (Baldwin, 1985, p. 372).

Η χρήση των κυρώσεων ως εργαλείο διπλωματίας του εξαναγκασμού (coercive diplomacy⁵) εδράζεται στην ιδέα ότι η άσκηση οικονομικής, πολιτικής

3 Κυρώσεις συναντάμε σε όλη την ιστορία και ειδικά στον 20 αιώνα κυρώσεις επιβλήθηκαν στον ψυχρό πόλεμο και εναντίον πολλών κρατών όπως είναι το Αφγανιστάν, η Αγκόλα, η Αϊτή, το Ιράκ, η Ροδεσία, η Σερβία, η Σομαλία, το Σουδάν κ.α με κύρια αιτίες την υποστήριξη τρομοκρατικών οργανώσεων, τη χρήση απολυταρχικών πολιτικών, τις επεμβάσεις σε άλλα κράτη κ.α (Drury, 2000).

4 Τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού υπόκεινται σε κάποιες μορφές κυρώσεις (Dunne, 1998).

5 Εξαναγκαστική διπλωματία ορίζεται ο συνδυασμός απειλών και διπλωματίας που αποσκοπεί στο να πείσει τον αντίπαλο να σταματήσει ή να αναιρέσει την προσπάθειά του να αλλάξει μια κατάσταση status quo που θέτει σε κίνδυνο την ειρήνη (George, 1991, σ. xi)

ή στρατιωτικής πίεσης μπορεί να οδηγήσει έναν αντίπαλο σε αναθεώρηση των ενεργειών του χωρίς τη χρήση βίας (Drezner, 2015, p. 32). Διατηρεί 3 στάδια, αλληλοεξαρτώμενα αλλά όχι απαραίτητα εφαρμοστέα σε κάθε περίπτωση: την αποτροπή (deterrence), την αναγκαστική αλλαγή πολιτικής (compellence) και την τιμωρία (punishment).

Οι κυρώσεις αποτελούν έναν μηχανισμό που στοχεύει είτε στην αποτροπή μιας ανεπιθύμητης συμπεριφοράς είτε στην αλλαγή μιας υπάρχουσας τοιαύτης⁶. Η αποτροπή δεν έχει αποδέκτη μόνο το στόχο αλλά και λοιπά κράτη από την υιοθέτηση παρόμοιων πολιτικών. Σκοπός είναι να δημιουργηθεί ένα προηγούμενο, προβάλλοντας ότι το κόστος μιας επιθετικής ενέργειας θα είναι δυσανάλογα υψηλό. Η πολυμερής επιβολή κυρώσεων δείχνει ότι η διεθνής κοινότητα είναι έτοιμη να αντιδράσει συλλογικά σε περιπτώσεις παραβίασης του διεθνούς δικαίου. Θετικά μπορεί να συνηγορήσει στην αποτροπή και η διατήρηση της αξιοπιστίας των συμμάχων⁷. Συχνά χρησιμοποιούνται για να αποδυναμώσουν ένα κράτος μακροπρόθεσμα⁸, ακόμα και αν δεν οδηγήσουν άμεσα σε αλλαγή πολιτικής. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω μακροοικονομικής αποσταθεροποίησης, καθώς οι κυρώσεις επιδιώκουν να πλήξουν την οικονομική ανάπτυξη και να δημιουργήσουν εσωτερική ασφυξία.

6 Οι κυρώσεις ορίζονται ως «η εσκεμμένη επιβολή εμπορικών ή οικονομικών περιορισμών από ένα ή περισσότερα κράτη εναντίον μιας χώρας-στόχου, με σκοπό την αλλαγή πολιτικών αποφάσεων» (G. C.Hufbauer, 2007).

7 Η αποφασιστικότητα των ΗΠΑ, της ΕΕ και του ΝΑΤΟ να επιβάλουν κυρώσεις ενισχύει τη συνοχή της Δύσης και στέλνει μήνυμα αποτροπής σε άλλες χώρες.

8 Στην περίπτωση της Ρωσίας, οι κυρώσεις έχουν σχεδιαστεί ώστε να πιέσουν το Κρεμλίνο να τερματίσει τον πόλεμο στην Ουκρανία, να αποσύρει τα στρατεύματά του και να διαπραγματευτεί μια ειρηνική λύση (O'Toole, 2022). Οι βασικοί μηχανισμοί πίεσης περιλαμβάνουν:

-Πλήγμα στην οικονομία: Ο περιορισμός των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών και των εξαγωγών τεχνολογίας δυσχεραίνει τη λειτουργία της ρωσικής οικονομίας.

-Μείωση των στρατιωτικών δυνατοτήτων: Οι κυρώσεις στη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας και στις εισαγωγές στρατιωτικού εξοπλισμού περιορίζουν τη δυνατότητα της Ρωσίας να συνεχίσει τον πόλεμο.

-Πολιτική πίεση: Η διεθνής απομόνωση, η απώλεια στρατηγικών εταίρων και η αποβολή της Ρωσίας από διεθνείς οργανισμούς στοχεύουν στην αλλαγή των υπολογισμών της ρωσικής ηγεσίας.

Μπορούν να είναι μονομερείς ή πολυμερείς, να επιβάλλονται από συνασπισμούς κρατών ή διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ και η ΕΕ (Galtung, 1967).

Αποτελεσματικότητα των Κυρώσεων

Παρότι είναι πιο νομιμοποιημένες σε σχέση με τη χρήση βίας, η αποτελεσματικότητά τους δεν είναι δεδομένη⁹. Εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που χαρακτηρίζουν και τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Η οικονομική ανθεκτικότητα και η ικανότητά του κράτους στόχου να βρει εναλλακτικούς εμπορικούς εταίρους, θα συνεισφέρουν στην ανεπαισθητή επίδραση τους. Η ύπαρξη εμπορικών σχέσεων με τρίτους, μπορεί να μετριάσει ή να εξαλείψει τις επιπτώσεις των κυρώσεων (Melnikov, 2022, p. 56), ενώ σημαντικότερη θεωρείται η πολιτική στήριξη, που ενδεχομένως να έχει μια χώρα από τρίτες χώρες, τη διεθνή κοινότητα και η ύπαρξη εναλλακτικών συμμαχιών¹⁰. Θεμελιώδης εκτιμάται και η πολιτική συνοχή και ανθεκτικότητα του καθεστώτος, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κυρώσεις προωθούν την εσωτερική συσπείρωση (Peksen, 2019, p. 819).

Στην αντίπερα όχθη η ικανότητα των επιβαλλόμενων να προσελκύσουν τη διεθνή στήριξη των μέτρων, αποτελούν βασικό υπόβαθρο για επιτυχές αποτέλεσμα υπέρ τους (T.C.Morgan, 2014, p. 248), ενώ εξαιρετικά σημαντική κρίνεται η βούληση της ηγεσίας του δρώντα να επιμείνει στις κυρώσεις. Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο, καθώς οι χώρες τους πλήττονται οικονομικά, να αναθεωρήσουν την πρακτική.

Δυσλειτουργία των Κυρώσεων

Στο παρελθόν συχνά οι κυρώσεις επέφεραν τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα («boomerang effect») από αυτά που επεδίωκαν, όπως για παρά-

9 Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της Υποεπιτροπής του ΟΗΕ για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1999-2000), οι κυρώσεις πλήττουν κυρίως τον αθώο πληθυσμό, και ειδικότερα τους πιο ευάλωτους οικονομικά, ενώ παράλληλα ευνοούν την ανάπτυξη παράνομων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (Τσενέ, 2022).

10 Η Ρωσία μπόρεσε να μετριάσει τις επιπτώσεις των δυτικών κυρώσεων μέσω συνεργασιών με την Κίνα και την Ινδία (Siddi, 2023, p. 89) ενώ σε πολιτικό επίπεδο, η χώρα διατήρησε συμμαχίες με μη δυτικά κράτη, περιορίζοντας τις επιπτώσεις διεθνούς απομόνωσης (Lanoszka, 2023, σ. 76).

Εργασίες Σπουδαστών

δείγμα οι οικονομικές κυρώσεις των ΗΠΑ στην Ιαπωνία που τους ώθησαν στο Β'ΠΠ¹¹, ενώ έχουν υπάρξει καταστροφικές για τις κοινωνίες του στόχου¹², όπως για παράδειγμα ο θάνατος πολλών πολιτών στο Ιράκ τη δεκαετία του 90.

Μια άλλη προβληματική των κυρώσεων είναι ότι το κόστος των απειλών που αποτυγχάνουν είναι μεγάλο, καθώς αυτές που την άσκησε είναι αναγκασμένος να προχωρήσει στην τιμωρία. Ως συνέπεια αυτού, εμφανίζονται δυσανάλογα ισχυρές κυρώσεις σε σχέση με το «αδίκημα», σε μια προσπάθεια να αποτραπεί μια πολιτική η οποία όμως παρότι θα αποτέμψει τη βία, θα επιφέρει ισχυρό κοινωνικό πλήγμα. Επιπλέον, οι απειλές προκαλούν εγγενώς άγχος και μπορούν να δημιουργήσουν αντίσταση και εχθρότητα της ηγεσίας του στόχου αλλά και της κοινωνίας που συσπειρώνεται γύρω από αυτήν (Galtung J. , 1967), δημιουργώντας συνοχή απέναντι στον εξωτερικό κίνδυνο και «νομιμοποιώντας» το καθεστώς να προχωρήσει και αυτό σε κυρώσεις δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο.

Μορφές Κυρώσεων

Οι οικονομικές κυρώσεις αποτελούν την πιο δι-αδεδομένη μορφή, περιλαμβάνουν περιορισμούς στο εμπόριο, στις επενδύσεις, στις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές. Μπορούν να επιτευχθούν με διάφορα μέτρα όπως το πάγωμα των περιουσιακών στοιχείων, η δέσμευση χρηματοοικονομικών λογαριασμών κρατικών φορέων ή ιδιωτών¹³ και οι περιορισμοί στις τραπεζικές συναλλαγές. Κρίνονται αποτελεσματικές όταν εφαρμόζονται από μεγάλο αριθμό χωρών, αλλά συχνά έχουν αμφίβολη επιτυχία ¹⁴ λόγω της ικανό-

τητας του στόχου να βρει εναλλακτικές (Connolly, 2022, p. 213).

Στις εμπορικές κυρώσεις περιλαμβάνονται οι απαγορεύσεις εξαγωγών και εισαγωγών συγκεκριμένων προϊόντων προς ή από τη χώρα-στόχο¹⁵, ενώ στις τραπεζικές συναλλαγές, υφίσταται αποκλεισμός τραπεζών από το διεθνές τραπεζικό σύστημα (SWIFT)¹⁶.

Οι πολιτικές κυρώσεις στοχεύουν στην απομόνωση του στόχου από τη διεθνή κοινότητα, την αφαίρεση διεθνούς νομιμοποίησης και τον περιορισμό της επιρροής του στις παγκόσμιες υποθέσεις. Μπορούν να λάβουν διάφορες πτυχές, όπως η αναστολή ή αποβολή της συμμετοχής από διεθνείς οργανισμούς¹⁷, οι περιορισμοί στις διπλωματικές σχέσεις και οι ταξιδιωτικές απαγορεύσεις¹⁸, με στόχο τον περιορισμό διεθνούς δικτύωσης και οικονομικής δραστηριότητας.

Οι πολιτικές κυρώσεις συχνά δεν εφαρμόζονται μεμονωμένα¹⁹ αλλά συνδυάζονται με οικονομικές και εμπορικές κυρώσεις, ώστε να ενισχύσουν συνδυαστικά τη συνολική πίεση (Giumelli, 2017, p. 211).

Μια προέκταση της πολιτικής πίεσης αποτελεί ο διπλωματικός περιορισμός που στοχεύει στη μείωση ή ακόμα και στη διακοπή των διπλωματικών σχέσε-

11 Το πετρελαϊκό εμπόργκο που επέβαλαν οι ΗΠΑ στην Ιαπωνία τον Ιούλιο του 1941, ήταν τόσο ισχυρό που προκάλεσε τους Ιάπωνες ηγέτες να πάρουν δύσκολη απόφαση να μπουν πόλεμο από το να συνθηκολογήσουν με τις ακραίες απαιτήσεις (George, 1991, σ. 19) των ΗΠΑ να φύγουν από την Κίνα και να εγκαταλείψουν τις φιλοδοξίες τους για περιφερειακή ηγεμονία στη ΝΑ Ασία.

12 Μια μελέτη του 1999 δείχνει ότι οι κυρώσεις μετά τον Ψυχρό Πόλεμο μπορεί να συνέβαλαν σε περισσότερους θανάτους από ό,τι όλα τα «όπλα μαζικής καταστροφής» που χρησιμοποιήθηκαν σε όλη την ιστορία (Mueller, May/June 1999, σ. 43).

13 Παράδειγμα είναι το πάγωμα των αποθεματικών της Κεντρικής Τράπεζας της Ρωσίας στη Δύση

14 Το 66% με 79% αυτών αποτυγχάνουν να αποτρέψουν τη στρατιωτική επέμβαση (Ashford, 2016).

15 Παράδειγμα αποτελεί η απαγόρευση εξαγωγής τεχνολογικών προϊόντων προς τη Ρωσία από τις ΗΠΑ και την ΕΕ μετά την εισβολή στην Ουκρανία.

16 Όπως συνέβη με τις ρωσικές τράπεζες το 2022 (Henderson, 2022, p. 147)

17 Για παράδειγμα, μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022, η Ρωσία αποβλήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Παρόμοιες ενέργειες ελήφθησαν στο πλαίσιο του G8, το οποίο επανήλθε στο σχήμα G7 μετά την αποβολή της Ρωσίας το 2014 λόγω της προσάρτησης της Κριμαίας

18 Πχ η απαγόρευση στη χορήγηση θεωρήσεων εισόδου (visa bans). Μετά την εισβολή στην Ουκρανία, η ΕΕ και οι ΗΠΑ επέβαλαν απαγορεύσεις βίζας σε Ρώσους αξιωματούχους, πολιτικούς και επιχειρηματίες που συνδέονται με το Κρεμλίνο. Τα μέτρα αυτά στοχεύουν στην άσκηση προσωπικής πίεσης στα μέλη της πολιτικής και οικονομικής ελίτ της Ρωσίας (Russell, 2022, p. 102).

19 Για παράδειγμα, οι κυρώσεις της ΕΕ και των ΗΠΑ κατά της Ρωσίας περιλάμβαναν τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά μέτρα, όπως οι αποκλεισμοί από το διεθνές τραπεζικό σύστημα SWIFT και οι περιορισμοί στις εξαγωγές στρατηγικών τεχνολογιών (Moret, 2022, p. 65).

ων²⁰ με το στόχο, περιορίζοντας την δυνατότητα να εκπροσωπείται στις παγκόσμιες πολιτικές διαδικασίες. Οι κυρώσεις παρότι συμβολικού χαρακτήρα, μπορούν να επηρεάσουν τη διεθνή θέση του στόχου, ενισχύοντας την απομόνωσή του και υπονομεύοντας τη διπλωματική του ισχύ²¹. Αυτές περιλαμβάνουν ήπια μέτρα μέχρι και απελάσεις διπλωματών που σηματοδοτεί την πλήρη διάρρηξη της σχέσης²². Τέλος οι διπλωματικές κυρώσεις μπορεί να περιλαμβάνουν και τον αποκλεισμό του στόχου από σημαντικές διεθνείς διασκέψεις και πολυμερείς διαπραγματεύσεις²³, με σκοπό να περιοριστεί η διεθνής επιρροή και να σταλεί ένα ισχυρό πολιτικό μήνυμα αποδοκιμασίας.

Κυρώσεις επιβάλλονται και σε πολιτιστικό και αθλητικό τομέα. Η μη συμμετοχή σε διεθνείς αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις αφαιρεί τη δυνατότητα εφαρμογής ήπιας ισχύος²⁴.

Τέλος σημαντικό ρόλο λαμβάνουν οι στρατιωτικές κυρώσεις. Μία από τις βασικότερες μορφές αυτών είναι η επιβολή εμπόργκο στις εξαγωγές οπλικών

συστημάτων²⁵, ενώ η αποβολή ενός κράτους από διεθνείς αμυντικές συνεργασίες και φόρα στοχεύει στη διεθνή του απομόνωση²⁶. Ο αποκλεισμός αυτός αφαιρεί τη δυνατότητα συμμετοχής σε διαβουλεύσεις και την ευχέρεια να προωθεί στρατηγικές συμμαχίες.

Μέγιστης σημασίας λαμβάνει και η απαγόρευση πρόσβασης προηγμένων ηλεκτρονικών εξαρτημάτων για χρήση σε στρατιωτικά συστήματα. Αυτοί οι περιορισμοί επηρεάζουν αρνητικά την παραγωγή σύγχρονων οπλικών συστημάτων, μειώνοντας μακροπρόθεσμα τη στρατιωτική ισχύ.

Μια έμμεση μορφή στρατιωτικών κυρώσεων είναι η στρατιωτική αποτροπή μέσω της ενίσχυσης του αντιπάλου του στόχου²⁷, ενώ η αύξηση της στρατιωτικής παρουσίας των συμμάχων του θύματος στην περιφέρειά του, ενισχύει τη στρατηγική αποτροπή απέναντι στο στόχο, στέλνοντας το μήνυμα ότι οποιαδήποτε περαιτέρω επιθετική κίνηση θα αντιμετωπιστεί δυναμικά²⁸.

Κυρώσεις κατά της Ρωσίας για την Εισβολή στην Ουκρανία

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία τον Φεβ 2022 προκάλεσε τη μεγαλύτερη επιβολή κυρώσεων στη σύγχρονη ιστορία. Η ΕΕ, οι ΗΠΑ, το NATO, άλλες χώρες και οργανισμοί έθεσαν σε εφαρμογή πολυεπίπεδες κυρώσεις, με τη Ρωσία να απαντά με το ίδιο νόμισμα δημιουργώντας ένα τεράστιο οικονομικό αρχικά κόστος για τις 2 πλευρές, χωρίς όμως αυτό να μεταφράζεται σε πολιτική διαφοροποίηση. Το πα-ραπάνω δημιουργεί εύλογα το ερώτημα εάν αυτές

25 Η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Ηνωμένες Πολιτείες και σύμμαχοί τους διέκοψαν την πώληση όπλων και εξοπλισμού προς τη Ρωσία, εφαρμόζοντας αυστηρότερους ελέγχους στις εξαγωγές στρατιωτικών τεχνολογιών). Το εμπόργκο αυτό περιλαμβάνει όχι μόνο επιθετικά όπλα αλλά και εξαρτήματα κρίσιμα για την κατασκευή στρατιωτικών οχημάτων, αεροσκαφών και πυραύλων (Moret, 2022, σ. 102)

26 Η Ρωσία, μετά την εισβολή στην Ουκρανία, αποκλείστηκε από αμυντικούς θεσμούς και διεθνή φόρα, όπως το Συμβούλιο NATO-Ρωσίας και η Σύνοδος Κορυφής του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE).

27 Για παράδειγμα η εκτεταμένη στρατιωτική βοήθεια που παρέχουν οι δυτικές χώρες στην Ουκρανία συνιστά έναν τρόπο περιορισμού της ρωσικής επιθετικότητας.

28 Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παρουσία του NATO στα σύνορα της Ουκρανίας.

καθίστανται μάταιες. Εκ πρώτης όψεως και εκ του αποτελέσματος, η απάντηση είναι καταφατική, καθότι ο πόλεμος δεν απετράπη. Με μια πιο προσεκτική ανάλυση αντιλαμβάνομεθα ότι χωρίς αυτές, δεν γνωρίζουμε την τροπή των πραγμάτων καθώς δημιουργήσαν ένα περιβάλλον όπου και οι 2 αντίπαλες παρατάξεις αναγκάστηκαν να επαναριοθετήσουν τον οικονομικό προσανατολισμό τους.

Σε οικονομικό επίπεδο περιλαμβάνεται ο αποκλεισμός ρωσικών τραπεζών από το SWIFT, δυσχεραίνοντας τις διεθνείς συναλλαγές της Ρωσίας, ενώ το πάγωμα περιουσιακών στοιχείων της Ρωσίας και Ρώσων ολιγαρχών περιόρισε την πρόσβαση σε κεφάλαια, καθώς οι ΗΠΑ και η ΕΕ δέσμευσαν δισεκατομμύρια δολάρια από ρωσικά κρατικά αποθεματικά²⁹ και ιδιωτικές περιουσίες.

Βασικές ενεργειακές κυρώσεις ήταν αρχικά ο περιορισμός εισαγωγών ρωσικού πετρελαίου και φυσικού αερίου, καθώς οι ΗΠΑ απαγόρευσαν πλήρως την εισαγωγή, ενώ η ΕΕ και μέχρι εύρεσης άλλου φορέα προμήθειας, υιοθέτησε σταδιακές απαγορεύσεις, μειώνοντας τις ροές. Ακολούθησε το πάγωμα έργων ενεργειακής συνεργασίας κυρίως με την Ευρώπη³⁰.

Στην κατηγορία των διπλωματικών και πολιτικών κυρώσεων, η αποβολή της Ρωσίας από διεθνείς οργανισμούς αποτέλεσε την κορωνίδα. Η Ρωσία αποβλήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης και περιορίστηκε η συμμετοχή της σε άλλους οργανισμούς. Επίσης, σημειώθηκε αποκλεισμός από διεθνείς αθλητικές και πολιτιστικές διοργανώσεις, καθώς αθλητικοί οργανισμοί³¹ επέβαλαν τέτοιους σε ρωσικές αθλητικές ομάδες και αθλητές. Σημαντικοί περιορισμοί παρατηρήθηκαν και στην έκδοση θεωρήσεων εισόδου, καθώς η ΕΕ και οι ΗΠΑ απαγόρευσαν την είσοδο Ρώσων αξιωματούχων και επιχειρηματιών σε χώρες της Δύσης.

Αν και η ΕΕ, οι ΗΠΑ και το NATO ηγήθηκαν των κυρώσεων, άλλες χώρες ακολούθησαν. Η Ιαπωνία

νία και η Νότια Κορέα επέβαλαν περιορισμούς στις εξαγωγές υψηλής τεχνολογίας προς τη Ρωσία. Η Αυστραλία και ο Καναδάς απαγόρευσαν επενδύσεις στη ρωσική αγορά ενέργειας, ενώ η Ελβετία εγκατέλειψε την παραδοσιακή της ουδετερότητα και εφάρμοσε οικονομικές κυρώσεις εναντίον ολιγαρχών.

Ρωσική Αντίδραση στις Κυρώσεις

Η Ρωσία, από την πλευρά της, δεν έμεινε άπραγη και προχώρησε σε αντίμετρα για να περιορίσει τις συνέπειες, όπως για παράδειγμα η απαγόρευση εξαγωγής πρώτων υλών και φυσικού αερίου προς τη Δύση, προκαλώντας ενεργειακή κρίση.

Μια εναλλακτική λύση αποτέλεσε η στροφή προς την Κίνα και την Ινδία. Η Ρωσία ανακατεύθυνε τις εξαγωγές ενέργειας και άλλων προϊόντων προς ασιατικές χώρες. Στην κατεύθυνση αυτή, κινήθηκε προς υποκατάσταση των δυτικών εταιρειών με ρωσικές και κινεζικές. Οι αποχωρήσεις δυτικών εταιρειών από τη ρωσική αγορά οδήγησαν σε αυξημένη συνεργασία με κινεζικές και ινδικές επιχειρήσεις και βέβαια έλαβε και νομισματικά αντίμετρα, προωθώντας τη χρήση του ρουβλίου και του γουάν στις διεθνείς συναλλαγές, αντί του δολαρίου.

Προληπτικά προχώρησε σε μια σειρά οικονομικών μέτρων για την αποτροπή τραπεζικών διαρροών και συγκράτησης του πληθωρισμού. Προώθησε τη συσσώρευση συναλλαγματικών αποθεμάτων³² και τη μείωση της εξάρτησης από τον εξωτερικό δανεισμό για τη χρηματοδότηση του ρωσικού χρέους. Οι ρωσικές κυρώσεις κατά της Ευρώπης ώθησαν σε πρόσθετη υποκατάσταση των εισαγωγών, ενισχύοντας την αντίληψη της ανθεκτικής ρωσικής οικονομίας. Παράλληλα η ευρωπαϊκή εξάρτηση από την ρωσική ενέργεια έδωσε θεωρητικά πλεονέκτημα στη Ρωσία στην κλιμάκωση των κυρώσεων, κάτι που αποδείχθηκε εσφαλμένο (Long, 2023).

Σε πολιτικό επίπεδο στο εσωτερικό περιορίστηκε η φωνή αντιλογίας προς τον πόλεμο και οι διαδη-

λώσεις³³, ενώ προβλήθηκε το δίκαιο του σκοπού και αποκρύφθηκαν οι αρνητικές συνέπειες της στρατιωτικής επιχείρησης.

Επιπτώσεις

Στις οικονομικές επιπτώσεις παρατηρήθηκε η συρρίκνωση του ΑΕΠ³⁴, αν και η οικονομία της Ρωσίας δεν κατέρρευσε. Επίσης μεγάλη ήταν η αύξηση του πληθωρισμού³⁵, προκληθείσα από την αύξηση των τιμών βασικών αγαθών. Η απόσυρση των αποθεμάτων των ιδιωτών από τις τράπεζες, ενέγειρε θέματα τραπεζικής κατάρρευσης. Η απώλεια πρόσβασης σε δυτικά χρηματοπιστωτικά συστήματα προκάλεσαν προβλήματα ρευστότητας στις εγχώριες τράπεζες, ενώ το ρούβλι υποτιμήθηκε έναντι του δολαρίου³⁶. Τέτοια προβλήματα οδήγησαν στην εκροή επενδύσεων και αποχώρηση δυτικών πολυεθνικών εταιρειών (π.χ. Shell, BP) από τη Ρωσία, επηρεάζοντας κρίσιμους τομείς της οικονομίας³⁷.

Στον τομέα των ενεργειακών επιπτώσεων παρατηρήθηκε μείωση των εσόδων από πετρέλαιο και φυσικό αέριο, καθώς ο περιορισμός της πρόσβασης της Ρωσίας στις ευρωπαϊκές αγορές, αναγκάζοντας την να εξάγει με χαμηλές τιμές στην Ασία, που δεν μπορεί να υποκαταστήσει την ευρωπαϊκή αγορά³⁸.

Στο διπλωματικό φάσμα η πολιτική απομόνωση αποτέλεσε αρνητική επίπτωση καθώς, η Ρωσία μείω-

σε τις διπλωματικές της σχέσεις με τη Δύση αλλά όχι με όλο τον κόσμο³⁹. Στον αντίποδα, παρατηρήθηκε ενίσχυση του Πούτιν. Το καθεστώς παρέμεινε ισχυρό, οδηγώντας σε συσπείρωση του ρωσικού λαού, σε αντιδιαστολή με τις δυτικές επιδιώξεις περί προκλήσεως αναταραχής που θα οδηγούσε σε κατάρρευση της εξουσίας (Crowley, 2022). Μια ακόμη σημαντική απόρροια των κυρώσεων ήταν οι μεταβολές στην κοινωνική και εργασιακή δομή, καθώς η φυγή ξένων εταιρειών προκάλεσαν μείωση των θέσεων εργασίας και αλλαγές στην καθημερινότητα των Ρώσων.

Οι κυρώσεις κατά της Ρωσίας προκάλεσαν γεωπολιτικές ανακατατάξεις, επηρεάζοντας και τη διεθνή ενεργειακή και χρηματοοικονομική τάξη.

Η μείωση των εισαγωγών ρωσικού φυσικού αερίου προκάλεσε αύξηση των τιμών. Αυτό οδήγησε στην αναζήτηση νέων προμηθευτών, με αποτέλεσμα η Ευρώπη να στραφεί σε ΗΠΑ, Νορβηγία, Κατάρ και Αλγερία για LNG, αυξάνοντας τον ανταγωνισμό για τις ενεργειακές προμήθειες. Επιπλέον, η ΕΕ επεδίωξε ενεργειακή ανεξαρτησία, στρέφοντας τις επενδύσεις στις ανανεώσιμες πηγές, την αιολική και ηλιακή.

Στο Παγκόσμιο Εμπόριο παρατηρήθηκαν αλλαγές στις εφοδιαστικές αλυσίδες αυξάνοντας τις τιμές πρώτων υλών και τροφίμων και αναγκάζοντας τις διεθνείς επιχειρήσεις να αναπροσαρμόσουν τις στρατηγικές τους, ενώ η αύξηση του προστατευτισμού ήταν εμφανής, καθώς οι κυρώσεις ενίσχυσαν τάσεις οικονομικού εθνικισμού και αυτάρκειας (Colgan, 2022, p. 204). Άμεση επίπτωση ήταν η αύξηση της γεωπολιτικής πόλωσης, προκαλώντας διαχωρισμό μεταξύ Δύσης και αναδυόμενων οικονομιών, με την Κίνα και την Ινδία να υιοθετούν ελάχιστα τις δυτικές κυρώσεις.

Αποτελεσματικότητα Κυρώσεων και Αίτια Αποτυχίας στη Ρωσία

Παρότι οι κυρώσεις έχουν επιφέρει βραχυπρόθεσμο οικονομικό πλήγμα, η αποτροπή εάν ποτέ υπήρξε, ήταν εφήμερη. Ένας λόγος ήταν η έλλειψη

29 Υπολογίζεται σε 300 δις δολάρια ήταν το πάγωμα στα αποθέματα στη Ρωσική κεντρική τράπεζα.

30 Για παράδειγμα ο τερματισμός του αγωγού Nord Stream 2, που προοριζόταν να μεταφέρει ρωσικό φυσικό αέριο στη Γερμανία.

31 Όπως είναι η FIFA, η UEFA και η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή.

32 Υπολογίζεται ότι τα αποθέματα κατά την έναρξη των κυρώσεων ήταν 600 δις δολάρια.

33 Η Ρωσία είδε τους πρώτους διαδηλωτές στους δρόμους μετά από δεκαετίες το Δεκ 2011, ενώ με την προσάρτηση της Κριμαίας αυτές ελαχιστοποιήθηκαν καθώς ίσως για πρώτη φορά μετά την κατάρρευση της Σ. Ένωσης οι Ρώσοι αισθάνονταν ότι αποκαταστάθηκε το δίκαιο (Aris, 2014)

34 Σύμφωνα με το ΔΝΤ, το ρωσικό ΑΕΠ συρρικνώθηκε κατά 3-4% το 2022.

35 Ο πληθωρισμός ανέβηκε στο 7% και η Κεντρική Τράπεζα της Ρωσίας δεν είχε άλλη επιλογή από το να αυξήσει το επιτόκιο κατά περισσότερες από χίλιες μονάδες βάσης σε πάνω από 20%.

36 Από 1/75 πριν την εισβολή κατέρρευσε στο 1/143 στις 3 Μαρτίου 22.

37 Η αποχώρηση εταιρειών δημιούργησε ένα ντόμινο εξελίξεων καθώς μικρότερες εταιρείες ακολουθώντας το παράδειγμα αποχώρησαν αυξάνοντας τον αριθμό από 250 σε 1000 μέσα σε μερικούς μήνες (Sonnenfeld, 2022).

38 Ακόμα και αν στραφεί πλήρως στην Ασία για εξαγωγή ενέργειας, θα χρειαστεί εγκαταστάσεις αγωγών προκειμένου να γίνει ανταγωνιστική, κάτι που απαιτεί τουλάχιστον 10 έτη.

39 Το 59% του παγκόσμιου πληθυσμού έμειναν ουδέτεροι ή υποστήριξαν την επιθετικότητα της Ρωσίας (Δεμερτζή, 2023).

Εργασίες Σπουδαστών

διατλαντικού συντονισμού της πολιτικής κυρώσεων⁴⁰. ΗΠΑ και ΕΕ παρουσιάστηκαν απροετοίμαστες μπροστά στην αποφασιστικότητα του Πούτιν, παρότι δυτικοί αναλυτές είχαν εκφράσει την ανάγκη εφαρμογής κυρώσεων από νωρίς (Bown, 2023). Ένας μεγάλος αριθμός δυτικών ηγετών απειλούσαν με κυρώσεις χωρίς να έχουν σχεδιάσει κάτι τέτοιο, ενώ σημαντική αιτία της αποτυχίας αποτέλεσε η αξιολόγηση των δυατικών, της στρατηγικής αξίας της Ουκρανίας, για τον Πούτιν⁴¹.

Η δυτική αναποφασιστικότητα έδωσε τη δυνατότητα στη Μόσχα να προσαρμόσει από νωρίς την οικονομική πολιτική της, εναντίον των κυρώσεων (Miller, 2018), που μπορεί να μην κατέστησαν τη Ρωσία πλήρως ανεπηρέαστη, αλλά σίγουρα μετρίασε τις επιπτώσεις.

Στο επόμενο επίπεδο ήταν σαφές ότι η αποτυχία της αποτροπής προμήνυε και την αποτυχία του εξαναγκασμού. Η αλλαγή της πολιτικής του κράτους-στόχου είναι σαφώς δυσχερέστερη σε σχέση με την αποτροπή, καθώς είναι δύσκολο να γίνει αποδεκτή στο κοινωνικό του σύνολο. Ακόμα και αδύναμα κράτη δεν έχουν υποχωρήσει σε οικονομικές απαιτήσεις⁴², πόσο μάλλον η Ρωσία που φάνηκε να προετοιμάζεται για το βήμα αυτό.

Το επόμενο στάδιο ήταν η τιμωρία, σε μια αλλαγή της πολιτικής των δυτικών μετά την αποτυχία της αποτροπής και εξαναγκασμού (Singh, 2023, σ. 115). Πρώτος στόχος τέθηκε η κατάρρευση της αμυντικής βιομηχανίας βασιζόμενη στην αδυναμία της Ρωσίας να επαναφέρει το κατεστραμμένο αμυντικό υλικό σε κατάσταση λειτουργίας, χωρίς την εισαγωγή εξαρτημάτων από το εξωτερικό. Ο δεύτερος στόχος

αποσκοπούσε στο να πληγεί εκ βάθρων η ρωσική οικονομία και η ρωσική επίδραση παγκοσμίως⁴³. Στον τομέα αυτό φάνηκε ότι οι κυρώσεις είχαν ως ένα βαθμό αποτέλεσμα, όχι όμως το αναμενόμενο. Η Ρωσία στρεφόμενη σε κράτη με ελλιπή μέτρα ελέγχου εξαγωγών, κατάφερε να υποκαταστήσει τα τεχνολογικά εξαρτήματα⁴⁴, ενώ η εισαγωγή από Κίνα μετρίασε την αδυναμία (Ceruleus, 2022).

Εν προκειμένω, οι τιμωρητικές κυρώσεις έχουν προκαλέσει σοβαρές οικονομικές ζημιές στη Ρωσία, αλλά δεν έχουν οδηγήσει σε οικονομική κατάρρευση. Η μακροπρόθεσμη αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από την ικανότητα της Ρωσίας να αναπροσαρμόσει την οικονομία της και να δημιουργήσει παράλληλες αγορές και νέα δίκτυα με χώρες που έχουν δεχθεί και αυτές κυρώσεις, δημιουργώντας μια συμμαχία χωρών⁴⁵, ανθεκτική στους κυρωτικούς μηχανισμούς. Η ύπαρξη χωρών που δεν συμμορφώνονται με τις κυρώσεις, παρείχε τη δυνατότητα στη Ρωσία να ανταπεξέλθει στις πιο βαριές οικονομικά τοιαύτες. Παράλληλα ρόλο διαδραμάτισε και ο ιδιωτικός τομέας που δεν επίκειται σε αυστηρή εφαρμογή αυτών λόγω μη αδυναμίας μηχανισμών ελέγχου, αφήνοντας περιθώρια ευελιξίας.

Η σκόπιμη καθυστέρηση ή αδυναμία άμεσης επιβολής κυρώσεων της ΕΕ και της G7, κυρίως όσον αφορά την προμήθεια ενέργειας από τη Ρωσία, αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα αποτυχίας της στρατηγικής. Η ΕΕ επεδίωξε να απεξαρτηθεί από τη ρωσική ενέργεια, με σημαντική καθυστέρηση⁴⁶.

Η μελλοντική πορεία των κυρώσεων εξαρτάται από παράγοντες όπως, η διάρκεια του πολέμου, κα-

θώς όσο συνεχίζεται η σύγκρουση, οι κυρώσεις θα παραμείνουν και πιθανώς να ενισχυθούν. Αν η Ρωσία βρει τρόπους να παρακάμψει τις κυρώσεις μέσω τρίτων χωρών, η αποτελεσματικότητά τους θα μειωθεί, αποδεικνύοντας την ανθεκτικότητα της. Οι κυρώσεις δύναται να αξιολογηθούν αποτελεσματικές και ισχυρές όσο η ΕΕ και οι ΗΠΑ διατηρούν ενιαία στάση και καταφέρουν να περιορίσουν τη ρωσική δραστηριότητα με τρίτους δρώντες και την εισαγωγή ρωσικής ενέργειας (Hancock, 2023). Αν προκύψουν διαφωνίες ή οικονομικές δυσκολίες, η συνοχή μπορεί να διαρραγεί. Η Δύση ενδέχεται να εξετάσει περαιτέρω σκλήρυνση των κυρώσεων, αλλά η επιτυχία αυτής της στρατηγικής εξαρτάται από τη δυνατότητα επιβολής τους χωρίς να προκαλέσουν ανεπιθύμητες παρενέργειες στις ίδιες τις δυτικές οικονομίες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία, με στόχο την αποδυνάμωση της οικονομίας και της στρατιωτικής της ικανότητας, την απομόνωση της από το διεθνές σύστημα, δεν επέφεραν την επιδιωκόμενη αλλαγή πολιτικής. Η Ρωσία δεν απέσυρε τα στρατεύματά της από την Ουκρανία, ενώ η εσωτερική πολιτική κατάσταση παρέμεινε σταθερή.

Η αποτελεσματικότητα των κυρώσεων σε ισχυρούς δρώντες είναι αμφισβητούμενη καθώς οι οικονομίες τους παρουσιάζονται πιο ανθεκτικές. Το συνονθύλευμα, οικονομική ισχύς και αυταρχικότητα καθεστώτος, ενισχύει την ανθεκτικότητα αυτή. Εξ ορισμού οι ισχυροί δρώντες αρνούνται να υποκύψουν σε εξαναγκαστικές στρατηγικές όπως είναι αυτές των κυρώσεων. Η τροποποίηση της πολιτικής μιας ισχυρής δύναμης και υποχώρηση στις εδαφικές διεκδικήσεις που αποκτήθηκαν με αίμα, μάλλον αποτελεί ουτοπία.

Παρόλη την μερική επιτυχία των κυρώσεων στην περίπτωση της Ρωσίας, η επιβολή τους δημιουργεί ένα άλλο αντίκτυπο μη εμφανές. Ουσιαστικά αποτρέπουν αναθεωρητικές δυνάμεις ή προκαλούν σκεπτικισμό σε αυτές, που οραματίζονται παρόμοιες διεκδικήσεις και δεν έχουν το βεληνεκές της Ρωσίας για να ανταπεξέλθουν στους κυρωτικούς μηχανισμούς.

Στα θετικά συμπεράσματα συγκαταλέγεται και η ανάδυση της ανάγκης, περισσότερο από κάθε φορά,

για ενεργειακή και οικονομική αυτονομία. Όσο λιγότερο εξαρτημένη είναι η Ευρώπη από τις εισαγωγές ρωσικής ενέργειας, τόσο λιγότερες οι τριβές στο μέλλον.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οι κυρώσεις καθίστανται πιο αποτελεσματικές όταν εφαρμόζονται πολυμερώς. Για την επίτευξη αυτού η προσχεδιασμένη, οργανωμένη και κοινώς αποδεκτή επιβολή κυρώσεων, είναι αναγκαία. Η πολύπλευρη επιβολή κυρώσεων από την πλειοψηφία ενισχύει την επίδρασή τους, αλλά απαιτεί συνεχή διπλωματική συνεργασία προς αποτροπή του στόχου να βρει εναλλακτικές.

Αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη ενός μηχανισμού ενίσχυσης και ελέγχου των κυρώσεων. Η επικέντρωση στον κοινό σκοπό και η αποφυγή τοποθέτησης του εθνικού συμφέροντος πάνω από αυτόν, εξασφαλίζει ως ένα βαθμό την επιτυχία των κυρώσεων.

Παράλληλα ο ιδιωτικός τομέας επιβάλλεται όπως αναπτύξει τους απαραίτητους μηχανισμούς συμμόρφωσης των κυρώσεων οι οποίες να μην τον οδηγούν σε ισχυρές οικονομικές απώλειες, που θα τον καταστήσουν ελκυστικό να εθелоτυφλήσει στις κυρώσεις. Τραπεζικές, ενεργειακές και άλλες βιομηχανικές ενώσεις πρέπει να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στην ενημέρωση των μελών τους για τις νομικές τους υποχρεώσεις να εφαρμόζουν τις κυρώσεις (Peter E. Harrell, 2017).

Η επιβολή έξυπνων κυρώσεων, που πλήττουν συγκεκριμένους τομείς και άτομα δύναται να αποτρέψουν τον ανθρώπινο πόνο και να αφήσουν παρακαταθήκη στην ιστορία.

40 Στο σύνολο της μεταψυχροπολεμικής εποχής, υπήρχαν εντάσεις μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών όσον αφορά τις κυρώσεις κατά αντιπάλων, καθώς η ΕΕ είναι πιο διστακτική ως άμεσα εξαρτώμενη εμπορικά και ενεργειακά από την Ρωσία σε σχέση με τις ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ επανειλημμένως είχαν προειδοποιήσει την ΕΕ για τον έλεγχο της ενέργειας από τη Ρωσία ως μέσο άσκησης πίεσης.

41 Ο Πούτιν είχε επιδείξει μια επίμονη πεποίθηση ότι η ουκρανική κυριαρχία ήταν μια μυθοπλασία και ότι η χώρα αποτελούσε μέρος της «Νοβορωσίας» (Plokhy, 2023)

42 Την προηγούμενη δεκαετία οι κυρώσεις των ΗΠΑ σε Βενεζουέλα και Ιράν, παρότι δημιούργησαν σοβαρότατη κρίση, δεν κατάφεραν να εξαναγκάσουν τις κυβερνήσεις τους σε υποχωρήσεις.

43 Μέχρι τότε η Ρωσία είχε πολιτική εμπλοκή στον Παγκόσμιο Νότο αλλά και στην Ευρώπη.

44 Το Ιράν και η Β. Κορέα ήταν από τις χώρες που προμήθευσαν εξαρτήματα στη Ρωσία. Ειδικά το Ιράν έδωσε αδειοδοτηση στη Ρωσία να κατασκευάσει μια εναλλακτική του ιρανικού περιπλανόμενου πυρομαχικού SHAHED-136, ενώ η Β. Κορέα συνέσφερε με πυρομαχικά πυροβολικού.

45 Προς έκπληξη των περισσότερων κυρίως δυτικών, που θεωρούσαν ότι η συρρίκνωση της ρωσικής οικονομίας θα είναι της τάξεως του 10% με 15%, αυτό δεν επετεύχθη. Η αποτύπωση αυτή πέρασε και στην κοινή γνώμη η οποία στην πλειοψηφία της υποστήριξε μετά το αρχικό σοκ, ότι δεν ανησυχεί ιδιαίτερω (E. Sullivan, 2023).

46 Η ΕΕ επιδιώκει να απεξαρτηθεί έως το 2027 από τη ρωσική ενέργεια, κάτι που χρονικά δεν θα επηρεάσει τον πόλεμο.

Εργασίες Σπουδαστών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Δεμερτζή, Μ. (2023, Φεβρουαρίου 14). Πόσο αποτελεσματικές είναι οι κυρώσεις κατά της Ρωσίας;. Ανάκτηση από <https://www.moneyreview.gr/opinion/102677/poso-apotelesmatikes-einai-oi-kyroseis-kata-tis-rosias/>

Τσενέ, Π. (2022, Νοεμβρίου 23). Όμλος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Θεμάτων. Ανάκτηση από Ο ρόλος των κυρώσεων και τα αποτελέσματα τους: <https://odeth.eu/o-rollos-twn-kyrosewn-kai-ta-apotelesma/>

Ξενόγλωσση

Aris, B. (2014). Impact of Sanctions on Russia: An Assessment. European Leadership Network.

Ashford, E. (2016, February). Not-So-Smart Sanctions: The Failure of Western Restrictions Against Russia. Ανάκτηση από Foreign Affairs, vol. 95, No1: <https://www.jstor.org/stable/43946631>

Baldwin, D. (1985). Economic statecraft. . Princeton University Press.

Berman, N. (2024, February 23). Two Years of War in Ukraine: Are Sanctions Against Russia Making a Difference? Ανάκτηση από <https://www.cfr.org/in-brief/two-years-war-ukraine-are-sanctions-against-russia-making-difference>

Bown, C. P. (2023, December 31). Russia's War on Ukraine: A Sanctions Timeline,. Ανάκτηση από Peterson Institute for International Economics,; <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/russias-war-ukraine-sanctions-timeline>.

Cerulus, Z. S. (2022, September 05). The Chips Are Down: Putin Scrambles for High-Tech Parts as His Arsenal Goes Up in Smoke . Politico,.

Colgan, T. V. (2022). The geopolitics of energy sanctions. Ανάκτηση από Foreign Policy Analysis, 18(3),; <https://doi.org/10.1093/fpa/orab012>

Connolly, R. (2022). Russia's response to sanctions: How Western economic statecraft is reshaping political economy in Russia. Cambridge University Press.

Crowley, E. W. (2022, March 04). With Sanctions, U.S. and Europe Aim to Punish Putin and Fuel Russian Unrest. New York Times.

Drezner, D. (2015). The system worked: How the world stopped another great depression. . Oxford University Press.

Drury, S. C. (2000). Sanctions as Economic Statecraft: Theory and Practice. New York: St. Martins Press.

Dunne, N. (1998, July 21). Sanctions Overload . Financial Times as quoted in Geoff Simons, Imposing Economic Sanctions: Legal Remedy or Genocidal Tool? (Pluto Press, 1999), p. 2., σ. 19.

E. Sullivan, D. S. (2023). Few Russians Are Anxious about Western Sanctions. Chicago Council on Global Affairs,.

G. C.Hufbauer, J. S. (2007). Economic sanctions reconsidered (3rd ed.). Peterson Institute for International Economics.

Galtung, J. (1967). On the Effects of International Economic Sanctions, with Examples from the Case of Rhodesia. World Politics Vol. 19, No. 3, http://www.stanford.edu/class/ips216/Readings/galtung_67.pdf?, 26-48.

Galtung, J. (1967). On the effects of international economic sanctions: With examples from the case of Rhodesia.) . World Politics, 19(3)<https://doi.org/10.2307/2009785>.

George, A. L. (1991). Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War . Washington, D.C.: United States Institute of Peace press.

Giumelli, F. (2017). The success and failure of sanctions. . Routledge.

Hancock, A. (2023, December 08). EU to Give Member States Power to Block Russian Gas Imports . Financial Times.

Henderson, J. (2022). Energy sanctions and their impact on European markets. . Oxford Institute for Energy Studies.

J.Kirshner. (2015). Currency and coercion: The political economy of international monetary power. . Princeton University Press.

Lanoszka, A. (2023). Military alliances in the 21st century. . Cornell University Press.

Long, C. S. (2023). Foreign Policy Alignment and Russia's Energy Weapon. Foreign Policy Analysis 19, no. 2 .

Melnikov, T. &. (2022). Russia's pivot to Asia: Energy implications. . Energy Policy, 120(2), 78–95. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.123456>.

Miller, C. (2018). Putinomics: Power and Money in Resurgent Russia . Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Moret, E. (2022). Sanctions and global politics. . Oxford University Press.

Mueller, J. M. (May/June 1999). Sanctions of Mass Destruction. Foreign Affairs .

O'Toole, D. F. (2022). Sanctions and transatlantic unity: Lessons from the Russia-Ukraine war. . Atlantic Council Report.

Peksen, D. (2019). When do economic sanctions work best? Journal of Peace Research, 56(6), 820–835. <https://doi.org/10.1177/0022343319863001>.

Peter E. Harrell, T. K. (2017). The Future of Transatlantic Sanctions on Russia. Ανάκτηση από Center for a New American Security: <http://www.jstor.com/stable/resrep06243>

Plokhly, S. (2023). The Russo-Ukrainian War: The Return of History. New York:: W. W. Norton.

Ribakova, A. B. (2023, May 29). The impact of EU sanctions on Russian imports. Ανάκτηση από <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-eu-sanctions-russian-imports>

Russell, M. (2022). Visa bans and international sanctions. . European Parliament Research Service.

Siddi, M. (2023). EU–Russia Relations and the Ukraine Conflict. Στο The EU in Globalized World. Routledge.

Singh, R. (2023). Sanctions on Russia A Study of Economic Coercion A Study of Economic Coercion in the Contemporary World. New Delhi.: Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses.

Sonnenfeld, J. (2022). Business Retreats and Sanctions Are Crippling the Russian Economy . Ανάκτηση από S&P Global Market Intelligence,; <https://ssrn.com/abstract=4167193>.

T.C.Morgan, N. B. (2014). Threat and imposition of economic sanctions 1945–2005: Updating the TIES dataset. . Conflict Management and Peace Science, 31(5), 541–558. <https://doi.org/10.1177/0738894213520379>.

Yoto Yotov, E. Y. (2020, August 04). The Global Sanctions Data Base. Ανάκτηση από <https://cepr.org/voxeu/columns/global-sanctions-data-base>

Ο Ανχης Γκουλούσης γεννήθηκε στην Αθήνα τον Αυγ 76. Εισήχθη στη Στρ. Σχολή Ευελπίδων το Σεπ 94 όπου αποφοίτησε 4ος σε σύνολο 273 Αξκών το 1998, ως Ανθλγός Πεζικού. Επελέγη 1ος για υπηρετήση στις Ειδικές Δυνάμεις το 1999 ολοκληρώνοντας υποχρεωτικές και προαιρετικές εκπαιδεύσεις των Ειδικών Δυνάμεων στην Ελλάδα. Είναι απόφοιτος διεθνών σχολείων Ειδικών Επιχειρήσεων σε Διεθνή Κέντρα Εκπαίδευσης στο εξωτερικό. Είναι απόφοιτος των βασικών εκπαιδεύσεων του όπλου του Πεζικού, της Σχολής Διοίκησης και Επιτελών, της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου και προσφάτως της Σχολής Εθνικής Άμυνας.

Υπηρετήσε σε διάφορες θέσεις Ειδικών Δυνάμεων αναλόγως του βαθμού του, ως ομαδάρχης, Διμοιρήτης και Δκτης Λόχου σε Μονάδες Πεζοναυτών, Αμφιβίων Καταδρομών και στο Ειδικό Τμήμα Αλεξιπτωτιστών (ΕΤΑ). Η επιτελική του εμπειρία περιλαμβάνει τοποθετήσεις ως Αξκός επιχειρήσεων-εκπαίδευσης στο ΕΤΑ, τη Ζ' Μοίρα Αμφιβίων Καταδρομών καθώς και Υδκτης σε αυτή. Υπηρετήσε ως επιτελής εκπαιδεύσεως στη 13η Διοίκηση Ειδικών Επιχειρήσεων, επιτελής προσωπικού στη ΓΕΣ/ΔΕΔ, Αξκός εκπόνησης σχεδίων στη Διακλαδική Διοίκηση Ειδικών Επιχειρήσεων του ΓΕΕΘΑ και στη Διοίκηση Ειδικού Πολέμου του ΓΕΕΘΑ. επιτελής διαχείρισης έργου στο Επιτελικό Γραφείο του Αρχηγού/ΓΕΣ και στο αντίστοιχο του Α/ΓΕΕΘΑ. Διοίκησε το ΕΤΑ (Αυγ 22- Αυγ 24). Είναι εν ενεργεία αλεξιπτωτιστής ελευθέρως πτώσεως και υποβρύχιος καταστροφάς.

Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στις «Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια» από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας με άριστα και ολοκληρώνει τις μεταπτυχιακές σπουδές στο πρόγραμμα «Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία» στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Είναι παντρεμένος με δύο τέκνα και ομιλεί αγγλικά.

Εργασίες Σπουδαστών

Οι στρατηγικές και γεωπολιτικές συνέπειες της πτώσης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ: στρατηγικά διδάγματα και συνέπειες για την Ελλάδα

Σμήναρχος (I) Χρυσικός Δημήτριος
Σπουδαστής ΣΕΘΑ 77ης ΕΣ ΦΔΠ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αναδιαμόρφωσε τις γεωπολιτικές ισορροπίες στον Νότιο Καύκασο, αναδεικνύοντας τον ρόλο της τεχνολογικής υπεροχής και των περιφερειακών στρατηγικών συμμάχων. Η σύγκρουση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, που κορυφώθηκε το 2020, δεν ήταν απλώς μια εδαφική διένεξη, αλλά ένας σύνθετος γεωπολιτικός ανταγωνισμός με την εμπλοκή ισχυρών δυνάμεων, όπως η Ρωσία, η Τουρκία, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες (Broers, 2019).

Η στρατιωτική νίκη του Αζερμπαϊτζάν οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη χρήση προηγμένων μη επανδρωμένων αεροσκαφών (UAV's¹) και ασύμμετρων τακτικών, που έφεραν την Αρμενία σε θέση στρατηγικής αδυναμίας (Erickson, 2021). Παράλληλα, η Ρωσία, παραδοσιακός σύμμαχος της Αρμενίας, διατήρησε μια παθητική στάση, επιτρέποντας την τουρκική επιρροή να ενισχυθεί στην περιοχή (Rumyantsev, 2025).

Η εργασία αυτή εξετάζει τις στρατηγικές και γεωπολιτικές συνέπειες της πτώσης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, με ιδιαίτερη έμφαση στα διδάγματα που μπορούν να αντληθούν για την Ελλάδα. Μέσα από ανάλυση στρατιωτικών, διπλωματικών και γεωπολιτικών εξελίξεων, επιχειρείται η αξιολόγηση της νέας πραγματικότητας ασφαλείας και της πιθανής επίδρασής της στην ελληνική εξωτερική πολιτική.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της εργασίας είναι να αναλυθούν οι στρατηγικές και γεωπολιτικές συνέπειες της πτώσης

του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, εξετάζοντας τους στρατιωτικούς, διπλωματικούς και οικονομικούς παράγοντες που οδήγησαν στην έκβαση της σύγκρουσης και επηρέασαν τη διεθνή ισορροπία ισχύος, καθώς και να διερευνηθεί πώς οι εξελίξεις αυτές επηρεάζουν την ασφάλεια και την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στο σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον.

ΑΝΑΛΥΣΗ

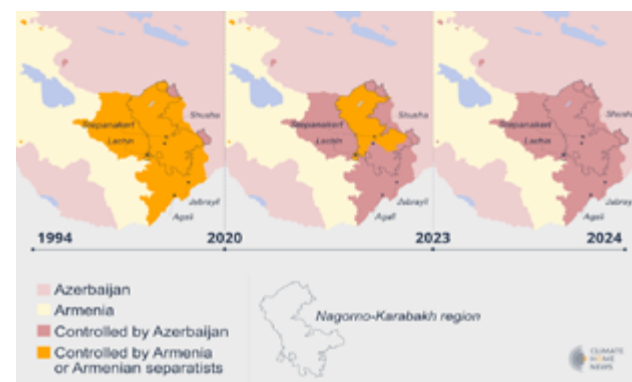
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Ιστορική Αναδρομή

Η σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι μία από τις πλέον σύνθετες και μακροχρόνιες εθνικές και γεωπολιτικές διαμάχες στον μετα-σοβιετικό χώρο. Οι ρίζες της βρίσκονται στον 20ό αιώνα, όταν η περιοχή εντάχθηκε στην τότε Σοβιετική Ένωση ως Αυτόνομη Περιοχή εντός του Αζερμπαϊτζάν, παρά την αρμενική πλειοψηφία του πληθυσμού (Βενέτης, 2020).

Η ένταση αναζωπυρώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980, καθώς το αρμενικό στοιχείο διεκδίκησε την ένωση της περιοχής με την Αρμενία. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 επιτάχυνε τις διαδικασίες, οδηγώντας σε έναν πόλεμο μεγάλης κλίμακας μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν (Lundgren, 2025). Το 1994 επιτεύχθηκε κατάπαυση του πυρός υπό ρωσική διαμεσολάβηση, όμως οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν κατά διαστήματα (Λουκόπουλος, 2020).

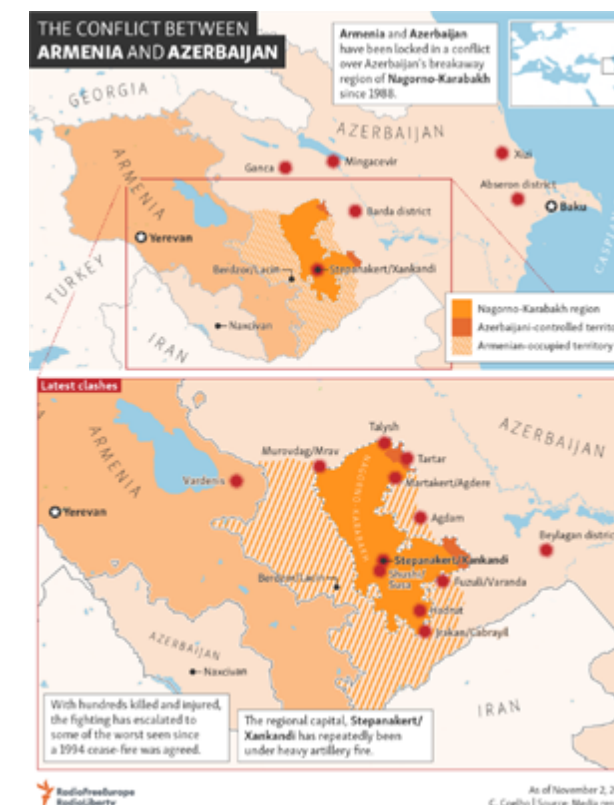
Χάρτης 2: Evolution of territorial control over Nagorno-Karabakh, and surrounding districts, from the aftermath of the 1994 war until today.

Ανάκτηση Φεβρουάριος 03, 2025, από <https://www.climatechangenews.com/2024/05/15/in-nagorno-karabakh-azerbajians-net-zero-vision-clashes-with-legacy-of-war/>

Το Αζερμπαϊτζάν, αξιοποιώντας τα έσοδα από τις ενεργειακές εξαγωγές και την ενίσχυση της στρατιωτικής του ικανότητας μέσω της στρατηγικής συνεργασίας με την Τουρκία, προετοιμαζόταν επί χρόνια για μια νέα σύγκρουση (Lundgren, 2025). Η αναμέτρηση έλαβε χώρα το 2020, όταν το Μπακού εξαπέλυσε ευρεία στρατιωτική επιχείρηση, χρησιμοποιώντας προηγμένα UAV's και σύγχρονες τακτικές μάχης. Ο πόλεμος διήρκεσε 44 ημέρες και κατέληξε σε συντριπτική νίκη του Αζερμπαϊτζάν, που ανέκτησε μεγάλα τμήματα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, που επιβλήθηκε από τη Ρωσία τον Νοέμβριο του 2020, διατήρησε τα απομεινάρια του αρμενικού θύλακα υπό ρωσική «ειρηνευτική» επιτήρηση (NEMESIS HD, 2025).

Χάρτης 1: The conflict between Armenia and Azerbaijan, as of November 2, 2020

Ανάκτηση Φεβρουάριος 03, 2025, από <https://www.rferl.org/a/talks-geneva-armenia-azerbaijan-look-to-rebuild-truce/30921247.html>

Ωστόσο, το 2023, το Αζερμπαϊτζάν εξαπέλυσε νέα επιχείρηση, καταλαμβάνοντας πλήρως την περιοχή και οδηγώντας στη μαζική έξοδο άνω των 100.000 Αρμενίων, τερματίζοντας de facto την αρμενική παρουσία στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ (Khachatryan, 2024).

Χάρτης 3: Nagorno Karabakh refugees in Armenia (September 2023 - May 2024)

Ανάκτηση Φεβρουάριος 03, 2025, από <https://lab.imedd.org/kanontas-reportaz-gia-tin-krisi-tou-nagorno-karabach/>

Στρατηγική Θέση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ

Το Ναγκόρνο-Καραμπάχ βρίσκεται σε μία από τις πιο ασταθείς και ταυτόχρονα κρίσιμες γεωπολιτικές περιοχές του πλανήτη, καθώς συνορεύει με την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν, ενώ επηρεάζει άμεσα τα συμφέροντα της Ρωσίας και της Τουρκίας.

Η στρατηγική σημασία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ έγκειται στον έλεγχο των ορεινών διαβάσεων που συνδέουν τον Νότιο Καύκασο με το Ιράν, καθώς και στον ρόλο του ως γεωπολιτικού «αναχώματος» μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ έχει επιτρέψει στο Αζερμπαϊτζάν να προωθήσει την εδαφική και στρατηγική του ολοκλήρωση, ενισχύοντας τον άξονα Μπακού-Αγκυρας (Charter USA-Armenia, 2025).

Ιδιαίτερης σημασίας είναι ο Διάδρομος του Ζανγκεζούρ, που αποτελεί βασικό σημείο τριβής μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Το Αζερμπαϊτζάν επιδιώκει να δημιουργήσει έναν απευθείας χερσαίο διάδρο-

1 UAV: unmanned aerial vehicle

μο μεταξύ του κυρίως εδάφους του και του θύλακα του Ναχitseβάν, μέσω του αρμενικού εδάφους, γεγονός που έχει προκαλέσει αντιδράσεις από το Ερεβάν και την Τεχεράνη (U.S. Mission Armenia, 2025).

Η περιοχή συνδέεται επίσης με βασικές ενεργειακές διαδρομές, όπως ο αγωγός TANAP², που μεταφέρει αζερικό φυσικό αέριο προς την Τουρκία και την Ευρώπη. Η σταθερότητά του είναι καθοριστική για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης, ειδικά μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία και τη μείωση της εξάρτησης από το ρωσικό αέριο (NEMESIS HD, 2025).

Χάρτης 4: Αγωγός φυσικού αερίου TANAP (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project)

Ανάκτηση Φεβρουάριος 03, 2025, από <https://www.alt.gr/geopolitiki-diasiasi-tis-sygkroysi-2/>

Ρόλος των Εξωτερικών Δυνάμεων

Η στρατιωτική σύγκρουση στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ δεν αποτέλεσε μόνο μία διένεξη μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, αλλά και έναν ανταγωνισμό ισχύος μεταξύ των μεγάλων περιφερειακών και παγκόσμιων δυνάμεων.

Η Ρωσία, αν και παραδοσιακός εγγυητής της ασφάλειας της Αρμενίας, διατήρησε μία παθητική στάση τόσο στον πόλεμο του 2020 όσο και στις επιχειρήσεις του 2023. Η στάση αυτή αποδυνάμωσε τη θέση της ως ηγεμονικής δύναμης στον Καύκασο και οδήγησε την Αρμενία σε αναζήτηση νέων στρατηγικών εταίρων (NEMESIS HD, 2025).

Η Τουρκία αποτέλεσε τον σημαντικότερο σύμμαχο του Αζερμπαϊτζάν, παρέχοντας στρατιωτική και τεχνολογική υποστήριξη, ιδίως μέσω της χρήσης UAV's, που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη νίκη του Μπακού. Παράλληλα, η Άγκυρα προωθεί τον άξονα Τουρκίας-Αζερμπαϊτζάν και την ενίσχυση του τουρκικού γεωπολιτικού αποτυπώματος στον Καύκασο (Kasim & Çiçek, 2024).

Η ήττα της Αρμενίας επιτάχυνε την αναζήτηση δυτικών εταίρων, οδηγώντας στην υπογραφή της Στρατηγικής Συμφωνίας Συνεργασίας ΗΠΑ-Αρμενίας τον Ιανουάριο του 2025 (U.S. Mission Armenia, 2025). Η συμφωνία αυτή περιλαμβάνει στρατιωτική και οικονομική βοήθεια, ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας και διαπραγματεύσεις για ενεργειακή συνεργασία (Charter USA-Armenia, 2025).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από την πλευρά της, έχει εστιάσει στην οικονομική και ενεργειακή στήριξη της Αρμενίας, ενώ παράλληλα επιδιώκει να μειώσει την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο μέσω εναλλακτικών ενεργειακών διαδρομών, στις οποίες πρωταγωνιστεί το Αζερμπαϊτζάν (NEMESIS HD, 2025).

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΝΑΓΚΟΡΝΟ-ΚΑΡΑΜΠΑΧ

Αλλαγές στη Στρατηγική Ισορροπία Ισχύος

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2023 ανέτρεψε τη στρατηγική ισορροπία στον Νότιο Καύκασο, ενισχύοντας την ηγεμονική θέση του Αζερμπαϊτζάν και αποδυναμώνοντας την Αρμενία. Το Αζερμπαϊτζάν, με την υποστήριξη της Τουρκίας και την παθητική στάση της Ρωσίας, καθιερώθηκε ως κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη (Lundgren, 2025). Αντίθετα, η Αρμενία, διαπιστώνοντας την αδυναμία της ρωσικής προστασίας, επιδίωξε νέες συμμαχίες, οδηγώντας στην υπογραφή της Στρατηγικής Συμφωνίας Συνεργασίας με τις ΗΠΑ τον Ιανουάριο του 2025 (U.S. Mission Armenia, 2025).

Η Ρωσία, παραδοσιακός εγγυητής ασφαλείας της Αρμενίας, απέφυγε την άμεση εμπλοκή, αποδυναμώνοντας την επιρροή της στην περιοχή (Charter USA-

Armenia, 2025). Παράλληλα, η Τουρκία ενίσχυσε τη θέση της, όχι μόνο υποστηρίζοντας το Αζερμπαϊτζάν στρατιωτικά, αλλά και προωθώντας τον Διάδρομο του Ζανγκεζούρ, που θα συνδέει απρόσκοπτα το Αζερμπαϊτζάν με τον θύλακα του Ναχitseβάν (NEMESIS HD, 2025). Αυτή η εξέλιξη εδραιώνει τον τουρκικό-αζερικό άξονα και αναδιαμορφώνει τις περιφερειακές δυναμικές.

Η Τεχνολογική Διάσταση του Πολέμου

Ο Δεύτερος Πόλεμος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ (2020) και η ολοκληρωτική κατάληψη της περιοχής το 2023 ανέδειξαν τη σημασία της στρατιωτικής τεχνολογίας. Το Αζερμπαϊτζάν αξιοποίησε UAV's, ηλεκτρονικό πόλεμο και δικτυοκεντρικές επιχειρήσεις, καταστρέφοντας κρίσιμες αρμενικές στρατιωτικές υποδομές. Τα Bayraktar TB2 (Παράρτημα Β, Φωτογραφία 1) και τα Harop loitering munitions εξουδετέρωσαν τα αρμενικά τεθωρακισμένα και τα αντιαεροπορικά συστήματα, επιβεβαιώνοντας τη στρατηγική αξία των μη επανδρωμένων επιχειρήσεων (Καρράς, 2021).

Φωτογραφία 1: Τουρκικό UAV «Μπαϊράκταρ» TB-2

Ανάκτηση Φεβρουάριος 03, 2025, από <https://www.defencepoint.gr/news/evros-toyrkiko-uav-bayraktar-tb2-mechri-orestiada-kai-aplos-to-quot-koitoysame-quot>

Η αποτυχία της Αρμενίας να αναπτύξει αντιαεροπορική άμυνα και μέσα ηλεκτρονικού πολέμου την καθήλωσε επιχειρησιακά, καθιστώντας την άμυνά της ευάλωτη (Lundgren, 2025). Ο παραδοσιακός τρόπος διεξαγωγής πολέμου, που στηριζόταν σε στατικά αμυντικά έργα και τεθωρακισμένα, αποδείχθηκε ξεπερασμένος απέναντι στις τεχνολογικά ανώτερες τακτικές του Αζερμπαϊτζάν. Η στρατηγική συνδυασμού UAV's, κυβερνοπολέμου και δικτυοκεντρικών επιχειρήσεων δημιούργησε ένα νέο μοντέλο πολέμου, το

οποίο διαμόρφωσε καθοριστικά το αποτέλεσμα της σύγκρουσης (U.S. Mission Armenia, 2025).

Οι Στρατηγικές Επιλογές Μετά τον Πόλεμο

Η απώλεια του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2023 έθεσε την Αρμενία σε δύσκολη θέση, καθώς η Ρωσία δεν παρενέβη για να διασώσει την κατάσταση. Η οικονομική εξάρτηση από τη Μόσχα περιόρισε τις εναλλακτικές της επιλογές, ωστόσο, η νέα στρατηγική της κατεύθυνση διαμορφώθηκε με τη σύναψη της Στρατηγικής Συμφωνίας Συνεργασίας με τις ΗΠΑ, σηματοδοτώντας τη μεγαλύτερη μετατόπιση της αρμενικής εξωτερικής πολιτικής εδώ και δεκαετίες (Charter USA-Armenia, 2025).

Το Αζερμπαϊτζάν, από την πλευρά του, επιδιώκει την πλήρη εδραίωση της κυριαρχίας του μέσω δημογραφικών και οικονομικών μεταβολών, ενώ πιέζει για την υλοποίηση του Διαδρόμου του Ζανγκεζούρ, εξέλιξη που προκαλεί αντιδράσεις από την Αρμενία και το Ιράν (U.S. Mission Armenia, 2025). Η Τουρκία, ενισχυμένη από την έκβαση της σύγκρουσης, επιχειρεί να επεκτείνει τη στρατηγική της επιρροή στην περιοχή μέσω οικονομικών και στρατιωτικών συνεργασιών, ενώ η Δύση επιδιώκει να διατηρήσει την Αρμενία ως αντίβαρο στην αυξανόμενη ρωσοτουρκική επιρροή (NEMESIS HD, 2025). Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ σηματοδότησε μια νέα εποχή γεωπολιτικών ανακατατάξεων, με τις περιφερειακές και διεθνείς δυνάμεις να αναζητούν νέες στρατηγικές επιλογές, οι οποίες θα επηρεάσουν και τις ισορροπίες στην ευρύτερη περιοχή.

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Διπλωματικές Εξελίξεις και Διεθνείς Ισορροπίες

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2023 επέφερε σημαντικές γεωπολιτικές ανακατατάξεις στον Νότιο Καύκασο, αναδιαμορφώνοντας τις στρατηγικές προτεραιότητες των περιφερειακών και διεθνών δυνάμεων. Η Ρωσία, αν και παραδοσιακός εγγυητής ασφαλείας της Αρμενίας, δεν παρενέβη αποφασιστικά, γεγονός που αποδυνάμωσε την αξιοπιστία της ως συμμάχου και ώθησε την Αρμενία σε αναζήτηση νέων στρατηγικών εταίρων (Askerov, 2020).

2 TANAP: Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline

Εργασίες Σπουδαστών

Η Στρατηγική Συμφωνία ΗΠΑ-Αρμενίας, που υπογράφηκε τον Ιανουάριο του 2025, σηματοδοτεί τη μεγαλύτερη δυτική παρέμβαση στον Καύκασο, ενισχύοντας τη στρατιωτική και ενεργειακή συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών (U.S. Mission Armenia, 2025). Παράλληλα, η Τουρκία παγίωσε τη συμμαχία της με το Αζερμπαϊτζάν, προωθώντας την ολοκλήρωση του Διαδρόμου του Ζανγκεζούρ, ο οποίος θα ενισχύσει τη χερσαία σύνδεση μεταξύ των δύο κρατών, ενδυναμώνοντας τη γεωπολιτική θέση της Άγκυρας στην περιοχή (Gressel, 2025).

Οικονομικές και Ενεργειακές Επιπτώσεις

Η στρατιωτική επικράτηση του Αζερμπαϊτζάν εδραίωσε τη θέση του ως βασικού ενεργειακού εταίρου της ΕΕ, ενισχύοντας τη γεωοικονομική του ισχύ, ενώ η Τουρκία αξιοποίησε τον ρόλο της ως διαμετακομιστικός κόμβος φυσικού αερίου μέσω του αγωγού TANAP (Ψαρρής, 2022). Η ΕΕ, αναζητώντας εναλλακτικές ενεργειακές πηγές μετά τη μείωση των ρωσικών εξαγωγών, αύξησε την εξάρτησή της από τις ενεργειακές υποδομές του Αζερμπαϊτζάν και της Τουρκίας (Νέδος, 2022).

Η Αρμενία, αντιμέτωπη με οικονομικές δυσκολίες λόγω της γεωπολιτικής της απομόνωσης, επιχειρεί να διαφοροποιήσει τις οικονομικές και ενεργειακές της σχέσεις μέσω της Στρατηγικής Συμφωνίας με τις ΗΠΑ, η οποία προβλέπει επενδύσεις σε τεχνολογία και υποδομές, καθώς και τη διερεύνηση της ανάπτυξης πυρηνικής ενέργειας για την ενεργειακή της απεξάρτηση από τη Ρωσία (Charter USA-Armenia, 2025).

Οι Γεωπολιτικές Ανακατατάξεις στην Ανατολική Μεσόγειο

Οι εξελίξεις στον Καύκασο επηρεάζουν άμεσα τη στρατηγική σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου, όπου η ενίσχυση του τουρκικού-αζερικού άξονα αυξάνει τη διαπραγματευτική ισχύ της Άγκυρας (NEMESIS HD, 2025). Η Ελλάδα, προκειμένου να διατηρήσει την περιφερειακή της θέση, πρέπει να εμβαθύνει τις στρατηγικές της συνεργασίες με το Ισραήλ, την Αίγυπτο και τη Γαλλία, ώστε να εξισορροπήσει την αυξανόμενη τουρκική επιρροή (Τήλλυρος, 2023).

Παράλληλα, η ενεργειακή διαφοροποίηση καθίσταται επιτακτική για την Ελλάδα, η οποία πρέπει να επιταχύνει έργα όπως ο αγωγός EastMed και οι υποδομές LNG, ενισχύοντας τη στρατηγική της αυτονομία και μειώνοντας την εξάρτηση από διαδρομές που ελέγχονται από ανταγωνιστικές δυνάμεις (Πρεσβεία της Ελλάδος στο Ερεβάν, 2024).

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Διδάγματα για την Ελληνική Στρατηγική Ασφάλεια

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ κατέδειξε την καθοριστική σημασία της στρατιωτικής τεχνολογίας, της προληπτικής στρατηγικής και της διεθνούς διπλωματικής υποστήριξης σε σύγχρονες συγκρούσεις. Η χρήση UAV's από το Αζερμπαϊτζάν απέδειξε την αποτελεσματικότητα της τεχνολογίας στη μεταβολή των ισορροπιών ισχύος, καθιστώντας τις παραδοσιακές αμυντικές τακτικές ανεπαρκείς (NEMESIS HD, 2025). Η Ελλάδα πρέπει να επενδύσει στην ανάπτυξη και ενσωμάτωση UAV's, καθώς και σε αντι-UAV τεχνολογίες, προκειμένου να διατηρήσει την αποτρεπτική της ισχύ.

Η αποτυχία της Αρμενίας να διαβάσει τις στρατηγικές κινήσεις του Αζερμπαϊτζάν και να εξασφαλίσει έγκαιρη στρατιωτική και διπλωματική υποστήριξη από τους συμμάχους της ανέδειξε τη σημασία της αξιόπιστης συλλογής πληροφοριών και της ενίσχυσης των διεθνών αμυντικών σχέσεων (Charter USA-Armenia, 2025). Η Ελλάδα οφείλει να διασφαλίσει ότι δεν θα βρεθεί σε ανάλογη θέση, ενισχύοντας τη στρατιωτική της συνεργασία με τις Ηνωμένες Πολιτείες, το Ισραήλ και τη Γαλλία, ώστε να ενδυναμώσει την αποτρεπτική της απέναντι σε αναθεωρητικές απειλές.

Η Νέα Θέση της Ελλάδας στο Περιφερειακό Σύστημα Ασφαλείας

Η αναδιάταξη των ισορροπιών στον Νότιο Καύκασο επηρεάζει άμεσα την Ελλάδα, ιδίως λόγω της ενίσχυσης του άξονα Τουρκίας-Αζερμπαϊτζάν. Η Στρατηγική Συμφωνία ΗΠΑ-Αρμενίας (Ιανουάριος 2025) σηματοδοτεί μια δυτική παρέμβαση στην περιοχή που

δημιουργεί νέες προοπτικές συνεργασίας για την Ελλάδα (U.S. Mission Armenia, 2025). Η Ελλάδα μπορεί να αξιοποιήσει την αυξανόμενη παρουσία των ΗΠΑ στον Καύκασο για να ενισχύσει τις σχέσεις της με την Αρμενία, διευρύνοντας τη στρατηγική της επιρροή.

Ταυτόχρονα, η Ελλάδα πρέπει να ενδυναμώσει τις περιφερειακές της συμμαχίες στην Ανατολική Μεσόγειο, ιδίως με το Ισραήλ, την Αίγυπτο και τη Γαλλία, καθώς η Τουρκία επιδιώκει να αξιοποιήσει τη γεωπολιτική της θέση για να ενισχύσει τον ρόλο της στην ευρύτερη περιοχή (NEMESIS HD, 2025). Οι τριμερείς αμυντικές και ενεργειακές συνεργασίες μπορούν να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στις τουρκικές επιδιώξεις, διασφαλίζοντας τη στρατηγική σταθερότητα στη Μεσόγειο.

Επιπτώσεις στην Ελληνική Ενεργειακή Στρατηγική

Η στρατηγική εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στη γεωπολιτική αναδιάρθρωση του Καυκάσου. Το Αζερμπαϊτζάν, αξιοποιώντας τον ρόλο του ως βασικός προμηθευτής φυσικού αερίου για την Ευρώπη, ενίσχυσε τη γεωπολιτική του επιρροή, ενώ η Τουρκία, μέσω του TANAP, εδραίωσε τη θέση της ως ενεργειακός κόμβος (Νέδος, 2022).

Η Ελλάδα, αντιμέτωπη με την αυξανόμενη σημασία των τουρκικών ενεργειακών δικτύων, πρέπει να επιταχύνει την υλοποίηση του αγωγού EastMed, καθώς και την ενίσχυση των υποδομών υδροπληθύνου φυσικού αερίου (LNG) στην Αλεξανδρούπολη (Πρεσβεία της Ελλάδος στο Ερεβάν, 2024). Παράλληλα, η Συμφωνία ΗΠΑ-Αρμενίας για την ενεργειακή συνεργασία και την πιθανή ανάπτυξη πυρηνικής ενέργειας στην Αρμενία δημιουργεί νέες ευκαιρίες συνεργασίας για την Ελλάδα, διευρύνοντας τις δυνατότητες διαφοροποίησης των ενεργειακών της πόρων (Charter USA-Armenia, 2025).

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ επιβεβαίωσε ότι η γεωπολιτική σταθερότητα εξαρτάται από τη στρατηγική προσαρμοστικότητα και την ικανότητα διαχείρισης κρίσιμων ενεργειακών και αμυντικών πόρων. Η Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τα διδάγματα της σύγκρουσης, οφείλει να ενισχύσει την ενεργειακή της ασφάλεια και την αμυντική της στρατηγική, θωρα-

κίζοντας τις διεθνείς της συμμαχίες απέναντι στις νέες γεωπολιτικές προκλήσεις (Πρεσβεία της Ελλάδος στο Ερεβάν, 2024).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2023 αποτέλεσε μια κρίσιμη καμπή στη γεωπολιτική δυναμική του Νότιου Καυκάσου, αναδεικνύοντας τη στρατιωτική υπεροχή του Αζερμπαϊτζάν και την αποδυνάμωση της ρωσικής επιρροής στην περιοχή (NEMESIS HD, 2025). Η ουδέτερη στάση της Ρωσίας και η έλλειψη αποφασιστικής υποστήριξης προς την Αρμενία είχαν ως αποτέλεσμα τη στρατηγική απομόνωση του Ερεβάν, ωθώντας το προς στενότερη συνεργασία με τη Δύση. Η υπογραφή της Στρατηγικής Συμφωνίας ΗΠΑ-Αρμενίας τον Ιανουάριο του 2025 σηματοδοτεί μια νέα φάση αμυντικής και οικονομικής συνεργασίας, διαμορφώνοντας νέες περιφερειακές ισορροπίες (U.S. Mission Armenia, 2025).

Η Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν ενίσχυσαν τη γεωπολιτική τους θέση, εκμεταλλευόμενοι τη νίκη τους για να προωθήσουν έργα όπως ο Διάδρομος του Ζανγκεζούρ, που αποσκοπεί στην εδραίωση του στρατηγικού άξονα Άγκυρας-Μπακού (Gressel, 2025). Παράλληλα, η ΕΕ αύξησε την εξάρτησή της από τις ενεργειακές υποδομές του Αζερμπαϊτζάν, αναδεικνύοντας το κρίσιμο ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας και της γεωοικονομικής ισχύος (Ψαρρής, 2022).

Η Ελλάδα επηρεάζεται άμεσα από τις γεωπολιτικές ανακατατάξεις στον Καύκασο, καθώς η ενίσχυση της Τουρκίας αναβαθμίζει τη διαπραγματευτική της θέση και στη Μεσόγειο. Για να διατηρήσει την περιφερειακή της σταθερότητα, η Ελλάδα πρέπει να ενισχύσει τις στρατηγικές της συμμαχίες με χώρες όπως η Γαλλία, το Ισραήλ και η Αίγυπτος, καθώς και να επιταχύνει ενεργειακά έργα όπως ο αγωγός EastMed (Τήλλυρος, 2023).

Η ανάλυση της σύγκρουσης δείχνει ότι η γεωπολιτική σταθερότητα εξαρτάται από την προσαρμοστικότητα, την τεχνολογική υπεροχή και τις περιφερειακές συμμαχίες. Η Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τα διδάγματα της σύγκρουσης, οφείλει να θωρακίσει την αμυντική και ενεργειακή της στρατηγική, ενισχύοντας τις διεθνείς της συνεργασίες και την αποτρεπτική της

ικανότητα απέναντι στις μεταβαλλόμενες προκλήσεις (Πρεσβεία της Ελλάδος στο Ερεβάν, 2024).

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ανέδειξε κρίσιμα ζητήματα που σχετίζονται με την αμυντική στρατηγική, τη γεωπολιτική προσαρμοστικότητα και την ενεργειακή ασφάλεια. Βασισμένη στα διδάγματα της σύγκρουσης, η Ελλάδα οφείλει να υιοθετήσει μια πολυδιάστατη προσέγγιση για την ενίσχυση της περιφερειακής της θέσης και της αποτρεπτικής της ισχύος.

Αρχικά, η αμυντική αναβάθμιση αποτελεί επιτακτική ανάγκη. Η σύγκρουση έδειξε ότι η τεχνολογική υπεροχή, ιδιαίτερα στον τομέα των UAV's και της κυβερνοασφάλειας, μπορεί να καθορίσει την έκβαση ενός πολέμου. Η Ελλάδα πρέπει να επενδύσει στην ανάπτυξη αυτόνομων συστημάτων μάχης, ηλεκτρονικού πολέμου και δικτυοκεντρικών επιχειρήσεων, λαμβάνοντας υπόψη τις εμπειρίες του Αζερμπαϊτζάν και της Τουρκίας (Νέδος, 2022). Επιπλέον, η συνεργασία με κράτη όπως οι ΗΠΑ, το Ισραήλ και η Γαλλία μπορεί να ενισχύσει τη μεταφορά τεχνογνωσίας και τη δημιουργία εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας (U.S. Mission Armenia, 2025).

Δεύτερον, η ενίσχυση στρατηγικών συμμαχιών είναι καίριας σημασίας. Η Στρατηγική Συμφωνία ΗΠΑ-Αρμενίας (2025) δημιουργεί νέες προοπτικές συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Αρμενίας, ιδιαίτερα στον αμυντικό και ενεργειακό τομέα (Charter USA-Armenia, 2025). Παράλληλα, η Ελλάδα πρέπει να ενισχύσει τη συνεργασία της με χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, όπως η Αίγυπτος και το Ισραήλ, προκειμένου να διατηρήσει τις ισορροπίες απέναντι στην αυξανόμενη τουρκική επιρροή (Σκαφιδάς, 2023).

Τρίτον, απαιτείται μια πιο ολοκληρωμένη στρατηγική ενεργειακής ασφάλειας. Η Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν αξιοποίησαν την ενεργειακή τους θέση για να ενισχύσουν τη γεωπολιτική τους επιρροή, κάτι που πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη η Ελλάδα. Η χώρα πρέπει να επιταχύνει την ανάπτυξη του αγωγού EastMed, να ενισχύσει τις υποδομές LNG στην Αλεξανδρούπολη και να διαφοροποιήσει τις ενεργειακές της πηγές (Πρεσβεία της Ελλάδος στο Ερεβάν,

2024). Επιπλέον, η συνεργασία της Αρμενίας με τις ΗΠΑ στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας μπορεί να ανοίξει νέες προοπτικές για εναλλακτικές ενεργειακές λύσεις και για την Ελλάδα (NEMESIS HD, 2025).

Συνολικά, η Ελλάδα πρέπει να υιοθετήσει μια στρατηγική που θα συνδυάζει αμυντική ενίσχυση, διπλωματική ευελιξία και ενεργειακή ασφάλεια. Οι γεωπολιτικές αλλαγές στον Καύκασο προσφέρουν τόσο προκλήσεις όσο και ευκαιρίες, τις οποίες η Ελλάδα οφείλει να αξιοποιήσει για να διατηρήσει τη σταθερότητά της και να ενισχύσει τη διεθνή της θέση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πτώση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2023 σηματοδότησε σημαντικές γεωπολιτικές ανακατατάξεις στον Νότιο Καύκασο, ενισχύοντας τον άξονα Τουρκίας-Αζερμπαϊτζάν και αποδυναμώνοντας τη ρωσική επιρροή στην περιοχή. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε την Αρμενία σε αναζήτηση νέων στρατηγικών εταίρων, με τη Δύση να αυξάνει την εμπλοκή της μέσω της Στρατηγικής Συμφωνίας ΗΠΑ-Αρμενίας.

Για την Ελλάδα, η σύγκρουση προσφέρει πολύτιμα στρατηγικά διδάγματα. Αναδεικνύεται η σημασία της στρατιωτικής τεχνολογίας, της διπλωματικής ευελιξίας και της ενίσχυσης των στρατηγικών συμμαχιών. Παράλληλα, η γεωπολιτική αναβάθμιση της Τουρκίας καθιστά επιτακτική την ενίσχυση της ελληνικής αμυντικής και ενεργειακής στρατηγικής.

Η νέα περιφερειακή πραγματικότητα απαιτεί συνεχή προσαρμογή και ενεργή συμμετοχή στη διαμόρφωση των γεωπολιτικών ισορροπιών, ώστε η Ελλάδα να διασφαλίσει τη θέση και τα συμφέροντά της σε ένα ασταθές διεθνές περιβάλλον.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Α' Αρχεία

Charter USA-Armenia. (2025, January 14). Charter on Strategic Partnership Between the United States of America and the Republic of Armenia., (p. 18). Washignton, USA. Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from U.S. Embassy in Armenia: https://am.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/92/20250115_SPC_ENG-ARM_MFA-post-JMW.pdf

Πρεσβεία της Ελλάδος στο Ερεβάν. (2024, Δεκέμβριος 31). Ετήσια Έκθεση για την Οικονομία της Αρμενίας και τις διμερείς οικονομικές σχέσεις Ελλάδος-Αρμενίας 2023. Υπουργείο Εξωτερικών Ελλάδος. Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from Υπουργείο Εξωτερικών: <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/90610>

Β' Ιστοσελίδες

Erickson, E. J. (2021, August). The 44-Day War in Nagorno-Karabakh: Turkish Drone Success or Operational Art? Retrieved February 03, 2025, from ArmyUniversityPress: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/Online-Exclusive/2021-OLE/Erickson/>

Gressel, G. (2025, November 24). Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry. Retrieved February 03, 2025, from European Council on Foreign Relations 2025: <https://ecfr.eu/article/military-lessons-from-nagorno-karabakh-reason-for-europe-to-worry/>

Kasim, M., & Çiçek, R. (2024, October 01). The Karabakh War: Azerbaijan's Geopolitical Superiority Over Armenians. Retrieved February 03, 2025, from International Journal of Social Sciences: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4124343>

Khachatryan, D. (2024, September 16). Complete Defeat and the End of the Non-Recognized State of Nagorno-Karabakh. Retrieved February 03,

2025, from Lieber Institute: <https://lieber.westpoint.edu/complete-defeat-end-non-recognized-state-nagorno-karabakh/>

Lundgren, S. (2025, January 28). Armenia and Azerbaijan are at loggerheads again – here's why tensions are rising (The Conversation). Retrieved February 03, 2025, from The Conversation: <https://theconversation.com/armenia-and-azerbaijan-are-at-loggerheads-again-heres-why-tensions-are-rising-247533>

NEMESIS HD. (2025, Ιανουάριος 15). Οι ΗΠΑ μπαίνουν στον Καύκασο μέσω της Αρμενίας: Τι περιλαμβάνει η συμφωνία που διαθέτει αμυντικές και πυρηνικές ενεργειακές προεκτάσεις. Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from Nemesis HD: <https://nemesishd.gr/news/oi-ipa-bainoun-ston-kafkaso-meso-tis-armenias-ti-perilamvanei-i-symfonia-pou-diatheti-amyntikes-kai-pyrinikes-energeiakes-proektaseis/>

U.S. Mission Armenia. (2025, January 15). Charter on Strategic Partnership Between the United States of America and the Republic of Armenia. Retrieved February 03, 2025, from U.S. Embassy in Armenia: <https://am.usembassy.gov/charter-on-strategic-partnership-between-the-united-states-of-america-and-the-republic-of-armenia/>

Βενέτης, Ε. (2020, Οκτώβριος 11). Ναγκόρνο Καραμπάχ: Η ιστορία της σύγκρουσης. Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from CNN Greece: <https://www.cnn.gr/focus/apopseis/story/237905/nagorno-karampax-h-istoria-tis-sygkroyisis>

Καρράς, Α. (2021, Μάρτιος). Drones της Τουρκίας - Προκλήσεις για την Ελλάδα. Retrieved Βεβρουάριος 03, 2025, from Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ): <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/03/Policy-Paper-57-Kamaras-EL-1.pdf>

Λουκόπουλος, Κ. (2020, Οκτώβριος 05). Η πολυπλοκότητα της σύγκρουσης για το Ναγκόρνο Καραμπάχ - Μία ολιστική προσέγγιση. Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from Liberal: <https://www.liberal.gr/apopsi/i-polyplokotita-tis-sygkroyisis-gia-nagorno-karampah-mia-olistiki-proseggisi>

Νέδος, Β. (2022, Μάιος 25). Προβληματίζουν τα τουρκικά UAV «Μπαϊρακτάρ». Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from Αμυνα & Διπλωματία: <https://www.amynanet.gr/provlimatizoun-ta-tourkika-uav-bairaktar>

Σκαφιδάς, Γ. (2023, Σεπτέμβριος 22). Διδάγματα από το Ναγκόρνο Καραμπάχ: Όταν οι «σύμμαχοι» σε αφήνουν ακάλυπτο και η ήπια ισχύς δεν αρκεί. Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from Αμυνα & Διπλωματία: <https://www.amynanet.gr/didagmata-aro-to-nagkorno-karabach-otan-oi-symmachoi-se-afinoun-akalypto-kai-i-hipia-ischys-den-arkei>

Τήλλυρος, Π. (2023, Νοέμβριος 24). «Διαμορφώνοντας το Ενεργειακό Μέλλον της Κύπρου: Πλοήγηση ανάμεσα στις Συμπληγάδες της Γεωπολιτικής και της Γεωοικονομίας». Retrieved Φεβρουάριος 03, 2025, from Eurokerdos: <https://eurokerdos.cyprustimes.com/arthrografia/diamorfonontas-to-energeiako-mellon-tis-kyprou-ploigisi-anamesa-stis-sybligades-tis-geopolitikis-kai-tis-geooikonomias/>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

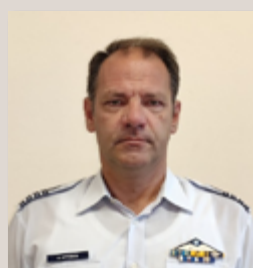
Ψαρρής, Β. (2022, Μάιος 18). Ο δεύτερος πόλεμος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ: πολιτική και στρατηγική ανάλυση, συνέπειες για την Ελλάδα. (Ατομική Διατριβή). Αθήνα: ΣΕΘΑ.

Ξενόγλωσση

Askerov, A. (2020). The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End. In A. Askerov, S. Brooks, & L. Tchantouridzé, Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis (pp. 55-82). Lanham, USA: Lexington Books.

Broers, L. (2019). Armenia and Azerbaijan: Anatomy of a Rivalry. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

Rumyantsev, S. (2025). Education and the Politics of Memory in Russia and Eastern Europe. Abingdon, UK: Routledge.

Ο Σμήναρχος (Ι) Δημήτριος Χρυσικός γεννήθηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1973 στη Λάρισα. Εισήχθη στην Σχολή Ικάρων το 1991 και αποφοίτησε το 1995 ως Ανθυποσμηναγός Ιπτάμενος.

Το 1996 τοποθετήθηκε στην 110 Πτέρυγα Μάχης στην 337ΜΠΚ, ως Ιπτάμενος στα αεροσκάφη F-4E και το 2003 τοποθετήθηκε στην 112 Πτέρυγα Μάχης στην 355ΜΤΜ, ως Ιπτάμενος στα αεροσκάφη CL-215.

Από το 2016 έως το 2019 διετέλεσε Αξιωματικός Επιχειρήσεων και Διοικητής στην 355ΜΤΜ.

Υπηρέτησε ως επιτελής και τμηματάρχης, στη Δνση Αξιολογήσεων και Επιθεωρήσεων της ΔΑΥ, στη Δνση Αμυντικής Πολιτικής του ΓΕΑ και στη Δνση Επιχειρήσεων του ΓΕΕΘΑ.

Είναι απόφοιτος όλων των επιχειρησιακών σχολείων και εκπαιδεύσεων της ειδικότητάς του και του έχει απονεμηθεί το σύνολο των προβλεπομένων μεταλλίων και διαμνημονεύσεων για τον βαθμό του.

Είναι απόφοιτος της Σχολής Πολέμου της Πολεμικής Αεροπορίας, της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου και της Σχολής Επιτελών Εθνικής Άμυνας.

Ομιλεί την αγγλική γλώσσα, είναι παντρεμένος και έχει δύο παιδιά.

Ο ρόλος της Κίνας και Ρωσίας σε Αφρική. Η συμβολή της πολιτικής «Μαλακής Ισχύος».

Σμήναρχος (ΕΑ) Αλέξανδρος Βιντζηλαίος
Σπουδαστής ΣΕΘΑ 77^{ης} ΕΣ ΦΔΠ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Αφρική είναι στρατηγικής σημασίας λόγω των φυσικών της πόρων, όπως πετρέλαιο, φυσικό αέριο και πολύτιμα μέταλλα. Η Νιγηρία και η Αγκόλα συγκαταλέγονται στους κορυφαίους παραγωγούς πετρελαίου της υποσαχάριας Αφρικής, ενώ η Λιβύη και η Αλγερία κατέχουν μεγάλα αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου. Χώρες όπως η Νότια Αφρική, η Γκάνα και το Μάλι αποτελούν σημαντικούς παραγωγούς χρυσού, και η Μποτσουάνα μαζί με τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό διαθέτουν μεγάλα κοιτάσματα διαμαντιών. Ωστόσο, η εκμετάλλευση αυτών των πόρων συνοδεύεται από προβλήματα όπως διαφθορά, πολιτική αστάθεια και περιβαλλοντικές συνέπειες (Λυτιρίδη, 2021).

Το δημογραφικό δυναμικό της Αφρικής προσφέρει ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα λόγω του ταχύτατα αυξανόμενου πληθυσμού, ο οποίος αναμένεται να φτάσει τα 2,5 δισεκατομμύρια το 2050. Περίπου το 60% του πληθυσμού είναι κάτω των 25 ετών, γεγονός που συμβάλλει στη δημιουργία μιας ισχυρής εργατικής δύναμης (Canning, 2015). Η βιώσιμη ανάπτυξη της Αφρικής εξαρτάται σημαντικά από Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) και διεθνή αναπτυξιακή βοήθεια. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ο κύριος πάροχος ΑΞΕ, οι οποίες συμβάλλουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας, μεταφορά τεχνογνωσίας και ανάπτυξη υποδομών, βοηθώντας τις αφρικανικές οικονομίες να γίνουν ανταγωνιστικότερες (Παπαθωμά, 2011). Παράλληλα, η αναπτυξιακή βοήθεια της διεθνούς κοινότητας αντιμετωπίζει σοβαρές κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις όπως η φτώχεια και η έλλειψη υποδομών στην υγεία και την εκπαίδευση (Consilium.europa.eu, 2025).

Η Κίνα και η Ρωσία, μέσω της πολιτικής της «μαλακής ισχύος», ενισχύουν την παρουσία τους στην

Αφρική, προωθώντας τα συμφέροντά τους μέσω επενδύσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολιτιστικών ανταλλαγών. Η κινεζική επιρροή ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960, με ορόσημο τον σιδηρόδρομο Τανζανίας-Ζάμπια, και ενισχύθηκε σημαντικά μετά το 2000 μέσω της πρωτοβουλίας «Belt and Road» (Brautigam, 2011). Αντίστοιχα, η Ρωσία, η οποία είχε ισχυρή παρουσία κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, επανεμφανίστηκε πρόσφατα με έμφαση στη στρατιωτική συνεργασία και τον τομέα της εξόρυξης.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναλυθεί το θεωρητικό πλαίσιο και η σημασία της έννοιας της «μαλακής ισχύος», ενώ στη συνέχεια εξετάζεται συγκριτικά πώς οι δύο αυτές μεγάλες δυνάμεις χρησιμοποιούν πολιτιστικά, εκπαιδευτικά, οικονομικά και διπλωματικά εργαλεία για να ενισχύσουν την επιρροή τους στην αφρικανική ήπειρο. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, επιδιώκεται η κατανόηση των επιπτώσεων της παρουσίας τους, καθώς και η διατύπωση συμπερασμάτων και προτάσεων σχετικά με τις μελλοντικές προοπτικές των αφρικανικών κρατών απέναντι στις εν λόγω πολιτικές.

ΑΝΑΛΥΣΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ιστορικό υπόβαθρο

Η ιστορική πορεία της Αφρικής χαρακτηρίζεται από την περίοδο της αποικιοκρατίας και την επακόλουθη μετα-αποικιοκρατική περίοδο. Κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, από τον 19ο αιώνα έως τα μέσα του 20ού, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, κυρίως η Βρετανία, η Γαλλία, η Γερμανία και το Βέλγιο, κυριάρχησαν στην ήπειρο, εκμεταλλευόμενες τον πλούτο των φυσικών της πόρων, με συνέπειες την οικονομική εξάρτηση και την κοινωνική καταπίεση των αφρικανικών λαών (Melissen, 2005).

Η παρουσία της Σοβιετικής Ένωσης στην Αφρική ήταν ιδιαίτερα έντονη κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Η ΕΣΣΔ στήριξε ενεργά σοσιαλιστικά και αντι-αποικιοκρατικά κινήματα, παρέχοντας οικονομική και στρατιωτική βοήθεια σε χώρες όπως η Αι-

Εργασίες Σπουδαστών

θιοπία, η Ανγκόλα και η Μοζαμβίκη. Σκοπός της ήταν η εδραίωση της επιρροής της μέσω της ιδεολογικής εξάπλωσης του σοσιαλισμού, της στρατιωτικής παρουσίας και της παροχής στρατηγικής βοήθειας σε κινήματα που αντιτίθεντο στις δυτικές δυνάμεις, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ (Χατζηβασιλείου, 2014).

Από τη δεκαετία του 2000, η Κίνα και η Ρωσία επανεμφανίστηκαν δυναμικά στην αφρικανική ήπειρο, χρησιμοποιώντας την πολιτική της μαλακής ισχύος. Η Κίνα εδραίωσε τη θέση της μέσω της πρωτοβουλίας Belt and Road, που περιλαμβάνει μεγάλης κλίμακας επενδύσεις σε υποδομές, εξόρυξη, και αναπτυξιακά έργα. Μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπως τα Ινστιτούτα Confucius, καθώς και πολιτιστικών ανταλλαγών και οικονομικής βοήθειας, η Κίνα στοχεύει στην ενίσχυση της πολιτιστικής της διείσδυσης και τη δημιουργία στενών διπλωματικών σχέσεων με αφρικανικά κράτη (Alden, 2009).

Η Ρωσία, μετά από μια περίοδο μειωμένης παρουσίας λόγω της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, επιστρέφει σταδιακά στην αφρικανική ήπειρο με έμφαση κυρίως στη στρατιωτική και ενεργειακή συνεργασίες. Η στρατηγική της περιλαμβάνει στρατιωτική βοήθεια, εκπαίδευση προσωπικού και εξορυκτικές δραστηριότητες. Μέσω αυτών των κινήσεων, η Ρωσία επιχειρεί να ανακτήσει μέρος της επιρροής της εποχής του Ψυχρού Πολέμου και να προωθήσει εναλλακτικές έναντι της δυτικής παρουσίας, ιδιαίτερα μέσω της ενίσχυσης των μέσων ενημέρωσης όπως το RT και το Sputnik (Χατζηβασιλείου, 2014).

Ο ρόλος της Μαλακής Ισχύος και η σημασία της στην Αφρική

Η έννοια της μαλακής ισχύος εισήχθη από τον πολιτικό επιστήμονα Joseph Nye το 1990 και αναφέρεται στην ικανότητα ενός κράτους να επηρεάζει άλλα κράτη χωρίς τη χρήση βίας ή οικονομικών πιέσεων, μέσω πολιτιστικών και ιδεολογικών μέσων (Nye, 2005). Σύμφωνα με τον Nye (2005), οι βασικοί πυλώνες της μαλακής ισχύος είναι η διάδοση του πολιτισμού, οι πολιτικές αξίες και η διπλωματική στρατηγική. Συγκεκριμένα, μέσω της εκπαίδευσης, της προώθησης πολιτιστικών αξιών και της παροχής αναπτυξιακής βοήθειας, η μαλακή ισχύς συμβάλλει στη βελτίωση της διεθνούς εικόνας, την ενίσχυση των

διμερών σχέσεων και τη δημιουργία βιώσιμων γεωπολιτικών συμμαχιών (Melissen, 2005).

Η χρήση της μαλακής ισχύος στην Αφρική από την Κίνα και τη Ρωσία έχει αναδειχθεί ιδιαίτερα σημαντική καθώς καλύπτει ανάγκες εξωτερικής βοήθειας και αναπτυξιακών επενδύσεων των αφρικανικών χωρών. Η Κίνα έχει επενδύσει σημαντικά σε υποδομές, όπως οδικά δίκτυα, νοσοκομεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα, προωθώντας την πολιτιστική διείσδυση μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των Ινστιτούτων Κομφούκιος (Alden, 2009). Επίσης, η Κίνα τονίζει την εικόνα ενός αξιόπιστου και μη παρεμβατικού συνεργάτη, κάτι που την καθιστά ιδιαίτερα ελκυστική στα αφρικανικά κράτη που αναζητούν εναλλακτικές έναντι της Δύσης (Ηφαιστος, 2021).

Η Ρωσία επανεμφανίστηκε στην Αφρική προβάλλοντας κυρίως στρατιωτική και ενεργειακή συνεργασία, με στόχο την ανάκτηση επιρροής μέσω στρατιωτικών εκπαιδεύσεων, πώλησης όπλων και έργων εξόρυξης. Η πολιτική της περιλαμβάνει και την ενίσχυση μέσων ενημέρωσης όπως το RT και το Sputnik, που διαμορφώνουν μια αντιδυτική αφήγηση και ενισχύουν την επιρροή της μέσω της δημιουργίας μιας εναλλακτικής εικόνας έναντι της Δύσης (Χατζηβασιλείου, 2014).

Η μαλακή ισχύς, ως στρατηγική, παίζει κρίσιμο ρόλο στις διεθνείς σχέσεις της Αφρικής, επιτρέποντας σε χώρες όπως η Κίνα και η Ρωσία να επεκτείνουν την επιρροή τους χωρίς άμεση στρατιωτική ή οικονομική πίεση, αλλά μέσω της διαμόρφωσης θετικών προοπτικών και βαθύτερης συνεργασίας με τα αφρικανικά κράτη (Alden, 2009).

Η ΜΑΛΑΚΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΚΙΝΑΣ ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ

Η Κίνα έχει αναπτύξει σημαντική παρουσία στην Αφρική, συνδυάζοντας την οικονομική διείσδυση με πολιτιστικές, εκπαιδευτικές και διπλωματικές πρωτοβουλίες μέσω της πολιτικής μαλακής ισχύος. Αυτή η στρατηγική αποσκοπεί στην ενίσχυση της επιρροής της μέσω μη καταναγκαστικών μέσων, προβάλλοντας μια θετική εικόνα της χώρας ως εταίρου ανάπτυξης και αξιόπιστου συνεργάτη, ενισχύοντας παράλλ-

ληλα τις μακροπρόθεσμες σχέσεις με τα αφρικανικά κράτη (Nye, 2005).

Πολιτιστική και Εκπαιδευτική Διείσδυση

Η πολιτιστική και εκπαιδευτική διείσδυση της Κίνας στην Αφρική είναι ένα κρίσιμο εργαλείο της μαλακής ισχύος της. Επικεντρώνεται στη διάδοση της κινεζικής γλώσσας και κουλτούρας, καθώς και στη στήριξη των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για την ενίσχυση της κινεζικής παρουσίας στην περιοχή. (Brautigam, 2011). Τα Ινστιτούτα Κομφούκιου είναι ένας από τους πιο επιτυχημένους μηχανισμούς εξαγωγής της κινεζικής γλώσσας και κουλτούρας (Alden, 2009). Στην Αφρική, η Κίνα έχει ιδρύσει πολλά τέτοια Ινστιτούτα, τα οποία έχουν κερδίσει μεγάλη αποδοχή από τους Αφρικανούς φοιτητές και τους επαγγελματίες. Η Κίνα προσφέρει υποτροφίες σε φοιτητές από αφρικανικές χώρες, δίνοντάς τους την ευκαιρία να σπουδάσουν στα κινεζικά πανεπιστήμια (Liu, & Li, 2018).

Οικονομική Βοήθεια και Αναπτυξιακά Έργα

Η Κίνα έχει αναπτύξει μια στρατηγική ενίσχυσης των σχέσεων της με την Αφρική μέσω οικονομικής βοήθειας και αναπτυξιακών έργων. Ένα από τα κύρια εργαλεία για την υλοποίηση αυτής της στρατηγικής είναι το πρόγραμμα «Μία Ζώνη, Ένας Δρόμος» (Belt and Road Initiative - BRI)¹, το οποίο επικεντρώνεται στην κατασκευή υποδομών και την ενίσχυση της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ Κίνας και Αφρικής. Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθεί ότι ένα από τα χαρακτηριστικά της κινεζικής στρατηγικής στην Αφρική είναι πως προσφέρει δάνεια και επενδύσεις χωρίς τις αυστηρές πολιτικές προϋποθέσεις που συνήθως επιβάλλονται από διεθνείς οργανισμούς όπως το Δι-

εθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Παγκόσμια Τράπεζα (Παπανδρόπουλος, 2024).

Η παρουσία κινεζικών εταιρειών σε διάφορους τομείς όπως οι τηλεπικοινωνίες, η ενέργεια και οι υποδομές έχει αυξηθεί σημαντικά, με εταιρείες όπως η Huawei να διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην επέκταση των τηλεπικοινωνιακών δικτύων 4G και 5G σε πολλές αφρικανικές χώρες. Παράλληλα, η Κίνα επενδύει σε ενεργειακά έργα, τόσο συμβατικής ενέργειας (εξόρυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου), όσο και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως ηλιακά και υδροηλεκτρικά έργα (Shinn & Eisenman, 2012).

Διπλωματική και Πολιτική Επιρροή

Η Κίνα έχει αναπτύξει μια ισχυρή διπλωματική και πολιτική επιρροή στην Αφρική μέσω στρατηγικών συνεργασιών με αφρικανικές χώρες, υποστηρίζοντας την ενίσχυση των κυβερνητικών σχέσεων μέσω διακρατικών συμφωνιών και πολιτικών που εστιάζουν στην αμοιβαία συνεργασία και την αλληλοστήριξη. Η Κίνα χρησιμοποιεί την ατζέντα της για «win-win συνεργασία»² και επισημαίνει την μη ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις των αφρικανικών κρατών ως μέρος της διπλωματικής της προσέγγισης. Επιπλέον, η Κίνα έχει εξασφαλίσει τη στήριξή της στα Ηνωμένα Έθνη από πολλές αφρικανικές χώρες, ενισχύοντας τις διεθνείς σχέσεις της στην περιοχή (Shinn & Eisenman, 2012).

Παράλληλα, η Κίνα έχει ενισχύσει τις σχέσεις της με πολλές αφρικανικές κυβερνήσεις μέσω διακρατικών συμφωνιών, οι οποίες επικεντρώνονται σε οικονομικά, εμπορικά και πολιτικά θέματα. Οι συμφωνίες αυτές συχνά αφορούν την κατασκευή υποδομών, την

¹ Στόχος της BRI είναι να διευκολύνει το εμπόριο και τις μεταφορές μεταξύ Κίνας και Αφρικής, ενισχύοντας τις οικονομικές σχέσεις και προσφέροντας την ευκαιρία στις αφρικανικές χώρες να αναπτύξουν τις υποδομές τους και να ενισχύσουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες. Έτσι, η Κίνα έχει χρηματοδοτήσει σημαντικά έργα υποδομών στην Αφρική, όπως η κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών στην Κένυα και το Καμερούν, η ανακαίνιση λιμανιών στην Κένυα και τη Νιγηρία, και η κατασκευή νέων δρόμων και γεφυρών σε διάφορες χώρες. (Dollar, 2017· Shinn, 2016).

² Η Κίνα έχει υιοθετήσει τη ρητορική της «win-win συνεργασίας», η οποία υπογραμμίζει τη σημασία της αμοιβαίας ωφέλειας σε όλες τις σχέσεις με τις αφρικανικές χώρες. Η Κίνα προσπαθεί να προβάλλει την εικόνα μιας χώρας που επιδιώκει μια συνεργασία που θα ωφελήσει και τις δύο πλευρές, χωρίς να επιβάλλει αυστηρούς όρους ή εξωτερικές πιέσεις. Παράλληλα, η Κίνα προβάλλει την πολιτική της μη ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις των αφρικανικών χωρών, κάτι που της επιτρέπει να κερδίζει την εμπιστοσύνη και την υποστήριξη των κυβερνήσεων στην Αφρική. Αυτή η στάση είναι ιδιαίτερα δημοφιλής σε χώρες που επιθυμούν να διατηρήσουν την εσωτερική τους κυριαρχία χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις, κάτι που διαφοροποιεί την Κίνα από τη Δύση, η οποία συχνά συνδέει την οικονομική βοήθεια με πολιτικές απαιτήσεις (Alden, 2009).

Εργασίες Σπουδαστών

παροχή δανείων, την ενίσχυση του εμπορίου και την ανάπτυξη κοινών έργων στον τομέα της ενέργειας και των φυσικών πόρων (Oyintarelado, 2023).

Μέσα Ενημέρωσης και Δημόσια Διπλωματία

Η Κίνα έχει αναπτύξει μια στρατηγική δημόσιας διπλωματίας στην Αφρική, χρησιμοποιώντας τα μέσα ενημέρωσης για να προβάλλει μια θετική εικόνα της χώρας και να ενισχύσει τις διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις της με την ήπειρο. Τα κινεζικά μέσα ενημέρωσης, όπως το CGTN Africa³, παίζουν σημαντικό ρόλο στη διάδοση των κινεζικών αξιών και πολιτικών, προβάλλοντας την Κίνα ως έναν αξιόπιστο συνεργάτη για την ανάπτυξη και την πρόοδο των αφρικανικών χωρών (Παπαδοπούλου, 2022).

Η Κίνα ενισχύει τη διπλωματική της παρουσία στην Αφρική και μέσω της χρηματοδότησης αφρικανικών ΜΜΕ, επιδιώκοντας να προωθήσει το κινεζικό αφήγημα. Αυτή η στρατηγική επιτρέπει στην Κίνα να έχει άμεση επιρροή στην επικοινωνία με το αφρικανικό κοινό και να ενισχύσει την παρουσία της μέσω τοπικών πηγών. Μέσω αυτής της χρηματοδότησης, πολλά αφρικανικά μέσα ενημέρωσης δέχονται στήριξη για την παραγωγή περιεχομένου που προβάλλει τη συνεργασία Κίνας-Αφρικής και τις θετικές πτυχές των κινεζικών επενδύσεων και της βοήθειας στην Αφρική (Deutsche Welle, 2008).

Συμπερασματικά, η μαλακή ισχύς της Κίνας στην Αφρική συνδυάζει την πολιτιστική και εκπαιδευ-

τική διείσδυση, τις οικονομικές επενδύσεις, την προώθηση θετικής δημόσιας εικόνας και τη στρατηγική πολιτική και διπλωματική συνεργασία, αποτελώντας ένα πολύπλευρο εργαλείο για την ενίσχυση της μακροπρόθεσμης κινεζικής επιρροής στην ήπειρο.

Η ΜΑΛΑΚΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ

Η Ρωσία έχει αναπτύξει μια στρατηγική μαλακής ισχύος στην Αφρική, επιδιώκοντας την ενίσχυση των πολιτικών και οικονομικών της σχέσεων με τις αφρικανικές χώρες. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, η Ρωσία απώλεσε μεγάλο μέρος της επιρροής της στην περιοχή, αλλά τις τελευταίες δύο δεκαετίες επανεμφανίστηκε ενεργά, συνδυάζοντας ιστορικές αναφορές, πολιτιστικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και στρατηγικές προσεγγίσεις που αναδεικνύουν τον ιδιαίτερο ρόλο της κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου (Χατζηβασιλείου, 2014).

Πολιτιστική και Εκπαιδευτική Παρουσία

Η πολιτιστική και εκπαιδευτική διείσδυση είναι βασικοί άξονες της ρωσικής στρατηγικής μαλακής ισχύος στην Αφρική. Σημαντικό εργαλείο αποτελούν οι εκπαιδευτικές υποτροφίες που παρέχει η Ρωσία σε Αφρικανούς φοιτητές. Αυτές οι υποτροφίες καλύπτουν πλήρως τα δίδακτρα, επιτρέποντας σε χιλιάδες νέους από αφρικανικές χώρες να σπουδάσουν στα ρωσικά πανεπιστήμια. Με αυτόν τον τρόπο η Ρωσία ενισχύει τη διάδοση της ρωσικής γλώσσας και κουλτούρας, δημιουργώντας παράλληλα μια γενιά Αφρικανών αποφοίτων που βλέπει θετικά τη Ρωσία και ενδεχομένως θα διαδραματίσει μελλοντικό πολιτικό ή οικονομικό ρόλο στις χώρες προέλευσής τους (Τριανταφυλλίδης, 2023).

Επιπλέον, η Ρωσία προβάλλει την ιστορική της κληρονομιά από την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, όταν η Σοβιετική Ένωση είχε στηρίξει ενεργά αντιαποικιοκρατικά κινήματα σε πολλές αφρικανικές χώρες, όπως την Ανγκόλα, τη Μοζαμβίκη, τη Ζιμπάμπουε και την Αιθιοπία, προσφέροντας στρατιωτική εκπαίδευση, οικονομική βοήθεια και διπλωματική υποστήριξη (Μποζανίδου, 2019). Η σημερινή Ρω-

σία αξιοποιεί την ιστορική αυτή μνήμη, τονίζοντας τον αντιαποικιοκρατικό χαρακτήρα της πολιτικής της και επιχειρώντας να επανασυνδεθεί με τις αφρικανικές χώρες μέσα από μια κοινή ιστορική αφήγηση.

Οικονομική Βοήθεια και Αναπτυξιακά Έργα

Η Ρωσία εστιάζει επίσης στην οικονομική βοήθεια και την ανάπτυξη αναπτυξιακών έργων στην Αφρική, κυρίως στον ενεργειακό και εξορυκτικό τομέα. Η στρατηγική αυτή στοχεύει στην εκμετάλλευση φυσικών πόρων, με ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα της ενέργειας και στην ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας των αφρικανικών χωρών, προσφέροντας μια εναλλακτική πρόταση στη δυτική παρουσία στην περιοχή (Σωτήρης, 2022). Παράλληλα, η Ρωσία προωθεί την ανάπτυξη υποδομών και προσφέρει τεχνική και οικονομική βοήθεια σε αφρικανικά κράτη με στόχο την ενίσχυση των διμερών σχέσεων και την επέκταση της οικονομικής επιρροής της (Λάμπρος, 2022).

Διπλωματική και Πολιτική Επιρροή

Η Ρωσία ενισχύει ενεργά την πολιτική και διπλωματική της επιρροή στην Αφρική μέσω διαφόρων στρατηγικών πρωτοβουλιών. Το Φόρουμ Ρωσίας-Αφρικής, που ξεκίνησε το 2019, αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για τη σύσφιξη των σχέσεων της Ρωσίας με αφρικανικές χώρες. Μέσω αυτού του φόρουμ, η Ρωσία προωθεί πολιτικές και οικονομικές συμφωνίες, ενώ ενισχύει και την πολιτική της επιρροή στην ήπειρο, τονίζοντας την επιθυμία για συνεργασίες αμοιβαίου οφέλους (Αργυρός, 2024).

Παράλληλα, η στρατιωτική συνεργασία και η πώληση όπλων σε αφρικανικές χώρες αποτελεί κρίσιμο εργαλείο διπλωματικής και πολιτικής επιρροής. Η Ρωσία προμηθεύει με όπλα κυβερνήσεις χωρών όπως η Λιβύη, το Σουδάν και η Αλγερία, ενώ επίσης προσφέρει στρατιωτική εκπαίδευση και τεχνική υποστήριξη. Επιπρόσθετα, η ανάδειξη της δράσης του

διαβόητου μισθοφορικού στρατού της Wagner⁴ στα «παιχνίδια» εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων χρυσού του Σουδάν, τη στιγμή που η χώρα διολισθαίνει προς εμφύλια σύρραξη, ήλθε να επαναφέρει στο προσκήνιο τον ορατό και αόρατο ρόλο που διαδραματίζει η Μόσχα στην Αφρική (Μπίφη, 2023).

Τα τελευταία χρόνια οι χώρες του Σαχέλ, μιας περιοχής που εκτείνεται από τη Σενεγάλη έως την Ερυθρά Θάλασσα, έχουν στραφεί προς τη Ρωσία για βοήθεια στον τομέα της ασφάλειας λόγω της αυξανόμενης περιφερειακής αστάθειας. Ρώσοι μισθοφόροι, για παράδειγμα, έχουν υποστηρίξει τις ένοπλες δυνάμεις της Μπουρκίνα Φάσο και του Μάλι στον αγώνα τους κατά των ανταρτικών ομάδων. Τώρα, η Ρωσία αυξάνει τον έλεγχο της στην περιοχή, ενισχύοντας την επιρροή της σε αρκετές χώρες του Σαχέλ και αναζητώντας νέους συμμάχους πιο μακριά – μια στρατηγική που θα μπορούσε να τη φέρει αντιμέτωπη με άλλες παγκόσμιες δυνάμεις. Το επόμενο πεδίο μάχης μπορεί κάλλιστα να μεταφερθεί στα παράκτια κράτη της Δυτικής Αφρικής (Ezenwa & Ojo, 2024). Αυτή η στρατηγική επιτρέπει στη Ρωσία να δημιουργεί στενές σχέσεις με αφρικανικά κράτη που αντιμετωπίζουν πολιτική ή στρατιωτική αστάθεια και να προσφέρει ένα αντίβαρο στη δυτική παρουσία (Pilling & Schipani, 2023).

Μέσα Ενημέρωσης και Δημόσια Διπλωματία

Η Ρωσία χρησιμοποιεί τα μέσα ενημέρωσης ως κύριο εργαλείο δημόσιας διπλωματίας στην Αφρική,

³ Η CGTN Africa (China Global Television Network Africa) είναι το σημαντικότερο κινεζικό δίκτυο που στοχεύει στην αφρικανική ήπειρο και έχει την αποστολή να προβάλλει μια θετική εικόνα της Κίνας. Μέσα από την CGTN Africa, η Κίνα προσπαθεί να προωθήσει την εικόνα της ως έναν αξιόπιστο και υπεύθυνο παίκτη στην παγκόσμια πολιτική και οικονομία, εστιάζοντας σε θέματα όπως η ανάπτυξη, η σταθερότητα και η συνεργασία μεταξύ Κίνας και Αφρικής. Το δίκτυο καλύπτει τις πολιτικές και οικονομικές σχέσεις Κίνας-Αφρικής, εστιάζοντας κυρίως στη συνεργασία στους τομείς των υποδομών, της εμπορικής ανάπτυξης και της τεχνολογίας. Η CGTN Africa δεν περιορίζεται μόνο στην ενημέρωση, αλλά προσφέρει και μια πλατφόρμα για πολιτιστική ανταλλαγή και διαλόγους μεταξύ Κίνας και Αφρικής. Μέσω των προγραμμάτων της, προβάλλει ιστορίες για την κινεζική τεχνολογία, την εκπαίδευση, τις καλύτερες πρακτικές και τη συνεργασία σε αναπτυξιακά έργα, δημιουργώντας μια θετική και δυναμική εικόνα της Κίνας στην περιοχή (Zhang, 2013).

⁴ Ο στρατός της Wagner είχε και έχει ενεργό ρόλο στην εφαρμογή του ρωσικού «μοντέλου» στην Αφρική, με ενεργή παρουσία στο Σουδάν, καθώς και στο Μάλι, τη Μπουρκίνα Φάσο, την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, το Μπουρούντι, και όχι μόνο. Στο Σουδάν οι μισθοφόροι του Γεβγκένι Πριγκόζιν αναπτύχθηκαν για πρώτη φορά το 2018 προς υποστήριξη του τότε δικτάτορα Ομάρ Μπασίρ με αντάλλαγμα προνομιακή πρόσβαση στην προσοδοφόρα βιομηχανία εξόρυξης χρυσού της χώρας -το Σουδάν αποτελεί τον τρίτο μεγαλύτερο παραγωγό χρυσού. Ο ίδιος ο Μπασίρ είχε ζητήσει προσωπικά «χείρα βοήθειας» από τον Βλαντιμίρ Πούτιν επισκεπτόμενος τη Μόσχα το 2017, όπου επίσης υποσχέθηκε -και έδωσε- στη Ρωσία μία ναυτική βάση στο Πορτ Σουδάν στην Ερυθρά Θάλασσα, περιοχή με μεγάλη στρατιωτική και εμπορική σημασία. Μέσω εταιρειών που φέρονται να ελέγχονται από τη Wagner, και υπόκεινται σε αμερικανικές ευρωπαϊκές κυρώσεις, δισεκατομμύρια σε χρυσό που διακινούνται λαθραία από το Σουδάν στηρίζουν σήμερα τη ρωσική πολεμική μηχανή στην Ουκρανία (Σωτήρης, 2022).

Εργασίες Σπουδαστών

με τα δίκτυα RT (Russia Today) και Sputnik να διαδραματίζουν βασικό ρόλο. Τα μέσα αυτά προβάλλουν μια θετική εικόνα της Ρωσίας, τονίζοντας τη συνεργασία με την Αφρική και επικρίνοντας τη δυτική παρουσία και πολιτική, δημιουργώντας ένα ισχυρό αντιδυτικό αφήγημα (Apps, 2022). Η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αποτελεί επίσης κρίσιμο στοιχείο της ρωσικής στρατηγικής, με σκοπό να επηρεαστεί η κοινή γνώμη στην Αφρική. Η Ρωσία χρησιμοποιεί πλατφόρμες όπως Facebook και Twitter για να διαδώσει το μήνυμά της εναλλακτικής προσέγγισης της (Pilling & Schipani, 2023).

Συμπερασματικά, η ρωσική στρατηγική μαλακής ισχύος στην Αφρική είναι πολυδιάστατη και επικεντρώνεται στην εκπαιδευτική συνεργασία, στην προβολή ιστορικών δεσμών, στην οικονομική και στρατιωτική συνεργασία, και στην ενίσχυση της δημόσιας διπλωματίας μέσω των μέσων ενημέρωσης και των κοινωνικών δικτύων, με στόχο την αύξηση της γεωπολιτικής της επιρροής στην περιοχή (Λάμπρος, 2022).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ενίσχυση της παρουσίας της Κίνας και της Ρωσίας στην Αφρική μέσω της μαλακής ισχύος έχει σημαντικές γεωπολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις στην ήπειρο. Η Κίνα έχει αναπτύξει μια πολυδιάστατη στρατηγική που επικεντρώνεται στην κατασκευή υποδομών, την προσφορά ευνοϊκών οικονομικών δανείων χωρίς αυστηρούς πολιτικούς όρους, και την προώθηση της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής επιρροής μέσω των Ινστιτούτων Κομφούκιου (Brautigam, 2011). Από την άλλη, η Ρωσία ενισχύει την παρουσία της χρησιμοποιώντας την ιστορική κληρονομιά της Σοβιετικής Ένωσης, ενισχύοντας τις στρατιωτικές της σχέσεις και παρέχοντας στήριξη σε αυταρχικά καθεστώτα που αναζητούν μια εναλλακτική προσέγγιση έναντι της Δύσης (Duchâtel & Gowan & Rapnouil, 2016).

Και οι δύο χώρες χρησιμοποιούν τα μέσα ενημέρωσης και την ψηφιακή διπλωματία, προβάλλοντας αφηγήματα που ενισχύουν τη δική τους εικόνα ενώ αμφισβητούν την παρουσία και τις πολιτικές της Δύσης στην περιοχή. Οι επενδύσεις της Κίνας έχουν επιφέρει σημαντική οικονομική ανάπτυξη, αλλά έχουν προκαλέσει και ανησυχίες σχετικά με την αυξημένη

εξάρτηση των αφρικανικών χωρών, καθώς και για τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Αντίστοιχα, η στρατιωτική και πολιτική επιρροή της Ρωσίας ενισχύει τη θέση της στην Αφρική. Συνολικά, η Ρωσία και η Κίνα επαναπροσδιορίζουν τη γεωπολιτική της Αφρικής, αναγκάζοντας τη Δύση να προσαρμόσει τη στρατηγική της ώστε να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις που προκύπτουν από την αυξανόμενη επιρροή αυτών των δυνάμεων (Apps, 2022).

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η Δύση (ΗΠΑ και ΕΕ) θα πρέπει να αναπτύξει μια πιο συνεκτική και συνεργατική προσέγγιση απέναντι στην αυξανόμενη επιρροή της Ρωσίας και της Κίνας στην Αφρική. Προτείνεται η ενίσχυση προγραμμάτων που υποστηρίζουν τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, την κατασκευή υποδομών και την κοινωνική συνοχή, αποφεύγοντας όμως αυστηρούς πολιτικούς όρους που αποθαρρύνουν τις αφρικανικές κυβερνήσεις. Είναι σημαντική η επένδυση στη δημόσια διπλωματία και στην αποτελεσματική χρήση των μέσων ενημέρωσης και των κοινωνικών δικτύων για την ανάδειξη της Δύσης ως αξιόπιστου και ειλικρινούς εταίρου. Επιπλέον, προτείνεται η προώθηση εκπαιδευτικών και πολιτιστικών ανταλλαγών, η προστασία του περιβάλλοντος και η βιώσιμη αξιοποίηση των φυσικών πόρων για μια μακροπρόθεσμη και ισορροπημένη σχέση με την Αφρική (Greengard, 2021).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ενίσχυση της παρουσίας της Κίνας και της Ρωσίας στην Αφρική μέσω της στρατηγικής μαλακής ισχύος έχει επιφέρει σημαντικές γεωπολιτικές ανακατατάξεις. Και οι δύο χώρες έχουν χρησιμοποιήσει διαφορετικές προσεγγίσεις, με την Κίνα να επικεντρώνεται κυρίως σε οικονομικές επενδύσεις και πολιτιστική διπλωματία, ενώ η Ρωσία σε στρατιωτική και πολιτική επιρροή. Οι προκλήσεις που ανακύπτουν, όπως η υπερχρέωση, η στήριξη αυταρχικών καθεστώτων και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις, καθιστούν απαραίτητη την ενεργότερη παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας, ώστε να διασφαλιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη και η πολιτική σταθερότητα της αφρικανικής ηπείρου στο μέλλον.

ΠΗΓΕΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αργυρός, Κ., (2 Σεπτεμβρίου 2024). Το δεύτερο ανοικτό μέτωπο της Ρωσίας είναι στην Αφρική. Ανάκτηση από <https://www.dw.com/el/t%CE%BF-%CE%B4%.dw.com>.

Λάμπρος, Κ., (5 Ιανουαρίου 2022). Επιρροή Ρωσίας-Κίνας στην Αφρική: Συνεργάτες ή ασύμμετροι αντίπαλοι; Ανάκτηση από <https://simerini.sigmalive.com/article/2022/1/5/epirroe-rosias-kinas-sten-aphrike-sunergates-e-asummetroi-antipaloi/>. Η σημερινή.

Λυπιδίδη, Δ., (21 Ιανουαρίου 2021). Συνεργασία Κίνας και Αφρικής για τη βελτίωση της επισιτιστικής ασφάλειας στην «Μαύρη Ήπειρο». Ανάκτηση από <https://www.offlinepost.gr/2021/01/21/synergasia-kinas-kai-afrikis-gia-ti-veltiswi-tis-episitistikis-asfaleias-stin-mavri-ipeiro/>. offlinepost.gr.

Μπίφη, Ε., (19 Απριλίου 2023). Η μεθοδική εισέδση Ρωσίας, Κίνας και Τουρκίας στην Αφρική. Ανάκτηση από <https://www.liberal.gr/diethni-themata/i-methodiki-dieisdysi-rosias-kinas-kai-toyrkias-stin-afriki>. Liberal.gr.

Μποζανίδου Τ., (5 Απριλίου 2019). Η Ρωσία θέλει να βάλει πόδι στην Αφρική. Ανάκτηση από <https://www.tovima.gr/2019/04/05/world/i-rosia-thelei-na-valei-podi-stin-afriki/>. Το Βήμα.

Παπαδοπούλου, Ι., (22 Αυγούστου 2022). Η κινεζική παρουσία στην Αφρική και οι ανθρωπιστικές επιπτώσεις της. Ανάκτηση από <https://www.offlinepost.gr/2020/08/22/%CE%B7-%CE%BA%CE%B9%CE%>. Offlinepost.gr.

Παπαθωμά, Κ, (2011). Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (Α.Ξ.Ε.): προσδιοριστικοί παράγοντες, συναλλαγματικές ισοτιμίες και πολυεθνικές επιχειρήσεις. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ).

Παπανδρόπουλος, Αθ., (24 Απριλίου 2024). Πώς η Κίνα έφτασε να ελέγχει το 50% του αφρικανικού υπεδάφους. Ανάκτηση από <https://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/2240798/>

pos-h-kina-eftase-na-eleghei-to-50-toy-afrikanikoy.html?utm_source=chatgpt.com. www.euro2day.gr.

Σωτήρης, Π., (29 Ιουλίου 2022). Η Ρωσία διευρύνει την επιρροή της στην Αφρική. Ανάκτηση από <https://www.in.gr/2022/07/29/world/rosia-dieyryneitin-epirroi-tis-stin-afriki/>. In.gr.

Τριανταφυλλίδης, Δ., (6 Αυγούστου 2023). Η Ρωσία στη γεωπολιτική σκακιέρα της Αφρικής. Ανάκτηση από <https://www.liberal.gr/diethni-themata/i-rosia-sti-geopolitiki-skakiera-tis-afrikis>. Liberal.com.

Χατζηβασιλείου, Ευ., (13 Ιουλίου 2014). Το σοβιετικό άνοιγμα στον Τρίτο Κόσμο. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/world/776028/to-sovietiko-anoigma-ston-trito-kosmo/>. Η Καθημερινή.

Apps, P., (19 Ιουνίου 2022). Ρωσία και Κίνα αυξάνουν την επιρροή τους στην Αφρική όσο η Δύση είναι προσηλωμένη στην Ουκρανία. Ανάκτηση από <https://www.capital.gr/diethni/3641793/rosia-kai-kina-auxanoun-tin-epirroi-tous-stin-afriki-oso-i-dusi-einai-prosilomeni-stin-oukrania/>. capital.gr.

Consilium.europa.eu, (12 Μαρτίου 2025). Σχέσεις ΕΕ-Αφρικής. Ανάκτηση από <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-africa/>.

Deutsche Welle, (13 Μαρτίου 2008). Πώς η Κίνα διώχνει τους Δυτικούς από την Αφρική. Ανάκτηση από <https://www.euro2day.gr/news/world/article/2280852/pos-h-kina-diohnei-toys-dytikoys-apo-thn-afrikh.html>. euro2day.gr.

Duchâtel M. & Gowan R. & Rapnouil M., (21 Ιουνίου 2016). Η στροφή της Κίνας στην Αφρική. Ανάκτηση από https://global-chessboard.blogspot.com/2016/06/blog-post_21.html. The Global Chessboard.

Ezenwa O. & Ojo J., (21 Μάϊου 2024). Η Ρωσία εδραιώνει την παρουσία της στο Σαχέλ – και τώρα στρέφει το βλέμμα στη δυτική Αφρική. Ανάκτηση από <https://lab.imedd.org/i-rosia-echei-edraiosei-tin-parousia-tis-stin-periochi-tou-sachel-kai-tora-strefei-to-vlemma-tis-stis-dytikes-aktes-tis-afrikis/>. iMedd Lab.

Nye J., (2005). Ήπια Ισχύς. Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση

Pilling D. & Schipani A., (9 Φεβρουαρίου 2023). Η Ρωσία στην Αφρική: πώς η Μόσχα αγόρασε φτηνά νέα σφαίρα επιρροής. Ανάκτηση από <https://www>.

ot.gr/2023/02/09/partners/financial-times/i-rosia-stin-afrika-pos-i-mosxa-agorase-ftina-nea-sfaira-epirrois/. Οικονομικός Ταχυδρόμος: Άρθρο των Financial Times.

Ξενογλώσση

Alden, C. (2009). *China-Africa Relations: A Strategic Approach*. London: Zed Books in association with International African Institute, Royal African Society and Social Science Research Council.

Bright J.- Hruby A., (2015). *The Next Africa: An Emerging Continent Becomes a Global Powerhouse*. Washington: St. Martin's Publishing Group.

Canning, D. (2015). *Africa's Demographic Transition: Dividend or Disaster?* Washington: International Bank for Reconstruction and Development.

Brautigam, D., (2011). *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa* Oxford: Oxford University Press.

Friedman, E., & Hao, Y. (2015). *China's Public Diplomacy in Africa: The Role of Media*. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 1(4), 507-527.

Greengard, S., (5 October 2021). *China's Belt and Road Initiative Is Transforming Global Commerce*. Ανάκτηση από <https://insigniam.com/belt-and-road-initiative-transforming-global-commerce/>. Insigniam.com.

Liu, B., & Li, X., (2018). *The Impact of Chinese Media in Africa: A Case Study of CGTN and CCTV*. *International Journal of Communication*, 12.

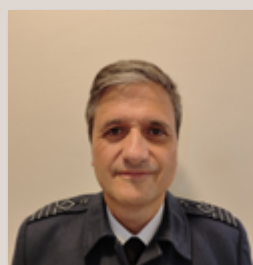
Mahajan, V., (2014). *Africa Rising: How 900 Million African Consumers Offer More Than You Think*. Financial Times/ Prentice Hall.

Melissen, J., (2005). *The New Public Diplomacy- Soft Power in International Relations*. Chippenham and Eastbourne: Appeasing Hitler.

Oyintarelado, M., (2023). *10 Charts to Explain 22 Years of China-Africa Trade, Overseas Development Finance and Foreign Direct Investment*. Ανάκτηση από <https://www.bu.edu/gdp/2024/04/02/10-charts-to-explain-22-years-of-china-africa-trade-overseas-development-finance-and-foreign-direct-investment/>. Global Development Policy Center

Shinn D. & Eisenman J., (2012). *China and Africa: A Century of Engagement*. University of Pennsylvania Press.

Zhang, X., (2013). *China's Media Diplomacy: The Case of CGTN Africa*. *Asian Journal of Communication*, 23(2), 202-218.

Ο Αλέξανδρος Βιντζηλαίος αποφοίτησε το 1997 από την Σχολή Ικάρων, ως Ανθυποσημναγός Αεράμυνας. Η πρώτη του τοποθέτηση ήταν η 8η Μοίρα Σταθμού Ελέγχου και Προειδοποιήσεως στη Λήμνο, με καθήκοντα Ελεγκτή και Αρχιελεγκτή Αεροσκαφών. Το 2002-2005 υπηρέτησε ως Ελεγκτής Εναέριας Κυκλοφορίας στην Υπηρεσία Ελέγχου Αεροδρομίου και στην Υπηρεσία Προσεγγίσεως της 114 Πτέρυγας Μάχης στην Τανάγρα. Το διάστημα 2006-2010 διετέλεσε ως Επιτελής του τμήματος Εναέριας Κυκλοφορίας και Έρευνας-Διάσωσης της τότε Διεύθυνσης NATO και Διεθνών Θεμάτων (ΔΑ3) του ΓΕΑ. Το 2010 τοποθετήθηκε στο Κέντρο Εκπαίδευσης Προσωπικού Αεράμυνας ως Επόπτης και Εκπαιδευτής των Σχολείων Εναέριας Κυκλοφορίας. Στη συνέχεια, το 2014-2018 υπηρέτησε ως Επιτελής και Τμηματάρχης της Επιθεώρησης Στρατιωτικών Υπηρεσιών Αεροναυτιλίας του ΓΕΑ. Το 2019 τοποθετήθηκε ως Διευθυντής Εκπαίδευσης Προσωπικού – Προστασίας Δυνάμεων της Σχολής Μονίμων Υπαξιωματικών Αεροπορίας (ΣΜΥΑ) και το 2021 τοποθετήθηκε για 3 έτη στη ΜΑ.NATO ως Εθνικός Αντιπρόσωπος για θέματα Διαχείρισης Εναερίου Χώρου στο EUROCONTROL και στον EDA, στις Βρυξέλλες.

Είναι κάτοχος του Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών "Τεχνοοικονομικά Συστήματα" του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (ΕΜΠ), ενώ το 2020 ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στις "Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια" του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Είναι απόφοιτος ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ.

Σήμερα κατέχει τον βαθμό του Σμηνάρχου και υπηρετεί στο τμήμα Εναέριας Κυκλοφορίας της Διεύθυνσης Αεράμυνας (ΔΑ4) του ΓΕΑ.

Η επίδραση των Deep Fake Media στις Ένοπλες Δυνάμεις και τον τομέα της Ασφάλειας

Φώτιος Ι. Ρουμπιές

Αστυνομικός Υποδιευθυντής

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, μια σειρά από γεγονότα έχουν αναδείξει εμφατικά τους πολλούς τρόπους με τους οποίους οι ψηφιακές τεχνολογίες επηρεάζουν την παγκόσμια πολιτική. Οι κυβερνοεπιθέσεις εναντίον εθνικών κρίσιμων υποδομών, όπως λ.χ. οι μαζικές κυβερνοεπιθέσεις εναντίον των δημόσιων δομών της Εσθονίας (2007)¹, η χρήση κακόβουλου λογισμικού «Stuxnet» εναντίον των πυρηνικών εγκαταστάσεων του Ιράν (2010)², αλλά και οι επιθέσεις με το λογισμικό εκβίασης (ransomware) Wannacry (2017)³ σε

1 Το 2007, η Εσθονία υπέστη μια από τις πρώτες μεγάλες κυβερνοεπιθέσεις στην ιστορία, οι οποίες στόχευσαν την εθνική κρίσιμη υποδομή της χώρας. Αυτές οι επιθέσεις, που περιλάμβαναν επιθέσεις DDOS (Distributed Denial of Service), παραλύσαν κυβερνητικούς ιστότοπους, τράπεζες και μέσα ενημέρωσης, προκαλώντας σοβαρές διαταραχές. Το περιστατικό αυτό θεωρείται σημείο καμπής για την κυβερνοασφάλεια παγκοσμίως Ottis, R. (2008). *Analysis of the 2007 cyberattacks against Estonia from the information warfare perspective*. *Proceedings of the 7th European Conference on Information Warfare and Security*. <https://www.researchgate.net/publication/228701417>

2 Το Stuxnet είναι ένας κακόβουλος υπολογιστικός ιός (worm) που ανακαλύφθηκε το 2010 και σχεδιάστηκε για να στοχεύει βιομηχανικά συστήματα ελέγχου (SCADA), προκαλώντας ζημιές σε υποδομές, όπως το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν. Το Stuxnet θεωρείται το πρώτο γνωστό κυβερνοόπλο που χρησιμοποιήθηκε για στρατηγικούς σκοπούς. Fruhlinger, J. (2022). *Stuxnet explained: The first known cyberweapon*. CSO Online. <https://www.csoonline.com/article/562691/stuxnet-explained-the-first-known-cyberweapon.html>

3 Το Wannacry ήταν μια παγκόσμια κυβερνοεπίθεση που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2017. Πρόκειται για ένα ransomware cryptoworm που στόχευε υπολογιστές με λειτουργικό σύστημα Windows, κρυπτογραφώντας δεδομένα και απαιτώντας λύτρα σε Bitcoin για την αποκατάσταση της πρόσβασης. Η επίθεση εκμεταλλεύτηκε το exploit EternalBlue, το οποίο είχε αναπτυχθεί από την NSA και διέρρευσε από την ομάδα Shadow Brokers. Prevezianou, M. F. (2021). *Wannacry as a creeping crisis*. In *Understanding the Creeping Crisis* (pp. 37–50). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70692-0_3

στόχους παγκοσμίου επιπέδου, είναι ορισμένες μόνο από τις περιπτώσεις που αποδεικνύουν ότι τα διάφορα ψηφιακά προϊόντα που διακινούνται μέσω του κυβερνοχώρου επηρεάζουν πολυεπίπεδα το πεδίο γεωπολιτικού ανταγωνισμού μεταξύ των διαφόρων κρατικών και μη δρώντων.

Ο κυβερνοχώρος με την ανωνυμία και την ιδιότυπη ασυλία που προσφέρει, αποτελεί ένα ελκυστικό πεδίο δράσης για τους εκάστοτε δρώντες. Άλλωστε έχει αναγνωριστεί από το NATO, ως το πέμπτο πεδίο πολέμου, μετά την ξηρά, την θάλασσα, τον αέρα και το διάστημα (NATO. 2016). Ακολούθως, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης (TN) και της βαθιάς μάθησης (DL) έχουν δημιουργήσει μια νέα γενιά τεχνολογιών, οι οποίες επηρεάζουν βαθύτατα τον τρόπο με τον οποίο καταναλώνουμε, επεξεργαζόμαστε και αξιολογούμε το διακινούμενο στον κυβερνοχώρο ψηφιακό περιεχόμενο. Ένα από τα πιο ανησυχητικά φαινόμενα αυτής της τεχνολογικής προόδου είναι η δημιουργία και η εξάπλωση των Deep Fake Media (DFM).

Ο όρος deep fake, προέρχεται από τον συνδυασμό των λέξεων «deep learning» και «fake». Περιγράφει την παραγωγή ψευδούς ψηφιακού περιεχομένου πολυμέσων (βίντεο, πολυτροπικών εικόνων, ήχου και κειμένου) με την χρήση τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης, το οποίο δύσκολα διακρίνεται από το πραγματικό. Τα DFM γεννήθηκαν το 2017 όταν ένας χρήστης του ιστότοπου Reddit⁴ με το όνομα «deepfakes» δημοσίευσε σε αυτόν ψηφιακά τροποποιημένο υλικό βίντεο διασημοτήτων (Goodfellow et al., 2014).

Η ευκολία πρόσβασης σε εργαλεία δημιουργίας DFM, σε συνδυασμό με την ταχύτητα και ευκολία διάδοσής τους, έχει μετατρέψει αυτή την τεχνολογία σε ένα ισχυρό μέσο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για θετικούς όσο και για κακόβουλους σκοπούς. Αν και αρχικά χρησιμοποιήθηκαν για ψυχαγωγικούς και καλλιτεχνικούς σκοπούς, τα DFM εξελίχθηκαν ταχύτατα σε εργαλεία στρατηγικής παραπληροφόρησης, παραβίασης της ιδιωτικότητας και υπονόμευσης

4 Το Reddit είναι αμερικανική ιστοσελίδα συγκέντρωσης ειδήσεων, περιεχομένου και συζήτησης. Τα εγγεγραμμένα μέλη υποβάλλουν περιεχόμενο στον ιστότοπο, όπως εικόνες, συνδέσμους, κείμενα, τα οποία συζητούνται με άλλους χρήστες. Επίσης οι χρήστες ψηφίζουν υπέρ ή κατά των δημοσιεύσεων. (πληθώρα φόρουμ ενωμένα σε μια ιστοσελίδα) [Τι είναι το reddit και πώς λειτουργεί:](https://www.reddit.com/)

Εργασίες Σπουδαστών

θεσμών, με σοβαρές συνέπειες για την εθνική άμυνα και την ασφάλεια (Chesney & Citron, 2019).

Σε έναν κόσμο όπου η πληροφορία και η τεχνολογία αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για τη λήψη αποφάσεων, η δυνατότητα δημιουργίας ψευδούς αλλά αληθοφανούς ψηφιακού περιεχομένου πολυμέσων, μπορεί να δημιουργήσει σοβαρές προκλήσεις σε όλα τα επίπεδα της λήψης αποφάσεων την παραπλάνηση της κοινής γνώμης, την υπονόμευση της εμπιστοσύνης στις θεσμικές αρχές ή ακόμη και ως προάγγελος στρατιωτικών επιχειρήσεων (Westerlund, 2019). Στην Ελλάδα, μια χώρα με έντονα γεωπολιτικά και στρατηγικά συμφέροντα, η ανάγκη αντιμετώπισης αυτών των προκλήσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική.

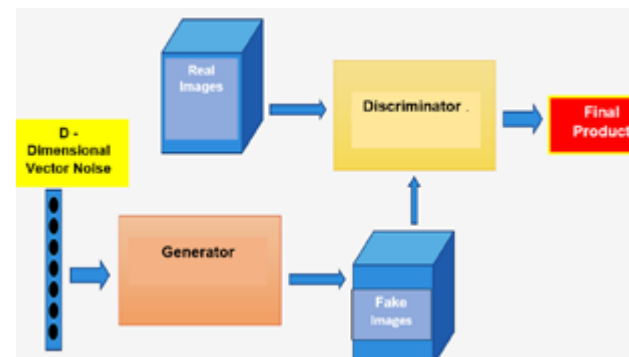
2. Τεχνολογική Ανάλυση των DFM

Τα DFM αποτελούν προϊόντα της προόδου στην ΤΝ και ιδιαίτερα στον τομέα της βαθιάς μάθησης (DL). Χάρη στην ταχεία ανάπτυξη των γενετικών ανταγωνιστικών δικτύων (GANs)⁵, των συστημάτων επεξεργασίας φυσικής γλώσσας (NLP)⁶ και της συνθετικής φωνής (Voice Cloning)⁷, η δημιουργία συνθετικών ψηφιακών αναπαραστάσεων έχει καταστεί πλέον εύκολη, προσβάσιμη και ιδιαίτερα ρεαλιστική. Το τεχνολογικό αυτό άλμα έχει προκαλέσει μεταβολή στην έννοια της «απόδειξης» στον δημόσιο λόγο, εφόσον η εικόνα, ο ήχος και το βίντεο δεν μπορούν πλέον να

θεωρούνται σε όλες τις περιπτώσεις ασφαλείς αποδείξεις αλήθειας (Roumpies et al, 2025).

2.1 Βασικές Τεχνολογίες: GANs, NLP, Voice Cloning

Τα GANs εισήχθησαν το 2014 ως μία καινοτόμος αρχιτεκτονική μηχανικής μάθησης, η οποία βασίζεται στη δυναμική αλληλεπίδραση δύο ανεξάρτητων νευρωνικών δικτύων: της γεννήτριας (generator) και του ανιχνευτή (discriminator). Η γεννήτρια επιχειρεί να παράγει δεδομένα που προσομοιάζουν στα πραγματικά, ενώ ο ανιχνευτής προσπαθεί να διακρίνει τα συνθετικά από τα αυθεντικά, δημιουργώντας έτσι ένα σύστημα συνεχούς μάθησης και βελτίωσης μέχρι την παραγωγή ενός τελικού ψευρορεαλιστικού προϊόντος, που δεν θα αναγνωρίζεται από τον ανιχνευτή ως ψεύτικο (Roumpies et al, 2025) (Εικ. 1).

Εικόνα 1. Πως λειτουργούν τα Γενετικά Αντιπαραθετικά Δίκτυα (GANs)⁸

Παράλληλα, τα μοντέλα Επεξεργασίας Φυσικής Γλώσσας (NLP)⁹, όπως το GPT επιτρέπουν τη δημιουργία ρεαλιστικού κειμενικού περιεχομένου που μιμείται τον ανθρώπινο λόγο, γεγονός που επιτρέπει τη δημιουργία πλαστών διακηρύξεων, δημοσιεύσεων ή «δημοσιογραφικών» άρθρων με υψηλή πειθώ (Devlin

et al., 2019). Επιπλέον, η τεχνολογία κλωνοποίησης φωνής, βασίζεται σε Αναδρομικά Νευρωνικά Δίκτυα (RNN)¹⁰, τα οποία επιτρέπουν τη μίμηση φωνής από ελάχιστο ακουστικό υλικό ή ακόμα και την δημιουργία νέας από διάφορα ακουστικά δεδομένα. Το αποτέλεσμα είναι συνθετικά ηχητικά δεδομένα που ηχούν ως αυθεντικά, τα οποία ανοίγουν το δρόμο στην χρήση τους σε τηλεφωνικές απάτες, αλλά και πλαστά ηχητικά διαγγέλματα (Chen, et al 2023).

2.2 Κατηγορίες DFM

Τα DFM μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες, με βάση τις προαναφερόμενες τεχνολογίες σύνθεσής τους :

α. Οπτικά DFM (εικόνα/βίντεο). Αυτά περιλαμβάνουν αντικατάσταση του προσώπου ενός ατόμου με το πρόσωπο κάποιου άλλου σε μια εικόνα/βίντεο (face-swapping), συγχρονισμό κινήσεων χειλιών με έναν ήχο / φωνή (lip-sync), αναπαραγωγή εκφράσεων προσώπου ενός ατόμου με ένα άλλο πρόσωπο (facial reenactment), και μεταφορά εκφράσεων από ένα πρόσωπο σε ένα άλλο, ώστε να φαίνεται ότι το δεύτερο άτομο έχει την ίδια συναισθηματική αντίδραση (expression transfer). Τα προαναφερόμενα ψηφιακά προϊόντα αξιοποιούνται, κυρίως, στην κατασκευή ψευρορεαλιστικών ομιλιών πολιτικών ή δημόσιων προσώπων με ρεαλιστική αποτύπωση της κίνησης, των εκφράσεων του προσώπου και της χροιάς της φωνής (Roumpies et al, 2025) (Εικ.2).

Εικόνα 2 : Σύνθεση προσώπου (Entire face synthesis), Χειρισμός χαρακτηριστικών (Attribute Manipulation), Αλλαγή Ταυτότητας & έκφρασης (Identity /Expression Swap)¹¹

β. Ηχητικά DFM. Αποτελούνται κυρίως από συνθετικές φωνές με υψηλή ακρίβεια, οι οποίες χρησιμοποιούνται σε περιπτώσεις επιχειρηματικής απάτης, ψυχολογικών επιχειρήσεων και παραπλανητικής πληροφόρησης κυρίως σε περιβάλλον γεωπολιτικής έντασης και αστάθειας (π.χ. τα fake διαγγέλματα του Ζελένσκι και του Πούτιν) (Yun et al 2021).

γ. Κειμενικά DFM. Τα εν λόγω ψηφιακά προϊόντα παράγονται από μεγάλα γλωσσικά μοντέλα

⁵ GAN είναι τύποι αρχιτεκτονικών νευρωνικών δικτύων ικανό να παράγει νέα δεδομένα που συμμορφώνεται με τα πρότυπα εκμάθησης. [What Is GAN? Generative Adversarial Networks \(GAN\) Explained | Coursera](#)

⁶ Η Επεξεργασία Φυσικής Γλώσσας (NLP) είναι ένας κλάδος της επιστήμης των υπολογιστών και της τεχνητής νοημοσύνης που ασχολείται με την αλληλεπίδραση μεταξύ υπολογιστών και ανθρώπινης γλώσσας. Συγκεκριμένα, το NLP αναπτύσσει τεχνικές και εργαλεία που επιτρέπουν στους υπολογιστές να κατανοούν, να ερμηνεύουν και να παράγουν ανθρώπινη γλώσσα με τρόπο που να είναι χρήσιμος για διάφορες εφαρμογές. [Τι είναι το NLP, το NLU και το NLG και γιατί πρέπει να γνωρίζετε για αυτά και τις διαφορές τους. | Shaip](#)

⁷ Η κλωνοποίηση φωνής, είναι μια τεχνολογία που χρησιμοποιεί ΤΝ και μηχανική μάθηση για να δημιουργήσει ένα ψηφιακό αντίγραφο μιας ανθρώπινης φωνής. Με άλλα λόγια, είναι η διαδικασία αναπαραγωγής ή σύνθεσης της φωνής ενός ατόμου, συνήθως από ηχητικά δείγματα, για να δημιουργηθεί μια ψηφιακή εκδοχή της που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διάφορους σκοπούς. [Voice cloning, what it is and what it's used for - Papercup](#)

⁸ Πηγή : Fotios Roumpies et al. DOI: 10.1145/3716554.3716835

⁹ Natural Language Processing , Η επεξεργασία φυσικής γλώσσας (ΕΦΓ) είναι ένας διεπιστημονικός κλάδος της επιστήμης της πληροφορικής, της τεχνητής νοημοσύνης και της υπολογιστικής γλωσσολογίας και ασχολείται με τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των υπολογιστών και των ανθρώπινων (φυσικών) γλωσσών.

¹⁰ Τα αναδρομικά νευρωνικά δίκτυα (Recurrent Neural Networks) είναι ένα είδος νευρωνικών δικτύων που έχουν σχεδιαστεί για να επεξεργάζονται ακολουθίες δεδομένων, όπως κείμενο, ομιλία ή χρονοσειρές, όπου η σειρά των στοιχείων είναι σημαντική. Σε αντίθεση με τα παραδοσιακά νευρωνικά δίκτυα, τα RNNs έχουν «μνήμη» και μπορούν να χρησιμοποιήσουν προηγούμενες πληροφορίες για να επηρεάσουν τις τρέχουσες προβλέψεις. [What is a Recurrent Neural Network \(RNN\)? | IBM](#)

¹¹ Synthetically Generated Media, types, detection, and the threat they lurk for users, state and private actors | Proceedings of the 28th Pan-Hellenic Conference on Progress in Computing and Informatics Fotios Roumpies et al. DOI: 10.1145/3716554.3716835

Εργασίες Σπουδαστών

(LLMs)¹², χρησιμοποιούνται για παραπλανητικά άρθρα, πλαστά επίσημα έγγραφα ή ακόμα και αυτοματοποιημένους γραπτούς διαλόγους με bots, όπως το ChatGPT (Devlin et al., 2019).

2.3 Εξάπλωση & Προσβασιμότητα

Μέχρι πριν λίγα χρόνια, η κατασκευή DFM απαιτούσε εξειδικευμένες γνώσεις και ισχυρή υπολογιστική ισχύ. Πλέον, όμως, η ευκολία πρόσβασης σε έτοιμα εργαλεία σύνθεσης DFM στο διαδίκτυο, έχει αυξήσει εκθετικά την παραγωγή τους. Εφαρμογές όπως το DeepFaceLab, το Reface, αλλά και το κινεζικό Zao, είναι μερικά μοντέλα, που διατίθενται ελεύθερα και έχουν ελάχιστες τεχνικές απαιτήσεις (Tolosana et al., 2020).

Αυτό σημαίνει πως κάθε χρήστης με βασικές γνώσεις πληροφορικής μπορεί να δημιουργήσει DFM περιεχόμενο, εντείνοντας την απειλή και διευρύνοντας το φάσμα των δρώντων, από οργανωμένες κρατικές υπηρεσίες μέχρι μεμονωμένους χρήστες ή εγκληματικά δίκτυα. Η συνδυαστική χρήση αυτών των εργαλείων με λογισμικά διασποράς (αυτοματοποιημένα συστήματα σύστασης περιεχομένου) μέσω botnets και στοχευμένων ψυχολογικών προφίλ που διευκολύνουν την διασπορά σε ομάδες με κοινές αντιλήψεις, ενισχύει τη δυνατότητα των DFM να αποκτούν επιρροή σε πραγματικό χρόνο (Chesney & Citron).

2.4 Ο Ρόλος των Social Media και των Αλγορίθμων

Οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν ως επιταχυντές της διάδοσης των DFM. Οι αλγόριθμοι προτεινόμενου περιεχομένου λειτουργούν με βάση την αλληλεπίδραση των χρηστών, δηλαδή πόσο πιθανό είναι ένα άτομο να κάνει κλικ, να σχολιάσει, να μοιραστεί ή να παραμείνει σε ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο. Αυτό σημαίνει ότι το σύστημα δίνει

προτεραιότητα σε περιεχόμενο που προκαλεί έντονη αντίδραση, ανεξάρτητα από το αν είναι αληθινό ή όχι.

Το αποτέλεσμα είναι ότι το ψευδές περιεχόμενο έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να φτάσει στο κοινό και να διαδοθεί από αυτό, απ' ό,τι έχει το αληθινό, ειδικά όταν ενισχύεται από δικτυακές στρατηγικές διασποράς. Άλλωστε έχει παρατηρηθεί ότι ακόμα και μετά την απόσυρσή τους, τα DFM συνεχίζουν να λειτουργούν ως ψυχολογικά αποτυπώματα στις συνειδήσεις των αποδεκτών (Chesney & Citron, 2019).

3. Η επίδραση των DFM στις Ένοπλες Δυνάμεις

3.1 Τα DFM ως εργαλείο ήπιας ισχύος στην ψηφιακή εποχή

Η διάκριση μεταξύ πειθούς και καταναγκασμού, θεμελιώδης στη θεωρία της ισχύος, αμφισβητείται ριζικά στην εποχή της TN και των συνθετικών μέσων. Η ήπια ισχύς (soft power), κατά τον Joseph Nye (2004), ορίζεται ως η ικανότητα ενός κράτους να επιδρά στις αποφάσεις άλλων όχι μέσω εξαναγκασμού ή ανταμοιβής, αλλά μέσω της ελκυστικότητας των πολιτισμικών του αξιών, της εξωτερικής πολιτικής και των θεσμών του.

Στην ψηφιακή εποχή, αυτή η μορφή ισχύος δεν ασκείται μόνο με πολιτισμικά προϊόντα ή ρητορικές στρατηγικές, αλλά και μέσω συμβολικών χειρισμών του λόγου και της εικόνας. Τα DFM, ενώ τεχνικά είναι συνθετικά προϊόντα, λειτουργούν εντός του πεδίου της πειθούς, καθώς προκαλούν συναισθηματική φόρτιση, ενισχύουν προϋπάρχουσες πεποιθήσεις και δημιουργούν ψηφιακά αφηγήματα υψηλής πειστικότητας (Chesney & Citron, 2019).

Επομένως, στη νέα ψηφιακή αρχιτεκτονική εξουσίας, τα DFM αναδεικνύονται σε εργαλεία ψηφιακής παραπλάνησης με χαρακτηριστικά ήπιας ισχύος. Αυτό συμβαίνει γιατί παράγουν μεγάλης απήχησης υλικό, συνήθως λόγω της παραγόμενης συναισθηματικής φόρτισης, μεταμφιεσμένα ως αυθεντική επικοινωνία, εκμεταλλευόμενα την αδυναμία των ψηφιακών μέσων να αποκαλύψουν την πηγή και τον δημιουργό.

3.2 Τα DFM ως εργαλείο Υβριδικού πολέμου

Η χρήση των DFM έχει ενταχθεί, σε στρατηγικές πληροφοριακών και ψυχολογικών επιχειρήσεων, στα πλαίσια του υβριδικού πολέμου, οι οποίες επιδιώκουν να διαβρώσουν τις κοινωνικές, πολιτικές και στρατιωτικές δομές ενός κράτους. Σε περιβάλλοντα κρίσης, τα DFM λειτουργούν πλέον ως υποστηρικτικά εργαλεία στις συμβατικές επιχειρήσεις ένοπλων συγκρούσεων, καθιστώντας τα ιδιαίτερα ελκυστικά για κρατικούς και μη-κρατικούς δρώντες (Brundage et al, 2018).

Άλλωστε, η έννοια του υβριδικού πολέμου αναφέρεται στη συνδυασμένη χρήση συμβατικών και μη-συμβατικών μέσων, στρατιωτικών, πληροφοριακών, οικονομικών και ψηφιακών, για την επίτευξη στρατηγικών στόχων χωρίς την ανάγκη επίσημης κήρυξης πολέμου (Hoffman, 2007). Στο πλαίσιο αυτό, τα DFM αποτελούν ισχυρά όπλα μη-συμβατικής επιθετικότητας, τα οποία δεν παραβιάζουν ρητά το διεθνές δίκαιο, αλλά είναι ικανά να δημιουργήσουν πολυλαπλά επίπεδα αποσταθεροποίησης.

Η ενσωμάτωση των DFM στις πληροφοριακές επιχειρήσεις, αναδεικνύει τον κυβερνοχώρο ως κρίσιμο πεδίο σύγκρουσης. Οι επιθέσεις σε συστήματα διοίκησης και ελέγχου με ψηφιακά παραποιημένο περιεχόμενο, μπορούν να διαταράξουν την επιχειρησιακή συνέχεια, να προκαλέσουν σύγχυση και να οδηγήσουν σε αναποτελεσματική ανταπόκριση από τις ένοπλες δυνάμεις. Επιπλέον, οι στοχευμένες επιθέσεις παραπληροφόρησης υπονομεύουν την εμπιστοσύνη στις δημοκρατικές διαδικασίες και τους θεσμούς, με ευρύτερες γεωπολιτικές προεκτάσεις (Libicki, 2007).

Συνολικά, οι επιχειρήσεις στα πλαίσια του υβριδικού πολέμου ενσωματώνουν έναν συνδυασμό στρατηγικών που εκτείνονται από τις παραδοσιακές στρατιωτικές συγκρούσεις έως τις σύγχρονες ψηφιακές επιθέσεις και την παραπληροφόρηση. Αυτή η στρατηγική επιτρέπει στους δρώντες να επιτύχουν τους στόχους τους με ελάχιστη άμεση στρατιωτική εμπλοκή και με την αποφυγή των παραδοσιακών μηχανισμών λογοδοσίας που σχετίζονται με τις φυσικές ενέργειες (Liaropoulos, 2013, 2023).

4. Στρατηγικές Προκλήσεις των DFM στην ασφάλεια

4.1. Ψηφιακές πλατφόρμες και παραπληροφόρηση

Σύμφωνα με την Έκθεση της Ομάδας Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2018)¹³, παραπληροφόρηση ορίζεται ως «επαληθεύσιμα ψευδείς ή παραπλανητικές πληροφορίες που δημιουργούνται, παρουσιάζονται και διαδίδονται για οικονομικό όφελος ή εκ προθέσεως εξαπάτηση». Η έκθεση υπογραμμίζει ότι η παραπληροφόρηση συνιστά απειλή για την κοινωνική συνοχή, ενώ τονίζει την ανάγκη για ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας των διαδικτυακών πλατφορμών στην αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων. Η τεχνολογία DFM αποτελεί ένα σύγχρονο εργαλείο διασποράς παραπληροφόρησης, εκμεταλλευόμενο την αυξημένη πειστικότητα των οπτικοακουστικών μέσων.

Σε τακτικό επίπεδο, η χρήση DFM ενισχύει τις επιθέσεις κοινωνικής μηχανικής. Η προσωποποιημένη αναπαραγωγή φωνής και εικόνας ενός στόχου, καθιστά τα παραπλανητικά μηνύματα εξαιρετικά πειστικά, υπερβαίνοντας τους κλασικούς μηχανισμούς ψηφιακής επαλήθευσης (Pennycook & Rand, 2018). Ο κίνδυνος δεν αφορά μόνο το άτομο, αλλά επεκτείνεται σε οργανισμούς, θεσμούς και κρατικούς φορείς, καθώς τα DFM δύνανται να χρησιμοποιηθούν για απάτες, οικονομικές επιθέσεις ή ακόμα και για στρατηγική παραποίηση δηλώσεων κρίσιμων αξιωματούχων (Libicki, 2007).

Η άμεση πρόσβαση στην πληροφορία μέσω του διαδικτύου έχει μετασχηματίσει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ενημερώνονται. Πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook, το Twitter, το Instagram και το TikTok, έχουν αναδειχθεί σε κύριες πηγές ειδήσεων, ανταγωνιζόμενες τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης. Τα DFM συνιστούν έναν νέο και εξελισσόμενο τύπο κυβερνοαπειλής, καθώς αξιοποιούνται για τη διασπορά παραποιημένων πληροφοριών και την εξαπάτηση χρηστών, επιτείνοντας την αποτελεσματικότητα εκστρατειών παραπληροφόρησης του κοινού, ενώ παράλληλα συμβάλλουν στην

¹² Τα μεγάλα γλωσσικά μοντέλα (LLM) είναι η TN που επιτρέπει την επεξεργασία και την κατανόηση της ανθρώπινης γλώσσας. Αυτά τα πολύπλοκα προγράμματα υπολογιστών εκπαιδεύονται σε τεράστιες ποσότητες δεδομένων κειμένου, επιτρέποντάς τους να εκτελούν διάφορες εργασίες, όπως τη δημιουργία κειμένου, τη μετάφραση γλωσσών, την απάντηση σε ερωτήσεις και τη σύνταξη δημιουργικού περιεχομένου. [Τι είναι τα μεγάλα γλωσσικά μοντέλα \(LLMs\): Ορισμός | Solix](#)

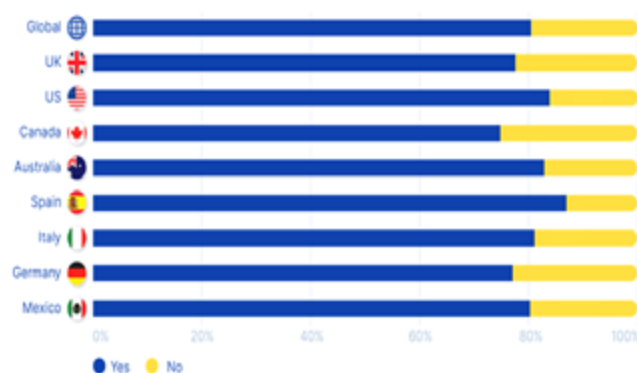
¹³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/el/ip_18_1746/IP_18_1746_EL.pdf

Εργασίες Σπουδαστών

αποδόμηση της εμπιστοσύνης στις ψηφιακές πλατφόρμες (Vosoughi, et al., 2018).

Η διάδοση παραποιημένων πληροφοριών επιταχύνει τη διάβρωση της κοινωνικής συνοχής, αλλά και των δημοκρατικών θεσμών ενός κράτους στόχου. Πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης όπως λ.χ το Twitter και το TikTok, λειτουργούν πλέον ως «επιχειρησιακά περιβάλλοντα» για τη διάδοση παραπληροφόρησης, παρακάμπτοντας την επαγγελματική δημοσιογραφική διαμεσολάβηση. Η ευκολία με την οποία τα DFM κατασκευάζονται και εξαπλώνονται, χωρίς να υφίστανται επαρκείς μηχανισμοί πιστοποίησης, μετατρέπει την πληροφορία σε «όπλο» εντός του πεδίου του πληροφοριακού πολέμου (Chesney & Citron, 2019).

Σύμφωνα με έρευνα της εταιρείας iProov (2025) σε διάφορες χώρες, αναφορικά με την αντιμετώπιση της διάδοσης DFM, μέσω διαδικτυακών πλατμορφών, οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ποσοστό άνω του 70% θετικά στην ερώτηση: «Θα ήταν πιο πιθανό να χρησιμοποιήσετε μια διαδικτυακή υπηρεσία που είχε μέτρα για την πρόληψη της χρήσης DFM» (Διάγραμμα. 1).

Διάγραμμα 1 : Αποτελέσματα μελέτης «Deepfake 2025», της iProov¹⁴.

4.2. Επιρροή των DFM στην προσωπική ασφάλεια και τις Δημοκρατικές διαδικασίες

Η έννοια της «ανθρωποκεντρικής ασφάλειας», όπως εισήχθη από το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα του ΟΗΕ (UNDP) το 1994¹⁵, επαναπροσδιορίζει το υποκείμενο

μενο της ασφάλειας, δίνοντας έμφαση στην προστασία της αξιοπρέπειας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου. Οι τεχνολογίες DFM αξιοποιούν δεδομένα που είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο, διευκολύνοντας την παραγωγή ψευρεαλιστικών περιεχομένων, που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για εκβιασμό ή παραβίαση της ιδιωτικής ζωής, απειλώντας έτσι τα ατομικά δικαιώματα και την ιδιωτικότητα (Chesney & Citron, 2019).

Η αύξηση της χρήσης των τεχνολογιών DFM στη δημόσια και πολιτική σφαίρα θέτει νέες απειλές για την πολιτική σταθερότητα, την ακεραιότητα της πληροφόρησης και την εμπιστοσύνη των πολιτών προς τα δημοκρατικά συστήματα (Zhou et al., 2020). Η ικανότητα παραποίησης της πραγματικότητας μέσω συνθετικού περιεχομένου εντείνει την ανάγκη αναπροσαρμογής των συστημάτων ασφάλειας, μέσω θεσμικών και τεχνολογικών μηχανισμών αντιμετώπισης της ψηφιακής παραπληροφόρησης.

Η τεχνολογία των DFM συνιστά σοβαρή απειλή για τις πολιτικές διαδικασίες, καθώς δύναται να συμβάλλει στην παραποίηση πολιτικών μηνυμάτων που στρεβλώνουν την εικόνα δημόσιων προσώπων. Μέσω της TN, δημιουργούνται ρεαλιστικά αλλά ψευδή βίντεο ή ηχητικά αποσπάσματα, με στόχο να επηρεαστεί το εκλογικό σώμα, να ενισχυθεί η πολιτική πόλωση και να διαβρωθεί η εμπιστοσύνη στους δημοκρατικούς θεσμούς (Chesney & Citron, 2019).

4.2.1. Στρατηγική επικοινωνία και Πολιτική χειραγώγηση μέσω DFM

Σύμφωνα με τον Carnes Lord (2006), η στρατηγική επικοινωνία συνιστά κεντρικό εργαλείο κρατικής ισχύος, σχεδιασμένο για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης στο πλαίσιο διεθνών ανταγωνισμών. Σε αυτό το μοτίβο, τα DFM εντάσσονται σε μια στρατηγική χρήση των επικοινωνιακών μέσων για την άσκηση επιρροής, ειδικά όταν αξιοποιούνται σε κρίσιμες συγκυρίες, όπως εκλογικές διαδικασίες ή περιόδους πολιτικής και κοινωνικής αβεβαιότητας.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής επικοινωνίας, τα DFM αποτελούν σύγχρονα εργαλεία ικανά να επηρεάζουν καθοριστικά την αντίληψη του κοινού και να αναδιαμορφώνουν τη δημόσια σφαίρα. Η χειραγώγηση της οπτικής και ακουστικής πραγματικότητας μέσω της TN εξυπηρετεί όχι μόνο σκοπούς παραπληροφόρησης, αλλά και τη συνειδητή κατασκευή στοχευμένων

αφηγήσεων που εξυπηρετούν κοινωνικοπολιτικούς, γεωστρατηγικούς ή ιδεολογικούς στόχους.

Η στρατηγική επικοινωνία, αποτελεί έκφανση της ήπιας ισχύος, καθώς βασίζεται στην πειθώ και την ελκυστικότητα των ιδεών, αντί της χρήσης εξαναγκαστικών μέσων. Η χρήση των DFM, που εντάσσεται σε αυτή τη λογική δύναται να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη των πολιτών στους δημοκρατικούς θεσμούς και να αλλοιώσει τη θεσμική νομιμοποίηση τους, οδηγώντας σε αποσταθεροποίηση. Σε δημοκρατικά πολιτεύματα, όπου η κοινωνική συνοχή αποτελεί κρίσιμη προϋπόθεση για την πολιτική σταθερότητα, η διασπορά παραπλανητικού DFM περιεχομένου αποτελεί πολλαπλασιαστή αποσταθεροποίησης, (Nye, 2004).

4.2.2 Τα DFM ως στοιχείο επιθέσεων κοινωνικής μηχανικής

Η χρήση των συνθετικών μέσων τύπου DFM συνιστά μία από τις πλέον εξελιγμένες μορφές ψηφιακών απειλών, ειδικά στον τομέα της κοινωνικής μηχανικής. Οι αλγόριθμοι τεχνητής νοημοσύνης που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή DFM επιτρέπουν την αναπαραγωγή προσωποποιημένου περιεχομένου, προσαρμοσμένου στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των θυμάτων, όπως η φωνή, η εμφάνιση και το ύφος επικοινωνίας. Αυτή η εξατομίκευση καθιστά τις επιθέσεις κοινωνικής μηχανικής ιδιαίτερα αποτελεσματικές, καθώς εκμεταλλεύονται γνωστικές προκαταλήψεις και συναισθηματικές αντιδράσεις, ενισχύοντας τη χειραγώγηση των θυμάτων (Καραλής, 2020).

Οι επιθέσεις αυτές ενδέχεται να λάβουν μαζική και συντονισμένη μορφή, επηρεάζοντας όχι μόνο άτομα αλλά και ολόκληρους οργανισμούς ή κρατικούς θεσμούς. Η ικανότητα των επιτιθέμενων να αξιοποιούν DFM για την παραγωγή ψευδούς οπτικοακουστικού υλικού, που εμφανίζεται να προέρχεται από αξιόπιστες πηγές ή δημόσια πρόσωπα, δημιουργεί κινδύνους για τη θεσμική σταθερότητα και την κοινωνική συνοχή (Chesney & Citron, 2019). Τα συστήματα κυβερνοασφάλειας καθίστανται λιγότερο αποτελεσματικά, απέναντι στις εν λόγω επιθέσεις, καθώς τα DFM δεν παραβιάζουν συστήματα με τεχνικά μέσα, αλλά με την εκμετάλλευση της ανθρώπινης αντίληψης και εμπιστοσύνης (Libicki, 2007).

4.3 Τα DFM ως εργαλεία εγκληματικής συμπεριφοράς

Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι και η χρήση των DFM στον τομέα του Κυβερνοεγκλήματος και ειδικότερα η χρήση τους σε απάτες κατά την διενέργεια χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Η χρήση των DFM ενέχει σημαντικούς κινδύνους για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και την οικονομία. Ψευδείς αναπαραστάσεις διευθυντικών στελεχών μέσω βίντεο ή ηχητικών εντολών μπορούν να οδηγήσουν σε παραπλανητικές χρηματικές μεταφορές, προκαλώντας ουσιαστική οικονομική ζημία σε επιχειρήσεις και οργανισμούς (Pennycook & Rand, 2018). Παραπλανητικά ψηφιακά μηνύματα που διαδίδονται μέσω κοινωνικών δικτύων, μπορούν να διαταράξουν τη σταθερότητα των αγορών. Ψευδείς ειδήσεις ή επεξεργασμένες εικόνες που υποδηλώνουν κρίση μπορεί να προκαλέσουν αλυσιδωτές επιπτώσεις, επηρεάζοντας τις τιμές μετοχών και δημιουργώντας κλίμα πανικού (Friggeri et al., 2014).

Σύμφωνα με την Eurpol, η χρήση τους εμπλέκεται πλέον σε εκβιασμούς, παραπλάνηση, ψηφιακή πλαστοπροσωπία και επιθέσεις κοινωνικής μηχανικής. Το γεγονός ότι η τεχνολογία αυτή δεν παραβιάζει τεχνικά πρωτόκολλα, αλλά την ανθρώπινη αντίληψη, καθιστά ανεπαρκείς τους υφιστάμενους μηχανισμούς ασφάλειας. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος πληροφοριακής αστάθειας, όπου το ψηφιακό περιεχόμενο δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί αξιόπιστο χωρίς προηγμένο σύστημα επαλήθευσης (Eurpol 2022).

5. Μελέτη περιπτώσεων εφαρμογής κατασκευασμένης πραγματικότητας, με DFM

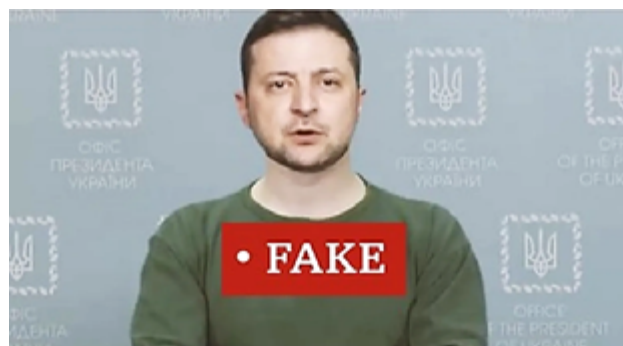
5.1 Το ψευδές βίντεο του Προέδρου της Ουκρανίας Βολοντίμιρ Ζελένσκι – Κάμψη Αντίστασης

Τον Μάρτιο 2022, λίγες ημέρες μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, αναρτήθηκε βίντεο στο οποίο ο πρόεδρος Ζελένσκι φαινόταν να καλεί τον ουκρανικό στρατό να καταθέσει τα όπλα. Παρά τις τεχνικές ασυνέπειες (ασυνέχεια χείλους – λόγου, αφύσικη κινησιολογία), το βίντεο μεταδόθηκε μέσω χακαρισμένων καναλιών και αναρτήθηκε στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Telegram (Pearson & Zinets, 2022).

14 Πηγή: <https://www.iproov.com/blog/deepfakes-statistics-solutions-biometric-protection?ref=insights.blackhatmea.com>

15 <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>

Στόχος του ήταν η δημιουργία αποδιοργάνωσης εντός των ενόπλων δυνάμεων του Ουκρανικού στρατού, η αποδόμηση του ηθικού των Ουκρανών πολιτών, καθώς και η διασπορά αμφιβολίας για την πολιτική ηγεσία τους. Παρότι το βίντεο αποσύρθηκε και διαψεύστηκε άμεσα, προκάλεσε ψυχολογικό σοκ και λειτούργησε ως πείραμα επιχειρησιακής χρήσης DFM σε ζώνη ένοπλης σύγκρουσης (Twomey et al., 2023) (Εικ. 3).

Εικόνα 3: Deep fake βίντεο που εμφανίστηκε στον χακαρισμένο ιστότοπο του ουκρανικού τηλεοπτικού δικτύου Ukrayina 24¹⁶.

5.2 Το ψεύτικο διάγγελμα του Προέδρου της Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν – Εσωτερική Σύγκυση

Τον Ιούνιο του 2023, το πλαστό βίντεο του Ρώσου προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν εμφανίστηκε να μεταδίδεται από χακαρισμένα περιφερειακά ρωσικά τηλεοπτικά κανάλια, αλλά και την πλατφόρμα «X», όπου ανακοίνωνε στρατιωτικό νόμο και επιστράτευση μετά από εισβολή ουκρανικών δυνάμεων σε συνοριακές περιοχές της Ρωσίας. Το περιεχόμενο προκάλεσε ανησυχία σε τοπικούς πληθυσμούς κοντά στα σύνορα με την Ουκρανία.

Στόχος του ήταν η πρόκληση ανασφάλειας εντός της κυβερνητικής μηχανής της Ρωσικής ομοσπονδίας. Επιπρόσθετα, στόχευε στην αποσταθεροποίηση των περιφερειακών στρατιωτικών δομών (πχ συνοριακές δυνάμεις), αλλά και του τοπικού πληθυσμού, καθώς αυτός ο πληθυσμός δεν κατείχε ανεπτυγμένη την ικανότητα να ξεχωρίσει το αληθινό από το ψευδορεαλιστικό περιεχόμενο. Αν και η πλαστότητα του

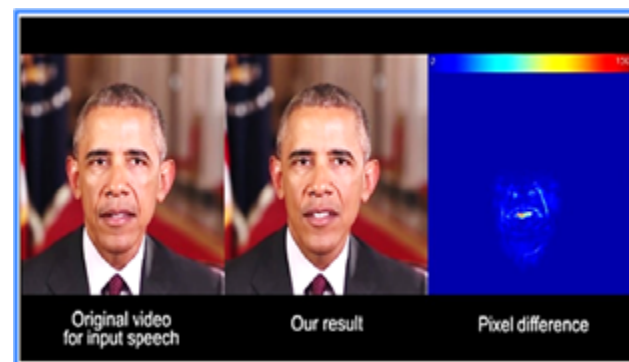
βίντεο αποκαλύφθηκε σύντομα, η επίδραση στο συλλογικό υποσυνείδητο είχε ήδη επιτευχθεί (Business Insider, 2023) (Εικ.4).

Εικόνα 4: Deep fake βίντεο του προέδρου Πούτιν, όπου κηρύσσει στρατιωτικό νόμο και προτρέπει τους ακροατές να «εκκενώσουν βαθιά μέσα τη Ρωσία»¹⁷.

5.3 Το ψευδορεαλιστικό βίντεο του Μπαράκ Ομπάμα

Το 2018, οι Jordan Peele και Jordan Peretti δημιούργησαν ένα DFM βίντεο όπου ο πρώην Πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπαράκ Ομπάμα, εμφανίζεται να εκφωνεί λόγια που δεν έχει πει. Το βίντεο έγινε viral (σχεδόν 7.5 εκατομμύρια θεατές), προκαλώντας έντονη δημόσια ανησυχία για την αξιοπιστία των ψηφιακών μέσων και τον κίνδυνο πλαστοπροσώπιας στο διαδίκτυο (BuzzFeedVideo, 2018) (Εικ. 5).

Εικόνα 5: DFM, όπου ο Ομπάμα φαίνεται να λέει κάτι με συνθετική φωνή, δίχως να το έχει πει ποτέ.¹⁸

17 Πηγή : <https://www.businessinsider.com/russia-tv-airs-apparent-deepfake-video-of-putin-ordering-martial-law-2023-6>

18 Πηγή : <https://www.youtube.com/watch?v=cQ54GDM1eL0>

6. Τεχνικές Εντοπισμού και Αναχαίτησης των DFM

Η αυξανόμενη χρήση των DFM για κακόβουλους σκοπούς έχει καταστήσει αναγκαία την ανάπτυξη τεχνικών ανίχνευσης και άμυνας, τόσο σε ατομικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Καθώς η τεχνολογία παραγωγής DFM εξελίσσεται συνεχώς, οι τεχνικές εντοπισμού οφείλουν να είναι πολυεπίπεδες, προσαρμοστικές και αυτοματοποιημένες, ώστε να αντεπεξέρχονται στην υψηλή ρεαλιστικότητα και την ταχύτητα διάδοσης αυτών των μέσων. Οι κυριότερες περιπτώσεις μνημονεύονται παρακάτω.

6.1 Μεταδεδομένα, αντίστροφης αναζήτησης εικόνας και Ανάλυση Pixel

Μία από τις πρώτες και πιο κρίσιμες γραμμές άμυνας απέναντι στα DFM είναι η τεχνική ανάλυση των μεταδεδομένων (metadata). Τα μεταδεδομένα ενός ψηφιακού αρχείου, όπως EXIF πληροφορίες¹⁹, χρονικές σφραγίδες (timestamps) και δεδομένα για τη συσκευή καταγραφής, μπορούν να αποκαλύψουν ουσιώδεις ασυμβατότητες. Ενδεικτικά, η ύπαρξη μη ρεαλιστικών ημερομηνιών δημιουργίας ή η καταγραφή χρήσης λογισμικού επεξεργασίας είναι ενδείξεις πιθανής παραποίησης του περιεχομένου (Landau, 2020).

Παράλληλα, η τεχνική της αντίστροφης αναζήτησης εικόνας (reverse image search), μέσω εργαλείων όπως το Google Lens, επιτρέπει τον εντοπισμό του αρχικού περιβάλλοντος χρήσης ή της αυθεντικής εικόνας. Η σύγκριση μεταξύ της εξεταζόμενης εικόνας και του πρωτογενούς περιεχομένου μπορεί να αποκαλύψει ψηφιακή αλλοίωση ή ψευδή αποτύπωση γεγονότων (Βιδάλη, 2022).

Συμπληρωματικά, η στατιστική ανάλυση των pixel αποτελεί ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για τον εντοπισμό σημειακών ασυνεπειών στη δομή της

εικόνας. Μέσω της αξιολόγησης παραμέτρων όπως η χρωματική ισορροπία, η συμπίεση, ο φωτισμός και ο θόρυβος εικόνας, μπορούν να αναγνωριστούν περιοχές που δεν εντάσσονται ομαλά στο συνολικό πλαίσιο. Συνήθεις ενδείξεις παραποίησης αποτελούν, για παράδειγμα, ο φωτισμός προσώπων που δεν αντιστοιχεί στον φωτισμό του περιβάλλοντος, οι αφύσικες σκιές, ή η υπερβολική καθαρότητα σε περιγράμματα που προδίδει χρήση εργαλείων σύνθεσης (Verdolina, 2020).

Η συνδυαστική αξιοποίηση των παραπάνω τεχνικών μπορεί να ενισχύσει ουσιαστικά τις δυνατότητες έγκαιρου εντοπισμού και τεκμηρίωσης της πλαστότητας ενός DFM, ιδίως σε περιβάλλοντα όπου η διάκριση μεταξύ αληθινού και ψευδούς καθίσταται όλο και πιο δυσδιάκριτη.

6.2 Βιομετρική και Φωνητική Ανάλυση – Συμπεριφορά Μοτίβα

Η βιομετρική ανάλυση προσώπου αποτελεί μια προηγμένη τεχνική ανίχνευσης πλαστού οπτικού περιεχομένου, βασισμένη στην αναγνώριση λεπτών αποκλίσεων στην ανθρώπινη εκφραστικότητα και κινησιολογία. Μέσω της παρακολούθησης παραμέτρων όπως η κίνηση των ματιών, η φυσικότητα των εκφράσεων και η μικροκινησιολογία του προσώπου, είναι δυνατός ο εντοπισμός ασυνεπειών που υποδεικνύουν ψηφιακή κατασκευή. Ειδικότερα, η τεχνολογία ανίχνευσης ανεπαίσθητων, ασυνείδητων εκφράσεων που διαρκούν λιγότερο από ένα δευτερόλεπτο, αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική στον εντοπισμό DFM (Aybars, Li & Lyu, 2020).

Σε επίπεδο ηχητικού περιεχομένου, η φωνητική ανάλυση αξιοποιεί τεχνικές αντιστοίχισης φωνητικού αποτυπώματος, προκειμένου να συγκρίνει τη συνθετική φωνή με καταγεγραμμένα δείγματα αυθεντικής ομιλίας του ατόμου. Οι αποκλίσεις στην προσωδία, τον τονισμό, τη συχνотική κατανομή και τις αναπνευστικές παύσεις μπορούν να αποκαλύψουν την τεχνητή προέλευση της φωνής, ακόμη και σε περιπτώσεις υψηλής ποιότητας παραγωγής (Albadawy et al., 2022).

Επιπλέον, οι συμπεριφορικές αναλύσεις ενισχύουν τη διαδικασία εντοπισμού μέσω της παρα-

19 Οι πληροφορίες EXIF (Exchangeable Image File Format) είναι ένας τυποποιημένος τρόπος αποθήκευσης μεταδεδομένων σε ψηφιακές εικόνες. Αυτά τα δεδομένα περιέχουν τεχνικές πληροφορίες για την εικόνα, όπως η ημερομηνία και η ώρα λήψης, το μοντέλο της κάμερας, οι ρυθμίσεις λήψης (όπως διάφραγμα, ταχύτητα κλείστρου, ISO), και σε ορισμένες περιπτώσεις, η τοποθεσία λήψης (αν έχει ενεργοποιηθεί το GPS) [Understanding EXIF and metadata - Canon Montenegro](#)

16 Πηγή : <https://www.bbc.com/news/technology-60780142>

τήρησης λεκτικών και παραγλωσσικών αποκλίσεων. Για παράδειγμα, ο ασύμβατος λόγος σε σχέση με το ύφος ή το προφίλ του φερόμενου ομιλητή, η χρήση ασυνήθιστων εκφράσεων ή η απόδοση περιεχομένου που αποκλίνει από την καθιερωμένη θεματολογία του προσώπου, αποτελούν ενδείξεις πιθανής παραποίησης (Guera, 2018).

6.3 Blockchain και Ψηφιακή Πιστοποίηση Περιεχομένου

Η τεχνολογία blockchain έχει αναδειχθεί ως μια καινοτόμος λύση για την επαλήθευση της αυθεντικότητας του ψηφιακού περιεχομένου και την καταπολέμηση των DFM πολυμέσων. Πρόκειται για ένα καταμετρημένο και αμετάβλητο σύστημα καταγραφής, το οποίο διασφαλίζει την ακρίβεια και ακεραιότητα των δεδομένων μέσω κρυπτογραφικών μηχανισμών (Narayanan et al., 2016). Η εφαρμογή του στην ανίχνευση αλλοιώσεων βασίζεται στη δημιουργία μοναδικών ψηφιακών αποτυπωμάτων (hashes), τα οποία αποθηκεύονται με ασφάλεια, καθιστώντας δυνατή την ανίχνευση οποιασδήποτε παραποίησης (Wang et al., 2021).

Μια κρίσιμη εφαρμογή της τεχνολογίας blockchain είναι η υλοποίηση συστημάτων πιστοποίησης προέλευσης περιεχομένου (Content Provenance Systems - CPS), τα οποία επιτρέπουν την επαλήθευση της γνησιότητας ψηφιακών αρχείων. Τέτοια συστήματα μπορούν να ενσωματωθούν σε δημοσιογραφικές πλατφόρμες ή κοινωνικά δίκτυα, ενισχύοντας τη διαφάνεια και την καταπολέμηση της παραπληροφόρησης (Agarwal et al., 2021).

Ωστόσο, η ευρεία εφαρμογή της τεχνολογίας blockchain εξακολουθεί να συνοδεύεται από προκλήσεις, όπως το υψηλό ενεργειακό αποτύπωμα, η χαμηλή επεκτασιμότητα και η δυσκολία ενσωμάτωσης στις υπάρχουσες ψηφιακές υποδομές πολυμέσων. Παρόλα αυτά, η σύνδεση blockchain και τεχνητής νοημοσύνης προσφέρει σημαντικές δυνατότητες για τη διατήρηση της ψηφιακής εμπιστοσύνης και την ανθεκτικότητα απέναντι στη διασπορά ψευδών πληροφοριών (Wang et al., 2021).

7. Προτάσεις και Στρατηγική Ανθεκτικότητας

Η αντιμετώπιση των DFM απαιτεί ένα πολυεπίπεδο στρατηγικό πλαίσιο που να συνδυάζει την τεχνολογική και θεσμική θωράκιση, τη διακρατική συνεργασία και την ενίσχυση της γνωστικής ανθεκτικότητας των πολιτών. Η αλήθεια, πλέον, δεν είναι αυταπόδεικτη. Πρέπει να προστατεύεται και να επαληθεύεται. Σε αυτή την κατεύθυνση, η ανάπτυξη εργαλείων εντοπισμού συνθετικού περιεχομένου, η αυστηροποίηση της νομοθεσίας για την παραπληροφόρηση και η ενίσχυση του ψηφιακού γραμματισμού αποτελούν κρίσιμες προτεραιότητες για τη διαφύλαξη της πολιτειακής, κοινωνικής και ατομικής ασφάλειας.

7.1 Θέσπιση Ειδικών Ποινικών Διατάξεων

Η ανάγκη για θεσμική και νομική θωράκιση απέναντι στα DFM είναι πλέον επιτακτική, καθώς το ισχύον νομικό πλαίσιο δεν αναγνωρίζει την παραγωγή, διάδοση ή χρήση DFM ως αυτοτελές ποινικό αδίκημα. Το κενό αυτό δυσχεραίνει τόσο την ποινική δίωξη όσο και την αποτροπή τέτοιων φαινομένων, αφήνοντας περιθώρια εκμετάλλευσης της τεχνολογίας για σκοπούς εξαπάτησης και αποσταθεροποίησης.

Προτείνεται η εισαγωγή νέων νομοθετικών διατάξεων, οι οποίες θα καθιστούν την πρόθεση δημιουργίας και διασποράς συνθετικού περιεχομένου με στόχο την παραπλάνηση, τη δυσφήμιση ή την αποσταθεροποίηση, ιδιώνυμο ποινικό αδίκημα. Η ύπαρξη τέτοιας πρόθεσης θα πρέπει να αποδεικνύεται τεκμηριωμένα, ενώ θα μπορούσαν να προβλέπονται επιβαρυντικές περιστάσεις, ειδικά όταν το περιεχόμενο υπονομεύει ζητήματα εθνικής ασφάλειας, αλλοιώνει την ομαλή διεξαγωγή εκλογικών διαδικασιών ή προκαλεί σοβαρή διατάραξη της κοινωνικής συνοχής. Παράλληλα, η θέσπιση διοικητικών προστίμων για νομικά ή φυσικά πρόσωπα που αρνούνται να αποσύρουν αποδεδειγμένα ψευδές ή παραπλανητικό συνθετικό περιεχόμενο ενισχύει τη λογοδοσία και την προληπτική συμμόρφωση.

Επιπροσθέτως, η νομική πρόβλεψη άμεσων μηχανισμών αποκατάστασης της φήμης και της αξιοπρέπειας όσων θίγονται από τέτοιο περιεχόμενο είναι

κρίσιμη για την προστασία των θυμάτων. Η συγκρότηση ενός τέτοιου νομικού εργαλείου θα προσδώσει στις ελληνικές διωκτικές και δικαστικές αρχές τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν αποτελεσματικά και σε πρώιμο στάδιο, αντιμετωπίζοντας τα DFM όχι μόνο ως τεχνολογικό φαινόμενο, αλλά και ως πράξη με άμεσες και επικίνδυνες κοινωνικές συνέπειες.

7.2 Δημιουργία Εθνικού Κέντρου Επιτήρησης Συνθετικών Μέσων

Η δημιουργία ενός Εθνικού Κέντρου Επιτήρησης Συνθετικών Μέσων (ΕΚΕΣΜ) συνιστά έναν από τους κεντρικούς πυλώνες της προτεινόμενης εθνικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση των DFM απειλών. Το Κέντρο αυτό προτείνεται να υπαχθεί στη συντονιστική αρμοδιότητα της Εθνικής Αρχής Κυβερνοασφάλειας (ΕΑΚ) και να λειτουργεί με τη διαρκή συνεργασία υπηρεσιών όπως η Διεύθυνση Κυβερνοάμυνας (ΔΙΚΥΒ) του ΓΕΕΘΑ, η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ), η Διεύθυνση Κυβερνοασφάλειας της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛ.ΑΣ), η Δικαιοσύνη, καθώς και με τη συμμετοχή εξωτερικών εμπειρογνομόνων από την επιστημονική και τεχνολογική κοινότητα.

Μεταξύ των βασικών αρμοδιοτήτων του ΕΚΕΣΜ θα είναι η συστηματική συλλογή, επαλήθευση και θεματική ταξινόμηση περιστατικών χρήσης DFM, ιδιαίτερα όταν αφορούν πολιτικό, στρατιωτικό, δημοσιογραφικό ή κοινωνικά ευαίσθητο περιεχόμενο. Παράλληλα, το Κέντρο θα έχει την ευθύνη ανάπτυξης, χρήσης και συνεχούς αναβάθμισης τεχνολογιών εντοπισμού και σήμανσης ύποπτου ή παραποιημένου περιεχομένου, συμβάλλοντας στην τεκμηριωμένη αποκάλυψη ψευδών αφηγήσεων. Επιπλέον, θα διαθέτει μηχανισμό έκδοσης ειδοποιήσεων κινδύνου προς αρμόδιους θεσμούς αλλά και προς το ευρύτερο κοινό, κάθε φορά που εντοπίζονται μαζικές καμπάνιες παραπληροφόρησης μέσω DFM.

Σημαντική θα είναι επίσης η εκπαιδευτική του λειτουργία, με τη διοργάνωση προγραμμάτων κατάρτισης και επιμόρφωσης για δημόσιους υπαλλήλους, στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας, Δικαστικούς λειτουργούς και επαγγελματίες των μέσων ενημέρωσης, ώστε να ενισχυθεί η διαχειριστική και θεσμική ανθεκτικότητα. Τέλος, το ΕΚΕΣΜ θα διαδραματίζει κομβικό ρόλο στη διεθνή

διασύνδεση της χώρας με ευρωπαϊκά και νατοϊκά δίκτυα ανταλλαγής πληροφοριών και καλών πρακτικών, διασφαλίζοντας ότι η Ελλάδα συμμορφώνεται και συμμετέχει ενεργά στις διεθνείς προδιαγραφές κυβερνοασφάλειας και ψηφιακής στρατηγικής.

7.3 Εκπαίδευση – Ψηφιακή Παιδεία – Δημόσια Ενημέρωση

Η ενίσχυση της γνωστικής ανθεκτικότητας των πολιτών είναι εξίσου κρίσιμη με τη θεσμική θωράκιση, καθώς αποτελεί τη βάση για την αποτελεσματική άμυνα απέναντι στη διάδοση των DFM. Η πληροφόρηση, η προληπτική ευαισθητοποίηση και η παιδεία γύρω από τα DFM οφείλουν να ενταχθούν σε ένα διαρκές εθνικό πρόγραμμα ενημέρωσης και εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται η εισαγωγή ειδικών μαθημάτων ψηφιακής παιδείας στο σχολικό και πανεπιστημιακό πρόγραμμα σπουδών, με έμφαση στην κριτική σκέψη, την επαλήθευση πηγών και τη βασική εκπαίδευση στα ζητήματα παραπληροφόρησης και συνθετικού περιεχομένου.

Παράλληλα, η τεχνολογική προσαρμογή του στελεχιακού δυναμικού τόσο των ενόπλων δυνάμεων, όσο και των αστυνομικών και δικαστικών αρχών αποτελεί κρίσιμη παράμετρο. Η διαρκής κατάρτιση στις καινοτόμες τεχνολογίες, η πρόσβαση σε σύγχρονα εργαλεία και η υιοθέτηση τεχνικών ανάλυσης δεδομένων είναι αναγκαίες. Η ΤΝ μπορεί να λειτουργήσει ως ισχυρός σύμμαχος στην καταπολέμηση του συγκεκριμένου κυβερνοεγκλήματος, μέσω της ικανότητάς της να εντοπίζει πρότυπα (patterns) και να αναλύει μεγάλους όγκους πληροφοριών. Ωστόσο, για την αποτελεσματική αξιοποίησή της απαιτείται στενή διασύνδεση με την πανεπιστημιακή και ερευνητική κοινότητα, καθώς και θεσμική ενσωμάτωση της τεχνολογικής εκπαίδευσης στο σύνολο του κύκλου σταδιοδρομίας του προαναφερμένου στελεχιακού δυναμικού.

Συμπληρωματικά, κρίσιμο ρόλο διαδραματίζουν οι στοχευμένες καμπάνιες ενημέρωσης των πολιτών μέσω παραδοσιακών και ψηφιακών μέσων, οι οποίες θα πρέπει να καλλιεργούν στάσεις υπευθυνότητας απέναντι στην πληροφορία, ενθαρρύνοντας την επαλήθευση πριν τη διάδοση περιεχομένου και την αναγνώριση ενδεχόμενων ψηφιακών παγίδων. Ταυ-

τόχρονα, προτείνεται η ενίσχυση των σχολικών δομών ψυχολογικής και κοινωνικής υποστήριξης, ώστε να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά οι επιπτώσεις των DFM στους εφήβους και τα παιδιά, οι οποίοι είναι πιο ευάλωτοι στη συναισθηματική χειραγώγηση μέσω παραποιημένου περιεχομένου.

7.4 Διακρατική Συνεργασία και Διεθνείς Συμμαχίες

Η απειλή των DFM είναι εγγενώς διασυνοριακή και υπερβαίνει τα όρια των εθνικών δικαιοδοσιών, καθιστώντας αναγκαία την ένταξη της εθνικής αντίδρασης σε ένα πολυμερές και θεσμικά οργανωμένο διεθνές πλαίσιο. Η ενίσχυση της ελληνικής συμμετοχής στο StratCom Centre of Excellence (StratCom COE)²⁰ στα πλαίσια του NATO αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ευθυγράμμιση των εθνικών πολιτικών με τα πρότυπα κυβερνοστρατηγικής της Συμμαχίας και την ενσωμάτωση βέλτιστων πρακτικών στην αντιμετώπιση των πληροφοριακών απειλών.

Παράλληλα, το προτεινόμενο ΕΚΕΣΜ θα μπορούσε να συνδεθεί λειτουργικά με την Europol, ειδικότερα με το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Καταπολέμηση του Κυβερνοεγκλήματος (EC3)²¹, καθώς και με τον μηχανισμό Hybrid Fusion Cell²², ώστε να καταστεί δυνατή η ανταλλαγή δεδομένων και η αξιολόγηση απειλών σε πραγματικό χρόνο. Εξίσου σημαντική είναι η ενεργή συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς συμμαχίες και δίκτυα ανοικτών πηγών πληροφοριών (OSINT), καθώς και σε εξειδικευμένα ευρωπαϊκά προγράμματα αυτόματης αναγνώρισης και τεκμηρίωσης παραπληροφόρησης, όπως το EU DisinfoLab, το οποίο συμβάλλει στον εντοπισμό οργανωμένων δικτύων ψευδούς πληροφόρησης.

Τέλος, είναι αναγκαία η προώθηση διακρατικών ρυθμίσεων που θα διέπουν τη χρήση TN στα

μέσα ενημέρωσης, με απώτερο σκοπό τον καθορισμό κοινών προτύπων λογοδοσίας, διαφάνειας και επαληθεύσιμης προέλευσης του περιεχομένου, διαμορφώνοντας έτσι ένα σταθερό πλαίσιο διεθνούς συνεργασίας απέναντι στην ψηφιακή παραπλάνηση. Παράλληλα ο σχεδιασμός ενός Εθνικού Σχεδίου Προστασίας Κρίσιμων Υποδομών που θα περιλαμβάνει σενάρια υβριδικών επιθέσεων μέσω DFM είναι ζωτικής σημασίας. Επιπλέον, η διενέργεια διακλαδικών - διυπηρεσιακών ασκήσεων και η καθιέρωση μηχανισμών επικοινωνιακής διαχείρισης κρίσεων, με συμμετοχή και της κοινωνίας των πολιτών, μπορούν να ενισχύσουν τη συλλογική ανθεκτικότητα και την ετοιμότητα του κράτους να αντιμετωπίσει μεθοδευμένες επιχειρήσεις παραπληροφόρησης με την χρήση DFM.

8. Συμπεράσματα

Η ανάδειξη των DFM ως ενός από τα πλέον ανησυχητικά φαινόμενα του ψηφιακού 21ου αιώνα δεν αποτελεί απλώς τεχνολογικό ή ηθικό πρόβλημα, αλλά πολυεπίπεδη απειλή που επηρεάζει τον πυρήνα της δημοκρατικής κοινωνικής συνοχής, την εθνική ασφάλεια, τη δημόσια τάξη και τη θεσμική αξιοπιστία. Η παρούσα ανάλυση κατέδειξε ότι τα DFM είναι προϊόντα τεχνολογικής πρωτοπορίας, αλλά ταυτόχρονα μπορούν να είναι και μέσα στρατηγικής παραπληροφόρησης, τα οποία, όταν αξιοποιούνται κακόβουλα, αποκτούν διαστάσεις ασύμμετρης απειλής.

Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές μορφές παραπληροφόρησης, τα DFM χαρακτηρίζονται από αισθητική ρεαλιστικότητα, δυσκολία ανίχνευσης και ταχύτητα διάδοσης. Αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα σπλοποίησης της πληροφορίας, μια νέα μορφή «ψηφιακού πυρός», η οποία δεν στοχεύει υποδομές αλλά συνειδήσεις. Ενσωματώνονται πλήρως στη στρατηγική εργαλειοθήκη του υβριδικού πολέμου, με πραγματικό αντίκτυπο στη συμπεριφορά των πολιτών, στις πολιτικές αποφάσεις και στις δημοκρατικές λειτουργίες.

Η μακροπρόθεσμη απάντηση δεν μπορεί να είναι αποσπασματική ή αμυντική. Χρειάζεται πολυτομεακή στρατηγική ανθεκτικότητας, που να συνδυάζει νομική κατοχύρωση και ποινική τυποποίηση των DFM, δημιουργία ειδικών θεσμών επιτήρησης και τεχνολογικής αποτροπής, εκπαιδευτικά προγράμματα

και ψηφιακή παιδεία για την κοινωνία των πολιτών, αλλά και διεθνή συνεργασία, διαλειτουργικότητα και Ευρωπαϊκή εναρμόνιση.

Η ικανότητα των πολιτών να αναγνωρίζουν, να αποδομούν και να αμφισβητούν ψευδή περιεχόμενα είναι θεμέλιος λίθος της σύγχρονης δημοκρατίας. Παράλληλα, η τεχνολογική κοινότητα οφείλει να αναπτύξει ανιχνευτικά εργαλεία, να διασφαλίσει διαφάνεια στα μοντέλα παραγωγής συνθετικού περιεχομένου και να εφαρμόσει αρχές ηθικής στην εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης.

Οι θεσμοί δεν πρέπει να παραμείνουν παθητικοί. Η ανάδυση των DFM υπενθυμίζει ότι η ισχύς σήμερα δεν ασκείται μόνο με στρατούς, αλλά και με αφηγήματα, όπου η αδυναμία ελέγχου τους ισοδυναμεί με απώλεια κυριαρχίας. Η πρόκληση που θέτουν τα DFM δεν είναι προσωρινή. Είναι η νέα κανονικότητα. Και μόνο μέσω μιας συλλογικής, θεσμικά ενσυνείδητης και τεχνολογικά ώριμης απάντησης, μπορούμε να διασφαλίσουμε ότι η αλήθεια, ο δημόσιος λόγος και η ελευθερία δεν θα υποκύψουν στην ψηφιακή πλαστότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσσες διαδικτυακές Πηγές (Άρθρα - Ιστότοποι - Blogs)

Agarwal, S., Yadav, D., Jain, R., & Pilli, E. S. (2021). Blockchain-based Content Authentication for Deepfake Detection. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 16, 2350-2362. Ανακτήθηκε 23 / 02 / 2025 από: <https://doi.org/10.1109/TIFS.2021.3074602>

Albadawy, E. A., Saha, A., & Mazurowski, M. A. (2022). Deep learning for segmentation of brain tumors: Impact of cross-institutional training and testing. Ανακτήθηκε 20 / 02 / 2025 από: [arXiv preprint arXiv:2201.08968](https://arxiv.org/abs/2201.08968).

Aybars, C., Li, Y., & Lyu, S. (2020). How Do the Hearts of Deep Fakes Beat? Deep Fake Source Detection via Interpreting Residuals with Biological Signals. Ανακτήθηκε 23 / 03 / 2025 από: <https://arxiv.org/pdf/2008.11363.pdf>

Business Insider. (2023, June 6). A fake video of Putin declaring martial law aired on hacked Russian TV stations. <https://www.businessinsider.com/fake-putin-video-martial-law-russian-tv-hacked-2023-6>

BuzzFeedVideo. (2018, April 17). You won't believe what Obama says in this video! [Video]. YouTube. Ανακτήθηκε 02 / 03 / 2025 από: <https://www.youtube.com/watch?v=cQ54GDm1eL0>

Chen, J., Huang, Y., Wu, T., & Yan, J. (2023). A WaveNet-based convolutional neural network for river water level prediction. *Journal of Hydroinformatics*, 25(6), 2606-2624. Ανακτήθηκε 04 / 03 / 2025 από: [https://doi.org/10.2166/hydro.2023.174**\[1\]](https://doi.org/10.2166/hydro.2023.174**[1]) (<https://iwaponline.com/jh/article/25/6/2606/97436/A-WaveNet-based-convolutional-neural-network-for>)

Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107, 1753-1810. Ανακτήθηκε 11 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.15779/Z38RV0D15J>

Devlin, J., Ming-Wei Chang, Kenton Lee, and Kristina Toutanova. (2019). In Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, Volume 1 (Long and Short Papers), , Minneapolis, Minnesota. Association for Computational Linguistics. Ανακτήθηκε την 30/10/2024, από: BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding

Europol Innovation Lab. (2022). Facing reality? Law enforcement and the challenge of deepfakes. Ανακτήθηκε 18 / 03 / 2025 από: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol_Innovation_Lab_Facing_Reality_Law_Enforcement_And_The_Challenge_Of_Deepfakes.pdf

Friggeri, A., Adamic, L. A., & Eckles, D. (2014). Rumor Cascades. Proceedings of the 2014 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work. Ανακτήθηκε 22 / 03 / 2025 από: <https://ojs.aaai.org/index.php/ICWSM/article/view/14559/14408>

20 https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS

21 <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3> European Cybercrime Centre - EC3 | Europol

22 https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS

Guera, D., & Delp, E. J. (2018). Deepfake video detection using recurrent neural networks. IEEE AVSS 2018. Ανακτήθηκε 03 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.1109/AVSS.2018.8639163>

iProof (2025). Deepfake Statistics & Solutions | How To Protect Against Deepfakes. Retrieved March 20, 2025, from <https://www.iproov.com/blog/deepfakes-statistics-solutions-biometric-protection?ref=insights.blackhatmea.com>

Landau, S. (2020, October). Categorizing uses of communications metadata: Systematizing knowledge and presenting a path for privacy. In New Security Paradigms Workshop 2020 ACM. Ανακτήθηκε 22 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.1145/3442167.3442171>

NATO (2024, July 24) Cyber defense, Ανάκτηση 29 / 10 / 2024 από: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm

Pearson, J. & Zinets, N. (2022, March 16). Deepfake footage purports to show Ukrainian president capitulating. Reuters. Ανακτήθηκε 18 / 03 / 2025 από: <https://www.reuters.com/world/europe/deepfake-footage-purports-show-ukrainian-president-capitulating-2022-03-16/>

Pennycook, G., & Rand, D. G. (2018). The Implied Truth Effect: Attaching Warnings to a Subset of Fake News Stories Increases Perceived Accuracy of Stories Without Warnings. Management Science, 66(11), Ανακτήθηκε 18 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.1287/mnsc.2019.3478>

Roumpies, F., Spathoulas G., & Kakarountas A. (2024, December 15). Presentation in the 28th Pan-Hellenic Conference on Progress in Computing Informatics with International Participation, Session 16: Challenges in Digital Media, Accessibility, and Next-Generation Networks, «Synthetically Generated Media, types, detection, and the threat they lurk for users, state and private actors». Department of Informatics & Computer Engineering University of West Attica, Egaleo Park Campus Athens, Greece. Ανακτήθηκε την 20/06/2024 από https://pci2024.uniwa.gr/PCI2024_Program.pdf

Tolosana, R., Vera-Rodriguez, R., Fierrez, J., Morales, A., & Ortega-Garcia, J. (2020). Deepfakes and beyond: A survey of face manipulation and fake detection. Information Fusion, 64, 131–148. Ανακτήθηκε 18 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.1016/j.inffus.2020.07.003>

Twomey, J., Ching, D., Aylett, M. P., Quayle, M., Linehan, C. & Murphy, G. (2023). Do deepfake videos undermine our epistemic trust? A thematic analysis of tweets that discuss deepfakes in the Russian invasion of Ukraine. PLOS ONE 18(10): e0291668. Ανακτήθηκε 18 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0291668>

Yun, J., Park, C., Lee, J., & Ko, I. Y. (2021). Real-time Korean voice phishing detection based on machine learning approaches. Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing, 12(8), Ανακτήθηκε 19 / 03 / 2025 από: <https://doi.org/10.1007/s12652-021-03587-x>

Verdoliva, L. (2020). Media Forensics and DeepFakes: An Overview. IEEE Journal of Selected Topics in Signal Processing, 14(5), Ανακτήθηκε 19/03 / 2025 <https://doi.org/10.1109/JSTSP.2020.3002101>

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. Science, 359(6380), Ανακτήθηκε 20 / 03 / 2025 <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

Wang, T., Kerschbaum, F., & Lin, X. (2021). Blockchain-Based Provenance Tracking for Deepfake Detection. IEEE Transactions on Dependable and Secure Computing, 18(3), Ανακτήθηκε 16 / 03 / 2025. <https://doi.org/10.1109/TDSC.2021.3065467>

Westerlund, M. (2019). The Emergence of Deepfake Technology: A Review. Technology Innovation Management Review, 9(11): 39-52. Ανακτήθηκε 19 / 03 / 2025 https://timreview.ca/sites/default/files/article_PDF/TIMReview_November2019%20-%20D%20-%20Final.pdf

Zhou, X., & Zafarani, R. (2020). A survey of fake news: Fundamental theories, detection methods, and opportunities. ACM Computing Surveys,

53(5). Ανακτήθηκε 12 / 03 / 2025 από <https://doi.org/10.1145/3395046>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Βιδάλη, Σ. (2022). Εισαγωγή στην Εγκληματολογία (2η έκδ.). Αθήνα :Νομική Βιβλιοθήκη.

Καραλής, Θ. (2020). Κοινωνική μηχανική και κυβερνοασφάλεια. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Liaropoulos, A. (2023). Κυβερνοχώρος και παγκόσμια τάξη, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση

Ξενόγλωσση

Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., Courville, A., & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS), 27, 2672-2680

Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies.

Lord, C. (2006). Losing hearts and minds? Public diplomacy and strategic influence in the age of terror. Praeger Security International.

Liaropoulos, A. (2013). A cyber-security framework: Defining the Cyber Commons and its security challenges. Journal of Information Warfare, 12(2), 35-44.

Liaropoulos, A. (2013). Cyber Warfare and Security: The State of the Art. Springer.

Libicki, M. C. (2007). Cyberdeterrence and Cyberwar. RAND Corporation.

Libicki, M. C. (2009). Cyberspace in Peace and War. Naval Institute Press.

Nye, J. S. (2004). Soft power: The means to success in world politics. PublicAffairs.

Φώτιος Ι. Ρουμπιές
Αστυνομικός Υποδιευθυντής

Γεννήθηκε στις 31/05/1977, στη Λάρισα και δι-
αμένει στην Λαμία. Υπηρετεί ως Τμημάρχης του Τμ.
Δίωξης Εξιχνίασης Εγκλημάτων & Αλλοδαπών της
Γενική Περιφερειακή Αστυνομική Διεύθυνση Στερεά
Ελλάδας (ΓΕΠΑΔΣΕ), με το βαθμό του Αστυνομικού
Υποδιευθυντή.

Είναι απόφοιτος της Σχολής Αξιωματικών της
ΕΛ.ΑΣ (2003), ενώ έχει παρακολουθήσει τα κάτωθι
μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, Ανώτατων δι-
ακλαδικών Σχολών (με βαθμό άριστα) :

Σχολής Εθνικής Αμυνας (ΗΝΔC) / ΓΕΕΘΑ (2025)

Σχολής Εθνικής Ασφαλείας / ΕΛ.ΑΣ (2023)

Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών
από το πρόγραμμα:

Πληροφορική και Υπολογιστική Βιοϊατρική του
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (2022).

Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία του Ιονίου Πανεπιστημίου (2025).

Το 2023 εγγράφηκε ως υποψήφιος Διδάκτορας
στο Τμήμα Πληροφορικής με Εφαρμογές στην Βιοϊα-
τρική του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, στα πλαίσια του
οποίου έχει πραγματοποιήσει δημοσιεύσεις κατόπιν
παρουσίασης τους σε συνέδρια με κριτές .

Στη σταδιοδρομία του έχει υπηρετήσει σε θέσεις
Διοικητή και Αξιωματικού Γεν. Καθηκόντων, σε διάφο-
ρα Αστυνομικά Τμήματα της Στερεάς Ελλάδας, καθώς
επίσης και ως Προϊστάμενος Γραφείου σε Επιτελικές
Υπηρεσίες του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας,
και ως Τμηματάρχης στην ΓΕΠΑΔΣΕ.

Έχει λάβει μέρος σε :

Εκπαιδεύσεις στην Ελλάδα, την Ε.Ε, τη Europol,
Ασκήσεις διαχείρισης κρίσεων, «CMX 6, 8 & 9 »
του NATO αλλά και κατά την Ολυμπιάδα 2004.

Του έχουν απονεμηθεί ηθικές αμοιβές από το
ΑΕΑ, καθώς και οι προβλεπόμενες για τον βαθμό του
διαμνημονεύσεις. Γνωρίζει άριστα την αγγλική και έχει
βασικές γνώσεις της Ισπανικής γλώσσας. Είναι άγαμος.

Ακαδημαϊκά ενδιαφέροντα: Κυβερνοασφάλεια, η
πολιτική και διαπολιτισμική επικοινωνία, γεωπολιτική
και η στρατηγική. Επικοινωνία: fotiz.r.gr@gmail.com

Ημερίδα με θέμα "Ο Πόλεμος στην Ουκρανία: Πολιτική και Στρατηγική Ανάλυση"

6 Φεβρουαρίου 2025

Πραγματοποιήθηκε της Πέμπτης 6 Φεβρουαρίου στην αίθουσα Τερψιχόρη της ΛΑΕΔ Ημερίδα της Σχολής Εθνικής Άμυνας με θέμα «Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ»

Η Ημερίδα που διοργανώθηκε με την βοήθεια του Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιά και της ΣΕΘΑ κ. Κωνσταντίνου Κολιόπουλου είχε δύο θεματικές ενότητες.

Η πρώτη ενότητα με τίτλο «Το πολιτικό πλαίσιο», είχε ως συντονίστρια την Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πειραιά κα Ειρήνη Χειλά.

Ομιλητές στην ενότητα αυτήν ήταν :

Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Πειραιά κ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, με αντικείμενο εισήγησης «Η ρωσική κοσμοθεωρία και ο Πόλεμος στην

Ουκρανία». Στην εισήγησή του ο κ. Κολιόπουλος αναφέρθηκε στη σκέψη της ρωσικής πολιτικής ηγεσίας. Υπογράμμισε την άποψη ότι οι Ουκρανοί είναι ουσιαστικά Ρώσοι με διαφορετικές περιφερειακές επιρροές και αναφέρθηκε σε ιστορικά παραδείγματα των σχέσεων των Ρώσων με άλλες χώρες. Επίσης, εξέτασε τον ρωσικό εθνικισμό, τον μεσσιανισμό και τις αντιληπτές πολιτιστικές και γεωπολιτικές απει-

λές από το NATO. Στη συνέχεια, αναφέρεται στην επιρροή ιστορικών προσώπων και ιδεολογιών στις επεκτατικές πολιτικές της Ρωσίας, καταλήγοντας στη σύγχρονη ρωσική γεωπολιτική στρατηγική που υποστηρίζει την ανάγκη εδαφικής επέκταση για την ενοποίηση της Ευρασίας. Αναφέρθηκε στην ιδεολογία της Ρωσίας, επισημαίνοντας την ορθοδοξία, τον αυταρχισμό και την εθνική ταυτότητα ως βασικά στοιχεία. Υπογράμμισε την πεποίθηση της Ρωσίας ότι είναι μεγάλη δύναμη και θεματοφύλακας παραδοσιακών αξιών, εξηγώντας έτσι τη δημοτικότητα του Πούτιν αλλά την απόφαση εισβολής στην Ουκρανία. Τέλος, υποστήριξε ότι μια ήττα της Ρωσίας, αν και δύσκολη είναι προς το συμφέρον της Ελλάδας.

Ο Καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, με αντικείμενο «Οι ΗΠΑ και ο Πόλεμος στην Ουκρανία». Στην εισήγησή του ο κ. Παπασωτηρίου ανέλυσε την πολιτική και δι-

πλωματική ιστορία των αμερικανορωσικών σχέσεων ειδικά μετά τη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας και τις διαδοχικές επεκτάσεις του NATO προς ανατολάς. Αρχικά με την ένταξη πρώην χωρών δορυφόρων της ΕΣΣΔ, στη συνέχεια με τις Βαλτικές Δημοκρατίες και τέλος με την στάση του NATO απέναντι στην Γεωργία και την Ουκρανία. Επισήμανε την λανθασμένη εκπομπή μηνυμάτων από πλευράς της Αμερικανικής ηγεσίας που ουσιαστικά έδωσε το πράσινο φως για την επέμβαση στην Ουκρανία. Παράλληλα τόνισε την αδυναμία των Ρώσων να αντιληφθούν ότι το NATO θα αντιδρούσε αν εισέβαλαν στην Ουκρανία. Τέλος εκτίμησε ότι η διακυβέρνηση Τραμπ θα οδηγήσει τους Ρώσους σε διαπραγματεύσεις, τερματίζοντας τον πόλεμο, με την προσάρτηση κάποιων από τα εδάφη της Ουκρανίας και με τη δημιουργία μιας νέας "παγωμένης" κατάστασης στο πρότυπο της Κύπρου και της Κορέας.

Ο Καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Κωνσταντίνος Λάβδας, με αντικείμενο «Η ΕΕ και ο Πόλεμος στην Ουκρανία». Στην εισήγησή του αναφέρθηκε στην έλλειψη μιας ενιαίας ευρωπαϊκής προσέγγισης καθώς ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος έχει αναδείξει διαφορές μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και την έλλειψη ενιαίας ευρωπαϊκής στρατηγικής. Θεωρεί ότι οι διαφορετικές γεωπολιτικές προοπτικές και στρατηγικές κουλτούρες της Γαλλίας και της Γερ-

μανίας, καθώς και τα συμφέροντα στην παγκόσμια αγορά εξοπλισμών, καθιστούν δύσκολη την κοινή γεωπολιτική πορεία. Εκτίμησε ότι η σύγκρουση αυτή θα αποτελέσει κρίσιμο στάδιο για τις ευρωπαϊκές σχέσεις. Θεώρησε λάθος το ότι η Ευρώπη ευθυγραμμίστηκε με την αμερικανική στρατηγική, με στόχο την εξασθένιση της Ρωσίας. Επισήμανε ότι η ΕΕ ακολουθεί τις αμερικανικές προτεραιότητες και τόνισε την ανάγκη για μια σταθερή σχέση με τη Ρωσία για την ευρωπαϊκή σταθερότητα. Τέλος, τόνισε ότι η Ελλάδα δεν πρέπει να ταυτίζεται υπερβολικά με αντιλήψεις του συρμού, καθώς αυτό δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντά της.

Η δεύτερη ενότητα με τίτλο «Στρατηγικά ζητήματα και οι συνέπειές τους», είχε ως συντονιστή τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιά κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο.

Ομιλητές στην ενότητα αυτήν ήταν :

Η Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πειραιά κα Ειρήνη Χειλά, με αντικείμενο «Ο Πόλεμος στην Ουκρανία και η επισιτιστική κρίση». Ανέλυσε το πως η επισιτιστική κρίση αποκτά στρατηγικό χαρακτήρα και θεωρείται πλέον μη παραδοσιακή απειλή ασφάλειας, επηρεαζόμενη από τον πόλεμο στην Ουκρανία. Ο πόλεμος έχει προκαλέσει διακυμάνσεις στο διεθνές χρη-

ματοπιστωτικό σύστημα, γεωπολιτικές και ενεργειακές ανακατατάξεις, αύξηση τιμών και ελλείψεις στην εφοδιαστική αλυσίδα. Αυτό έχει οδηγήσει σε υψηλά επίπεδα υποσιτισμού και διατροφικής ανασφάλειας, επηρεάζοντας κυρίως τις φτωχότερες χώρες. Η υψηλή εξάρτηση από εισαγωγές και τα δημοσιονομικά προβλήματα επιδεινώνουν την κατάσταση, δημιουργώντας ένα εκρηκτικό σκηνικό σε πολλές χώρες. Η διεθνής κοινότητα καλείται να λάβει μέτρα για να στηρίξει τις πληττόμενες χώρες. Θεωρεί ότι η πανδημία άφησε κενό ισχύος που εκμεταλλεύονται Κίνα και Ρωσία για να αυξήσουν την επιρροή τους στην Αφρική μέσω εμπορίου, επενδύσεων και διπλωματίας. Οι διεθνείς οργανισμοί, όπως το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα, προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την κρίση με πρωτοβουλίες και προγράμματα υποστήριξης. Η επισιτιστική ανασφάλεια θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις γεωπολιτικές ανακατατάξεις στο μέλλον, απαιτώντας συνεργασία από τη διεθνή κοινότητα.

Ο κ. Ιωάννης Νιούτσικος, Δρ. Σπουδών Πολέμου του King's College του Λονδίνου, με θέμα «Η στρατιωτική στρατηγική του Πολέμου στην Ουκρανία». Ο πόλεμος στην Ουκρανία αποτελεί τη μεγαλύτερη συμβατική ένοπλη σύγκρουση στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι δύσκολο να μελετηθεί ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη, αλλά προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα για τη στρατιωτική στρατηγική. Ένα από τα κύρια μαθήματα είναι ότι οι σύγχρονοι πόλεμοι τείνουν να έχουν μεγάλη διάρκεια, και είναι απρόβλεπτοι. Η Ρωσία απέτυχε στην ταχεία κατάληψη του Κιέβου και κατέφυγε στη στρατηγική της εξουθένωσης. Η Ουκρανία κατάφερε να αντισταθεί αποτελεσματικά και να επιφέρει σημαντικές απώλειες στον ρωσικό στρατό. Ο πόλεμος στην Ουκρανία έχει αναδείξει τη σημασία της στρατιωτικής προσαρμογής. Και οι δύο πλευρές μαθαίνουν και προσαρμόζονται στις συνθήκες. Η τεχνολογία, όπως τα drones, αν και παίζει σημαντικό ρόλο, δεν είναι πανάκεια. Οι άνθρωποι παραμένουν καθοριστικοί, με τις διοικητικές δομές και τις εφεδρείες να είναι κρίσιμες, ενώ αμφότεροι οι αντίπαλοι δυσκολεύονται στη στρατολόγηση και οι αριθμοί τους είναι ανεπαρκείς για την άρση του αδιεξόδου.

Ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Πανεπιστημίου Πειραιά κ. Ανδρέας Λιαρόπουλος, με θέμα «Οι κυβερνοεπιχειρήσεις στον Πόλεμο της Ουκρανίας». Η ανά-

λυση του κυβερνοπολέμου κατά τη διάρκεια εν εξελίξει συγκρούσεων, όπως στην Ουκρανία, παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. Ο κυβερνοπόλεμος περιλαμβάνει την καταστροφή υποδομών, την παραποίηση δεδομένων και την αξιοποίηση πληροφοριών. Οι κυβερνοεπιχειρήσεις συχνά δεν είναι ορατές και τα αποτελέσματά τους μπορεί να μην είναι άμεσα αντιληπτά. Παράλληλα, οι παράπλευρες απώλειες από τη χρήση κακόβουλου λογισμικού μπορεί να είναι εκτεταμένες. Η απόδοση ευθύνης είναι δύσκολη, καθώς δεν είναι πάντα σαφές ποιος ακριβώς πραγματοποίησε την επίθεση. Η διάκριση μεταξύ πολέμου και ειρήνης είναι συχνά δυσδιάκριτη στον κυβερνοχώρο. Η προετοιμασία κυβερνοεπιχειρήσεων μπορεί να ξεκινήσει χρόνια πριν από τη συμβατική σύγκρουση, δημιουργώντας μια κατάσταση συνεχούς απειλής. Οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο περιλαμβάνουν τη συλλογή δεδομένων, την απενεργοποίηση υποδομών και την παραπληροφόρηση. Επιπλέον, η χειραγώγηση της κοινής γνώμης μέσω μέσων κοινωνικής δικτύωσης είναι σημαντική πτυχή του κυβερνοπολέμου. Στόχοι κυβερνοεπιθέσεων μπορεί να είναι τα συστήματα ενέργειας και τηλεφωνίας.

Συμπερασματικά, η ημερίδα κατέστησε σαφές ότι ο πόλεμος της Ουκρανίας έχει αυξήσει σημαντικά το συγκρουσιακό στοιχείο των διεθνών σχέσεων. Καλώς ή κακώς, πλέον η συγκρουσιακή λογική αναγκαστικά επικρατεί στη σκέψη των ισχυρότερων κρατών του κόσμου (ΗΠΑ, Κίνα Ρωσία, ακόμη και τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Ο πόλεμος έχει πάψει να είναι «παρωχημένος» ή ακόμη και «αδιανόητος» όπως διατείνονταν διάφοροι αναλυτές τις προηγούμενες δεκαετίες, αλλά αποτελεί ένα καθ' όλα νοητό και τρομακτικό ενδεχόμενο, ακόμη και μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων. Οι απειλές εκπορεύονται από παντού και εκδηλώνονται παντοιοτρόπως, επιφέροντας επιπτώσεις ακόμη και σε χώρες και έθνη που ίσως να θεωρούσαν ότι θα κατόρθωναν να παραμείνουν αμέτοχα σε συγκρούσεις (βλ. π.χ. την επισιτιστική κρίση και τις αυξημένες εφαρμογές του κυβερνοπολέμου). Κατά μείζονα λόγο, αυτό ισχύει και για χώρες όπως η Ελλάδα. Σε ένα περιβάλλον όπου η «σκληρή» ισχύς (στρατιωτική και οικονομική) επιβάλλει ολοένα και περισσότερο τη λογική της, η χώρα μας δεν έχει την πολυτέλεια για αυταπάτες περί της φύσης της διεθνούς πολιτικής.

54η Σύνοδος Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας NATO (CoC)

13-17 Μαΐου

Απο 13 έως 17 Μαΐου 2025, το NATO Defense College (NDC) και η Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ) συνδιοργάνωσαν την 54η Σύνοδο Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας NATO (54th NATO Conference of Commandants – CoC 25).

Την έναρξη της συνόδου κήρυξε ο κ. Αρχηγός ΓΕΕΘΑ, Στρατηγός Δημήτριος Χούπης, ο οποίος τιμήθηκε με το βραβείο «Distinguished Ancien» από τον Διοικητή του NATO Defense College, Lieutenant General Max A.L.T. Nielsen.

Η θεματική της φετινής συνόδου επικεντρώθηκε στο ζήτημα «Τεχνητή Νοημοσύνη στην Ανώτατη Στρατιωτική Εκπαίδευση» [Artificial Intelligence (AI) in Higher Military Education]. Στο πρόγραμμα των διαλέξεων συμμετείχαν υψηλόβαθμα στρατιωτικά και πολιτικά στελέχη του NATO, αναγνωρισμένοι καθη-

Στην εν λόγω διοργάνωση έλαβαν μέρος αντιπροσωπείες από πενήντα επτά (57) κράτη, εκ των οποίων είκοσι έξι (26) κράτη-μέλη του NATO, είκοσι οκτώ (28) χώρες ενταγμένες στο πρόγραμμα Partnership for Peace (PfP), καθώς και τρεις προσκεκλημένες χώρες: Βραζιλία, Ομάν και Ταϊβάν. Συνολικά συμμετείχαν εκατόν τριάντα οκτώ (138) Ανώτατοι και Ανώτεροι Αξιωματικοί, καθώς και ακαδημαϊκοί.

γητές κολεγίων, εκπρόσωποι κορυφαίων ιδιωτικών επιχειρήσεων όπως η Microsoft, καθώς και διακεκριμένοι ομιλητές της ΣΕΘΑ, όπως ο Δρ. Γεώργιος Νούνεσης, Διευθυντής και Πρόεδρος του ΔΣ του ΕΚΕΦΕ «Δημόκριτος», και ο Δρ. Ευάγγελος Καρκαλέτσης, Διευθυντής του Ινστιτούτου Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών (ΙΠΤ) του ίδιου φορέα.

Τη δεύτερη ημέρα των εργασιών της Συνόδου πραγματοποιήθηκαν τρεις (3) εξειδικευμένες ομάδες συζήτησης, αφιερωμένες στην ανάλυση βασικών προκλήσεων που σχετίζονται με την Τεχνητή Νοημοσύνη:

Ηθικοί και Νομικοί Προβληματισμοί (Ethical and Legal Concerns),

Ενσωμάτωση της Τεχνολογίας και Εκπαίδευση (Technological Integration and Training),

Τι διδάσκουμε; (What Do We Teach?).

Τη συντονιστική ευθύνη ανέλαβαν καθηγητές και προσωπικό της ΣΕΘΑ.

1η Ημέρα Αναφορές, Εισηγήσεις και Συζητήσεις

Η εναρκτήρια ημέρα ήταν αφιερωμένη αποκλειστικά στους Διοικητές των Σχολών των κρατών-μελών του NATO.

Κύριοι Ομιλητές:

Ο Επιτελάρχης του SHAPE, GEN Markus Laubenthal, μέσω τηλεδιάσκεψης.

Ο κ. Stephen Covington, αρμόδιος σε ζητήματα Στρατηγικών Διεθνών Σχέσεων στο SHAPE.

Ο κ. Manfred Boudreaux-Dehmer, Chief Information Officer στο NATO Headquarters.

Πάνελ Συζήτησης:

BGEN Sam Reaves, πρώην Αναπλ. Αρχηγός Επιτελείου J6Cy, SHAPE.

Andy Fawkes, πρώην συμπρόεδρος της NATO Modeling and Simulation Group MSG-234, NATO STO.

Giacomo Grignano, Υποδιευθυντής του NATO Digital Workplace Centre (NCIA).

Κύρια Σημεία Εισηγήσεων και Συζητήσεων:

Το νέο στρατηγικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από πολυμορφία, καθώς διαμορφώνεται και επηρεάζεται από τις αναδυόμενες τεχνολογίες, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη συνεργασία και τη συλλογική προσέγγιση όλων των φορέων, ειδικά στον τομέα της Κυβερνοάμυνας.

Η αναλυτική επεξεργασία δεδομένων που προέρχονται από προσομοιώσεις εκπαιδευτικών εφαρμογών τύπου "War Games" και η καθιέρωση προτύπων είναι καθοριστική για την προώθηση της διαλειτουργικότητας και της καινοτομίας στις διαδικασίες εκπαίδευσης του NATO.

Αναδείχθηκε η σημασία της κατανόησης της στρατηγικής αντίληψης της Συμμαχίας για την Αποτροπή και Άμυνα στον Ευρω-Ατλαντικό χώρο (Deterrence and Defence in the Euro-Atlantic Area – DDA), που αποτελεί πυλώνα για την ψηφιακή μετάβαση του NATO.

Συνοπτικά, την πρώτη ημέρα, έγινε ανάλυση των σημείων στα οποία το NATO έχει αναγνωρίσει την αναγκαιότητα ενσωμάτωσης της Τεχνητής Νοημοσύνης και της εφαρμογής του ψηφιακού μετασχηματισμού. Η Συμμαχία προσπαθεί να ανταποκριθεί στο ταχέως εξελισσόμενο τεχνολογικό τοπίο μέσω ενισχυμένης συνεργασίας, εκμετάλλευσης των δεδο-

μένων και με την στρατηγική αντίληψη για την Αποτροπή και Άμυνα στον Ευρω-Ατλαντικό χώρο (DDA), η οποία αποτελεί θεμέλιο για τη μετάβασή της στον ψηφιακό κόσμο.

2η Ημέρα Εισηγήσεις και Ομάδες Συζήτησης

Η δεύτερη ημέρα των εργασιών περιλάμβανε το σύνολο των προσκεκλημένων Διοικητών Σχολών, διευρύνοντας τη συμμετοχή και τις ανταλλαγές απόψεων.

Κύρια Ομιλήτρια:

Δρ. Sae Schatz, Executive Director, Partnership for Peace Consortium.

Πάνελ Συζήτησης:

Δρ. Γεώργιος Νούνεσις, Διευθυντής και Πρόεδρος Δ.Σ. του ΕΚΕΦΕ «Δημόκριτος».

Dr. Wendy Walsh, Chief Learning Officer, Air Education and Training Command USAF.

Dr. Oguz Acar, Head of Generative AI, King's College London.

Ομάδες Εργασίας:

Technological Integration and Training

Συντονιστής: Σμήναρχος (ΕΑ) Μάριος Σφενδουράκης – Τμηματάρχης Τμήματος Φοίτησης Εξ Αποστάσεως ΣΕΘΑ.

Ethical and Legal Concerns

Συντονίστρια: ΜΥ Κατσαρού Ελευθερία – Τμηματάρχης Γραμματείας, Διεύθυνση Σπουδών ΣΕΘΑ.

What Do We Teach?

Συντονιστής: Δρ. Σπυρίδων Κατσούλας – Εξωτερικός Ομιλητής ΣΕΘΑ.

Κύρια Σημεία Εισηγήσεων και Συζητήσεων:

Τονίστηκε ότι τα εκπαιδευτικά ιδρύματα χρειάζεται να πειραματιστούν με την Τεχνητή Νοημοσύνη στον σχεδιασμό σπουδών, τα πολεμικά παίγνια, τις

Ημερίδες-Συνέδρια

προσομοιώσεις και τη δημιουργία σεναρίων, αξιοποιώντας τα σύγχρονα εργαλεία για τη σύγκριση επιλογών και την ανάπτυξη στρατηγικής σκέψης.

Δόθηκε έμφαση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτών για την αξιοποίηση τεχνολογιών AI, καθώς και στη σημασία της πρακτικής εμπειρίας με παραγωγικές εφαρμογές Τεχνητής Νοημοσύνης, ώστε να διαμορφωθεί στρατηγική εκπαιδευτική προσέγγιση.

Αναδείχθηκε η ανάγκη προσαρμογής των προγραμμάτων σπουδών στις εξελίξεις του πεδίου, μέσω διεπιστημονικών προσεγγίσεων που συνδυάζουν την Τεχνητή Νοημοσύνη με κυβερνοασφάλεια, ρομποτική και διαχείριση δεδομένων, ενώ συζητήθηκαν και οι τεχνικές απαιτήσεις για την υλοποίησή τους.

Στις επιμέρους εργασίες συζητήθηκαν εκτενώς σημαντικά ζητήματα όπως η ηθική ευθύνη για αποφάσεις που λαμβάνονται μέσω συστημάτων AI, η ανάγκη

περιορισμού της προκατάληψης, καθώς και η προστασία της ιδιωτικότητας, η διαφάνεια και η δικαιοσύνη στον σχεδιασμό και την εφαρμογή αυτών των τεχνολογιών.

Η δεύτερη ημέρα επικεντρώθηκε στην κατανόηση της φύσης και των δυνατοτήτων της παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης. Τονίστηκε η σημασία της αξιοποίησής της στην εκπαίδευση, με έμφαση στη διεπιστημονική προσέγγιση, την ευελιξία και την ηθική ευθύνη, με στόχο την ενίσχυση της κριτικής σκέψης και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας στη λήψη αποφάσεων.

3η Ημέρα Διάλογος για την Πρακτική Ενσωμάτωση της Τεχνητής Νοημοσύνης

Η τρίτη και καταληκτική ημέρα της Συνόδου περιλάμβανε εισηγήσεις και συζητήσεις με τη συμμετοχή όλων των προσκεκλημένων Διοικητών Σχολών.

Κύριοι Ομιλητές:

Κα Χριστίνα Λεϊμονή, Περιφερειακή Διευθύντρια Microsoft για Ευρώπη, Μέση Ανατολή και Αφρική (EMEA).

Dr. William Barry, Καθηγητής Αναδυόμενων Τεχνολογιών στο United States Army War College.

Πάνελ Συζήτησης:

Δρ. Ευάγγελος Καρκαλέτσης, Διευθυντής Ινστιτούτου Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών (ΙΠΤ) ΕΚΕΦΕ «Δημόκριτος».

Roy Lindelauf, Καθηγητής Επιστήμης Δεδομένων για Στρατιωτικές Επιχειρήσεις, Netherlands Defence Academy.

Michael Wadley, Επικεφαλής του Learning Capability and Development Group, Defence Academy of the United Kingdom.

Κύρια Σημεία Εισηγήσεων και Συζητήσεων:

Οι ομιλίες εστίασαν στην ανάλυση βασικών γνώσεων και αντιλήψεων γύρω από τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στον χώρο της στρατιωτικής εκπαίδευσης.

Εξετάστηκε η δυνατότητα ενσωμάτωσης παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης σε στρατιωτικές ακαδημίες, αλλά και η αξιοποίησή της εκτός αυτών, π.χ. σε διοικητικές λειτουργίες, με στόχο τη βελτιστοποίηση της αποτελεσματικότητας.

Επισημάνθηκε η ανάγκη εξοπλισμού του στρατιωτικού προσωπικού με βασικές ψηφιακές δεξιότητες σχετικές με την Τεχνητή Νοημοσύνη, ώστε να επιτευχθεί ορθή εφαρμογή των τεχνολογιών.

Συζητήθηκε η δημιουργία ενός ασφαλούς και κλειστού ψηφιακού συστήματος χρήσης AI στο πλαίσιο της ανώτατης στρατιωτικής εκπαίδευσης, με έμφαση στη διαφύλαξη της ασφάλειας και της λειτουργικής αξιοπιστίας.

Τονίστηκε ότι η Τεχνητή Νοημοσύνη επιφέρει ριζικές αλλαγές στην τεχνολογική προσέγγιση, στον τρόπο σκέψης και στον συνολικό μετασχηματισμό της στρατιωτικής εκπαίδευσης υψηλού επιπέδου. Παράλληλα επισημάνθηκε η ανάγκη πρόβλεψης απρόβλεπτων κόστους και πιθανής τροποποίησης θεσμικών πλαισίων που θα υποστηρίξουν την ομαλή προσαρμογή στις νέες συνθήκες.

Συνεπώς, η τρίτη ημέρα αφορούσε στις πρακτικές διαστάσεις της ενσωμάτωσης της παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης στην στρατιωτική εκπαίδευση υψηλού επιπέδου. Επισημάνθηκε η ανάγκη για σχεδιασμό με υπευθυνότητα, ανάπτυξη βασικών ψηφιακών δεξιοτήτων στο προσωπικό και την ανάδειξη ηγετών ικανών να χειρίζονται την τεχνολογία. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην καινοτομία, την συνεργασία και την προσαρμογή των θεσμών στις απαιτήσεις του μέλλοντος.

Συμπεράσματα

Τα στρατιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα οφείλουν να προσαρμοστούν στη νέα τεχνολογική πραγματικότητα, πειραματιζόμενα με τη βοήθεια ειδικών, εδραιώνοντας σχέσεις με την ακαδημαϊκή κοινότητα και τον ιδιωτικό τομέα. Η συνεργασία με εταιρείες που αναπτύσσουν λύσεις Τεχνητής Νοημοσύνης είναι απαραίτητη για την προετοιμασία ηγετών που θα ανταποκριθούν επαρκώς στις προκλήσεις του μέλλοντος.

Κατά τη λήξη των εργασιών της Συνδιάσκεψης, ο Διοικητής του NDC ανακοίνωσε ότι η επόμενη, 55η Σύνοδος Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας του NATO θα διεξαχθεί στη Ρώμη τον Ιούνιο του 2026.

Επαφές Διοικητή ΣΕΘΑ Εντυπώσεις συμμετεχόντων

Στο περιθώριο της Συνόδου, ο Διοικητής της Σχολής Εθνικής Άμυνας πραγματοποίησε εθιμοτυπικές συναντήσεις και διμερείς συζητήσεις με Διοικητές αντίστοιχων Σχολών από χώρες του NATO και συνεργαζόμενα κράτη. Κεντρικός στόχος ήταν η ενίσχυση των διακρατικών εκπαιδευτικών συνεργασιών και η στρατηγική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών δυνατοτήτων της ΣΕΘΑ.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στις θετικές εντυπώσεις και σχόλια που εκφράστηκαν από τους συμμετέχοντες, αλλά και από τον Διοικητή του NATO Defense College. Οι εκφράσεις εκτίμησης για το υψηλό επίπεδο φιλοξενίας και την υποδειγματική διοργάνωση της Συνόδου ενισχύουν τη διεθνή εικόνα της ΣΕΘΑ.

Δραστηριότητες

Αναβάθμιση οπτικοακουστικού συστήματος Αμφιθεάτρου «ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ» της ΣΕΘΑ

Ολοκληρώθηκαν οι εργασίες αναβάθμισης του οπτικοακουστικού συστήματος Αμφιθεάτρου «ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ» της Σχολής Εθνικής Άμυνας.

Το νέο σύστημα παρέχει σύγχρονες αναβαθμισμένες δυνατότητες διεξαγωγής μαθημάτων και ομιλιών στους σπουδαστές.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

2ο Τριήμερο 15ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Εξ Αποστάσεως (15ΗΣ ΦΕΑ) της ΣΕΘΑ

12-14 Φεβρουαρίου 2025

Στο πλαίσιο των σπουδών της 15ης ΦΕΑ της Σχολής Εθνικής Άμυνας, στο Πολεμικό Μουσείο Αθηνών, από 12 έως 14 Φεβ 25, διεξήχθη το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του 2ου Τριημέρου με φυσική παρουσία, με ομιλίες σε αντικείμενα εκπαίδευσης από καθηγητές της Σχολής, καθώς και διάλεξη από την ιστορικό, ερευνήτρια, συγγραφέα ιστορικών βιβλίων και Καθηγήτρια Ιστορίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κα Μαρία Ευθυμίου με θέμα «η Ιστορική Εξέλιξη των Ελλήνων».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Συμμετοχή ΣΕΘΑ στο 1ο STRATEGIC FORESIGHT WORKSHOP

27-28 Φεβρουαρίου 2025

Στο πλαίσιο των συνεργασιών που έχει αναπτύξει η Σχολή Εθνικής Άμυνας με Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του Εξωτερικού, στις 27 και 28 Φεβ 25, ο Διοικητής, επιτελείς και σπουδαστές της Σχολής συμμετείχαν στο 1ο STRATEGIC FORESIGHT WORKSHOP με τίτλο "CHALLENGES TO THE RULE- BASED INTERNATIONAL ORDER" που συνδιοργάνωσε το Πανεπιστήμιο του Plymouth και το METIS Institute for Strategy and Foresight του Πανεπιστημίου Ενόπλων Δυνάμεων της Γερμανίας.

Κατά την έναρξη των εργασιών ο Διοικητής της Σχολής, Αντιστράτηγος Αθανάσιος Σαρδέλλης, απεύθυνε χαιρετισμό στους συμμετέχοντες.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Δραστηριότητες

Σεμινάριο Ενημέρωσης Νεοπροαχθέντων Ανωτάτων Αξκών

31 Μαρτίου - 4 Απριλίου 2025

Τη Δευτέρα 31 Μαρτίου 2025, η Σχολή Εθνικής Άμυνας διοργάνωσε, υπό την αιγίδα του ΓΕΕΘΑ, στο Αμφιθέατρο του 401 Γ.Σ.Ν.Α., Σεμινάριο Ενημέρωσης Νεοπροαχθέντων Ανωτάτων Αξιωματικών, των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων.

Κατά την έναρξη του σεμιναρίου, ο Υποδιοικητής της Σχολής Εθνικής Άμυνας Υποναύαρχος (Μ) Βασίλειος Βασιλογιαννακόπουλος ΠΝ καλωσόρισε τους Ανώτατους Αξιωματικούς και τους συνεχάρη για την προαγωγή τους. Ακολούθως απηύθυνε χαιρετισμό ο Διευθυντής της Διπλωματικής Ακαδημίας.

Οι θεματικές ενότητες του σεμιναρίου περιελάμβαναν:

- Τις προτεραιότητες Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και σχέσεις Ελλάδος με διάφορες χώρες.
- Την αντιμετώπιση και Διαχείριση Κρίσεων σε Στρατηγικό Επίπεδο Εθνικών θεμάτων, διαχείριση θεμάτων στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ και της ΕΕ, καθώς και διαχείριση ΜΜΕ.
- Το διεθνές, ανθρωπιστικό και δίκαιο του πολέμου.
- Τα οικονομικά θέματα άμυνας και ΕΔ.

Δραστηριότητες

Ως ομιλητές – διαλέκτες του σεμιναρίου ορίστηκαν επιτελείς του ΓΕΕΘΑ, Διευθυντές Διευθύνσεων του ΥΠΕΞ, καθώς και διακεκριμένοι καθηγητές ΑΕΙ, οι οποίοι διδάσκουν στη Σχολή Εθνικής Άμυνας.

Ειδικότερα θέματα που αφορούσαν στην Πολιτική Εθνικής Άμυνας παρουσιάστηκαν από τον Γενικό Διευθυντή της Γενικής Διεύθυνσης Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων του ΥΠΕΘΑ, ενώ ειδικότερα θέματα που αφορούσαν στους Κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων παρουσιάστηκαν από τους κ. Αρχηγό/ ΓΕΑ, κ. Επιτελάρχη/ ΓΕΣ και κ. Υπαρχηγό/ ΓΕΝ.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Εκπαίδευση 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Δια Παρουσίας στο Χειρισμό Κρίσεων

7-11 Απριλίου 2025

Στο πλαίσιο των σπουδών της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Δια Παρουσίας (77ης ΕΣ ΦΔΠ) διεξήχθησαν στις εγκαταστάσεις της Σχολής, από Δευτέρα 07 έως Παρασκευή 11 Απριλίου 2025, αντικείμενα εκπαίδευσης Χειρισμού Κρίσεων, συμπεριλαμβανομένης της Άσκησης Διπλής Ενεργείας Χειρισμού Κρίσεων «ΟΔΥΣΣΕΙΑ-25Α», από καθηγητές και προσωπικό της Σχολής.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Τελετή Αποφοίτησης της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης δια Παρουσίας της Σχολής Εθνικής Άμυνας

30 Απριλίου 2025

Την Παρασκευή 30 Απριλίου 2025, έλαβε χώρα στην Λέσχη Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΛΑΕΔ) η τελετή αποφοίτησης των σπουδαστών της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης δια Παρουσίας (ΦΔΠ) της Σχολής Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ).

Ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας κ. Αντώνιος Οικονόμου παρέστη στην τελετή, ως εκπρόσωπος του Προέδρου της Ελληνικής Κυβέρνησης και του Υπουργού Εθνικής Άμυνας και απένειμε τα πτυχία στους σπουδαστές."

Παρευρέθηκαν επίσης, ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Δημήτριος Χούπης, ο Αρχηγός ΓΕΣ Αντιστράτηγος Γεώργιος Κωστίδης, ο Αρχηγός ΓΕΝ Αντιναύαρχος Δημήτριος – Ελευθέριος Κατάρας ΠΝ, ο Αρχηγός ΓΕΑ Αντιπτέραρχος (Ι) Δημοσθένης Γρηγοριάδης, ο Διοικητής της ΣΕΘΑ Αντιστράτηγος Αθανάσιος Σαρδέλλης, καθώς και εκπρόσωποι της Βουλής των Ελλήνων, των κομμάτων, του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος, Σωμάτων Ασφαλείας και πρεσβειών.

Συνολικά, αποφοίτησαν 53 σπουδαστές, εκ των οποίων 27 του Στρατού Ξηράς, 7 του Πολεμικού Ναυτικού, 6 της Πολεμικής Αεροπορίας, 1 των

Δραστηριότητες

Κοινών Σωμάτων, 1 της Ελληνικής Αστυνομίας, 1 του Πυροσβεστικού Σώματος, 1 του Λιμενικού Σώματος- Ελληνικής Ακτοφυλακής, 3 Αξιωματικοί της Κυπριακής Δημοκρατίας, 2 Μόνιμοι Πολιτικοί Υπάλληλοι των Υπουργείων Εξωτερικών και Πολιτισμού, καθώς και 4 από συμμαχικές χώρες, ήτοι 2 από την Αραβική Δημοκρατία της Αιγύπτου, 1 από τη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας και 1 από την Βοσνία και Ερζεγοβίνη.

Κατά τον χαιρετισμό του ο κ. Οικονόμου αναφέρθηκε στην επιτακτική ανάγκη που υπάρχει στις μέρες μας για καταρτισμένα, διορατικά και στρατηγικά σκεπτόμενα στελέχη στις Ένοπλες Δυνάμεις, για την αντιμετώπιση σύνθετων απειλών αλλά και νέων προκλήσεων, όπως οι υβριδικές απειλές, οι ενεργειακοί ανταγωνισμοί και η κλιματική ανασφάλεια. Τόνισε ότι η Σχολή Εθνικής Άμυνας υπήρξε και συνεχίζει να είναι πυλώνας αυτής της προσπάθειας, προκειμένου οι σημερινοί και αυριανοί ηγέτες των Ενόπλων Δυνάμεων, να είναι σε θέση να εκτιμούν τις εξελίξεις και να διαμορφώνουν μέσα από συλλογικές και ταχύτατες διαδικασίες, συνειδητές και στοχευμένες αποφάσεις για την προάσπιση και την προώθηση των εθνικών στρατηγικών συμφερόντων.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης, κ. Αθανάσιου Κοσμόπουλου

22 Ιανουαρίου 2025

Την Τετάρτη 22 Ιαν 25, στην Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Υπεύθυνος Προστασίας Δεδομένων του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης κ. Αθανάσιος Κοσμόπουλος, πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης, με θέμα «Υβριδικές επιχειρήσεις στον Κυβερνοχώρο».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ της Υπουργού Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας

24 Ιανουαρίου 2025

Την Παρασκευή 24 Ιαν 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας η Υπουργός Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας κα. Σοφία Ζαχαράκη, η οποία πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης με θέμα «Δημογραφικό Ζήτημα: Μια Εθνική Πρόκληση».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Διοικητή Εθνικής Αρχής Κυβερνοασφάλειας

24 Ιανουαρίου 2025

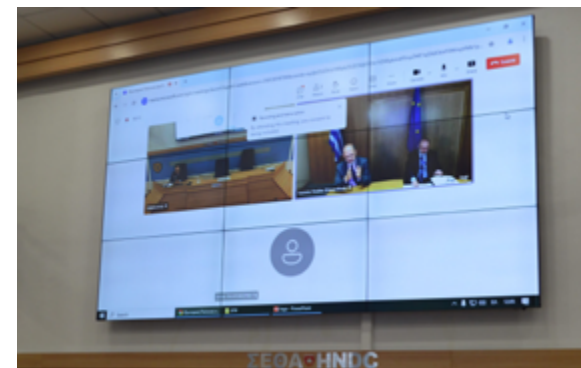

Την Παρασκευή 24 Ιαν 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Διοικητής Εθνικής Αρχής Κυβερνοασφάλειας κος. Μιχαήλ Μπλέτσας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης με θέμα «Κυβερνοασφάλεια».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Μόνιμου Αντιπρόσωπου της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

4 Φεβρουαρίου 2025

Την Τρίτη 04 Φεβ 25 ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πρέσβης κος. Βραΐλας Ιωάννης, πραγματοποίησε ομιλία, μέσω τηλεδιάσκεψης, στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης της Σχολής Εθνικής Άμυνας με θέμα «Εξωτερική Πολιτική και ΕΕ».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Διευθυντή Ινστιτούτου Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών ΕΚΕΦΕ «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ», κ. Ευάγγελου Καρκαλέτση

7 Φεβρουαρίου 2025

Την Παρασκευή 07 Φεβ 25, στην Σχολή Εθνικής Άμυνας, ο Διευθυντής Ινστιτούτου Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών του Εθνικού Κέντρου Έρευνας Φυσικών Επιστημών «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ», μέλος της Συμβουλευτικής επιτροπής Τεχνητής Νοημοσύνης και εκπρόσωπος της χώρας στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Τεχνητής Νοημοσύνης, κ. Ευάγγελος Καρκαλέτσης, συνοδευόμενος από τον συνεργάτη του κ. Γιαννακόπουλο, πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης, με θέμα «Εξελίξεις Τεχνητής Νοημοσύνης».

Στο πλαίσιο της ομιλίας οι σπουδαστές ενημερώθηκαν για το «Σχέδιο για τη μετάβαση της Ελλάδας στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης» και την μελέτη «Generative AI Greece 2030».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Γάλλου Αντιναυάρχου Hervé Hamelin

11 Φεβρουαρίου 2025

Στο πλαίσιο της διεξαγωγής Κύκλου Συνομιλιών στο ΓΕΕΘΑ, μεταξύ αντιπροσωπειών Ελλάδας- Γαλλίας, την Τρίτη 11 Φεβρουαρίου 2025, ο Επικεφαλής της γαλλικής αντιπροσωπείας, Αντιναύαρχος Hervé Hamelin, Deputy Chief of Defence for International Relations συνοδευόμενος από τρεις (3) Επιτελείς, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας και πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης δια Παρουσίας.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη της Military Academy for Higher Studies and Strategy της Αιγύπτου στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

24 Φεβρουαρίου 2025

Τη Δευτέρα 24 Φεβρουαρίου 2025, αντιπροσωπεία της Military Academy for Higher Studies and Strategy της Αιγύπτου με επικεφαλής τον Ταξίαρχο Eladawy πραγματοποίησε επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, όπου ενημερώθηκε για την οργάνωση, αποστολή και το εκπαιδευτικό έργο της Σχολής ενώ περιηγήθηκε τους χώρους της.

Το βράδυ, η Σχολή Εθνικής Άμυνας παρέθεσε δείπνο προς τιμή της Αιγυπτιακής αντιπροσωπείας στη Λέσχη Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων. (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Αντιστρατήγου Μιχαήλ Κλούβα

25 Φεβρουαρίου 2025

Την Τρίτη 25 Φεβ 25, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας, ο Επιθεωρητής Αναδιοργάνωσης του ΣΞ στο ΓΕΕΘΑ, Διοικητής Διοίκησης Κατασκευών και Αντιμετώπισης Φυσικών Καταστροφών, Αντιστράτηγος Μιχαήλ Κλούβας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς με θέμα «Συμβολή ΕΔ στην Αντιμε-

τώπιση Φυσικών Καταστροφών – Θεσμικό Πλαίσιο Αντιμετώπισης Καταστροφών – Λειτουργία Διοικήσεως Κατασκευών και Αντιμετώπισης Φυσικών Καταστροφών (ΔΙΚΑΦΚΑ)». (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Υπουργού Ψηφιακής Διακυβέρνησης

25 Φεβρουαρίου 2025

Την Τρίτη 25 Φεβ 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Υπουργός Ψηφιακής Διακυβέρνησης κος. Δημήτριος Παπαστεργίου, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης με θέμα «Ψηφιακή Διακυβέρνηση». (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Πρέσβη της Αιγύπτου

5 Μαρτίου 2025

Την Τετάρτη 05 Μαρ 25, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας, ο Πρέσβης της Αιγύπτου Κος. Ομάρ Αμέρ Γιουσέφ, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης, με θέμα «ΑΙΓΥΠΤΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, Στρατηγικές Σχέσεις σε έναν Μεταβαλλόμενο Κόσμο». (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ του κ. Αρχηγού ΓΕΝ

11 Μαρτίου 2025

Την Τρίτη 11 Μαρ 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού Αντιναύαρχος Δημήτριος-Ελευθέριος Κα-

Επισκέψεις-Ομιλίες

τάρας ΠΝ, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης με θέμα «Κύρια Θέματα, Προκλήσεις, Προοπτικές και Στρατηγικοί Στόχοι του ΓΕΝ». (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη της 77ης ΕΣ ΦΔΠ στη Βουλή των Ελλήνων

21 Μαρτίου 2025

Την Παρασκευή 21 Μαρτίου 2025, πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική επίσκεψη της 77ης ΕΣ ΦΔΠ στην Βουλή των Ελλήνων.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης οι σπουδαστές είχαν την ευκαιρία να ξεναγηθούν στην έκθεση: «Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη ΒτΕ δύο αιώνες μετά» και να ενημερωθούν για τη λειτουργία του Κοινοβουλίου από επιστημονικό συνεργάτη της Βουλής.

Εν συνεχεία, ενημερώθηκαν από διακομματική αντιπροσωπεία μελών της Διαρκούς Επιτροπής Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών Υποθέσεων επί θεμάτων αρμοδιότητάς της. (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

**Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ
του κ. Αρχηγού ΓΕΕΦ**

26 Μαρτίου 2025

Την Τετάρτη 26 Μαρ 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός της Εθνικής Φρουράς, Αντιστράτηγος Γεώργιος Τσιπικώστας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης με θέμα «ΚΥΠΡΟΣ – Στο Σταυροδρόμι Τριών Ηπείρων».

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

**Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ
του κ. Αρχηγού ΓΕΣ**

26 Μαρτίου 2025

Την Τετάρτη 26 Μαρ 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αντιστράτηγος Γεώργιος Κωστίδης, ο οποί-

ος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Ε.Σ. ΦΔΠ και ακολούθησε συζήτηση.
(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

**Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ
του κ. Αρχηγού ΓΕΑ**

28 Μαρτίου 2025

Την Παρασκευή 28 Μαρ 25 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας, Αντιπτέραρχος (Ι) Δημοσθένης Γρηγοριάδης, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης και ακολούθησε συζήτηση.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

**Επίσκεψη και ομιλία στη ΣΕΘΑ
του κ. Αρχηγού ΓΕΕΘΑ
Στγού Δημητρίου Χούπη**

03 Απριλίου 2025

Την Πέμπτη 03 Απριλίου 2025 ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Δημήτριος Χούπης επισκέφτηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ), όπου και πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της για ζητήματα που αφορούν στις εξελίξεις στο τρέχον γεωστρατηγικό περιβάλλον, στις σύγχρονες προκλήσεις ασφαλείας, καθώς και στην αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων.

Κατά την ομιλία του ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ αναφέρθηκε στις γεωστρατηγικές εξελίξεις σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, σε συνδυασμό με τη γεωπολιτική αξία της χώρας μας. Παράλληλα οι σπουδαστές της Σχολής είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν επί θεμάτων Δομής Δυνάμεων, καθώς επίσης και για τα τρέχοντα εξοπλιστικά προγράμματα και την καινοτομία στις ΕΔ.

Κάλεσε τέλος τους Σπουδαστές, με την επικείμενη αποφοίτησή τους από τη ΣΕΘΑ, να επιδεικνύουν ζήλο και να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες στη βάση της αποστολής τους, προτρέποντας τους να αναλάβουν ο καθένας ξεχωριστά την ευθύνη που τους αναλογεί, με γνώμονα την αύξηση της επιχειρησιακής ικανότητας των Ενόπλων Δυνάμεων
(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

**Επίσκεψη και Ομιλία στη ΣΕΘΑ
του κ. Υπουργού
Εθνικής Άμυνας**

28 Απριλίου 2025

Τη Δευτέρα 28 Απριλίου 2025 επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας κος Νίκος Δένδιας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 77ης Ε.Σ. ΦΔΠ, για την «Ατζέντα 2030» και την αναδιοργάνωση των Ενόπλων Δυνάμεων.

Ο κ. Υπουργός είχε την ευκαιρία να απαντήσει σε ερωτήσεις των σπουδαστών, για το σύνολο των προτεραιοτήτων της αμυντικής πολιτικής και τις μεγάλες προκλήσεις του περιβάλλοντος ασφαλείας στην περιοχή μας.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη του Κολλεγίου Εθνικής Άμυνας της Νιγηρίας στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

26 Μαΐου 2025

Τη Δευτέρα 26 Μαΐου 2025, αντιπροσωπεία του Κολλεγίου Εθνικής Άμυνας της Νιγηρίας, με επικεφαλής τον Αρχιπλοίαρχο Obika, πραγματοποίησε επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, όπου ενημερώθηκε για την οργάνωση, αποστολή και το εκπαιδευτικό έργο της Σχολής ενώ περιηγήθηκε τους χώρους της. (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ:

Επιδίωξη της ΣΕΘΑ από την εξαμηνιαία έκδοση του «ΑΘΗΝΑ» αποτελεί η ενίσχυση του διαλόγου μέσα από τις σελίδες της επιθεώρησης για θέματα που αφορούν στην εθνική άμυνα και ασφάλεια.

Εκτός από άρθρα, εργασίες και δοκίμια είναι ευπρόσδεκτες οι κριτικές επί του περιεχομένου της και φυσικά η κατάθεση νέων ιδεών για τη βελτίωση της. Προσδοκούμε η έκδοση να αναδείξει τον χαρακτήρα «φόρουμ» που όλοι μπορούν πρόθυμα να συνεισφέρουν με απόψεις και ιδέες.

ΣΤΗΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΕΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ:

- Επιστημονικές εργασίες.
- Άρθρα και δοκίμια σπουδαστών που αφορούν την εθνική άμυνα, την εθνική στρατηγική, τις διεθνείς σχέσεις και τα σχετικά πεδία ενδιαφέροντος.
- Πρακτικά Ημερίδων που διοργανώνει η Σχολή.
- Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής.
- Τα δημοσιευμένα έργα και άρθρα εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα και δεν αντικατοπτρίζουν απαραίτητα τις απόψεις του Κολλεγίου.
- Οι εργασίες που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες ή εκφράσεις που δεν συνάδουν με το ήθος και το πνεύμα της Σχολής δεν δημοσιεύονται.

ΟΡΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ:

- Τα κείμενα και τα άρθρα πρέπει να είναι μεταξύ 2000-4000 λέξεων και να περιλαμβάνουν επιστημονική τεκμηρίωση-βιβλιογραφία, ενώ θα πρέπει να υποβάλλονται ηλεκτρονικά σε μορφή .docx, dot, txt ή pdf.
- Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να είναι σύμφωνα με το στυλ APA (American Psychological Association).
- Τα κείμενα, όταν απαιτείται, πρέπει να συνοδεύονται από τους σχετικούς χάρτες και σχέδια, μαζί με υπότιτλους. Οι φωτογραφίες δημοσιεύονται μόνο εφόσον το περιεχόμενό τους κριθεί απαραίτητο για την πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη.
- Οποιαδήποτε συνεργασία θα πρέπει να παραδίδεται σε ηλεκτρονική μορφή στη διεύθυνση: res1@hndc.mil.gr.
- Η υποβολή για δημοσίευση μπορεί να γίνει ανά πάσα στιγμή. Το περιοδικό εκδίδεται δύο φορές το χρόνο.
- Σχόλια, προτάσεις και κριτικές άρθρων θα πρέπει να υποβάλλονται στο e-mail: res1@hndc.mil.gr. Η συντακτική επιτροπή επιλέγει τις εργασίες, τις εργασίες των σπουδαστών και τα άρθρα που θα δημοσιευτούν.

HELLENIC NATIONAL DEFENCE COLLEGE

ATHENA

ISSUE 58 JANUARY - JUNE 2025

54th NATO Conference of
Commandants

“Artificial Intelligence (AI) in
Higher Military Education”

Athens, 13 - 16 May 2025

INDEX

OFFICES

HELLENIC NATIONAL
DEFENCE COLLEGE
PREMISES

6 Evelpidon Str. &
Moustoxydi

Tel.: 2108896514
e-mail: res1@hndc.mil.gr

Publishing Office
HNDC/ RESEARCH AND
STUDIES DEPARTMENT
Editorial Board

Brigadier (AF) Nikolaos Methenitis
Col (AF) Ioannis Fytas
Col (HA) Georgios Chatzigeorgiou
Ens Georgios Latsis HN
Mrs Eleftheria Katsarou PhD cand..

TYPESETTING
PRINTING
BOOKBINDING

Hellenic Army Printing Office
(TYES)

To be distributed to:

Ministries, General Staffs,
Major Commands,
Military Academies,
NHDC, Institutes and
Research Foundations,
Veteran Unions

ISSN: 2944-991X (printed publication)
2944-9928 (web publication)

Commandant’s Message

Editorial

Articles

Xenophon’s enduring decision-making lessons for Leaders,
Gerassimos Karabelias Professor Panteion University. 3

Scenarios of Russian influence until 2030 Russia’s hybrid influence
on the EU/NATO eastern flank,
Dr. Konstantinos Tsetsos, METIS Institute Unibw 6

Seminars & Conferences

Events & Activities

Commandant’s message

Dear Readers,

This year marks the 75th anniversary of the founding of the Hellenic National Defence College in 1950, and its continuous contribution as a leading strategic pillar in the education of senior officers of the Armed Forces, Security Services, and broader Public Administration on matters of Defence Policy, National Strategy, and Security. Through a multifaceted and highly demanding curriculum, the College aims to provide its students with reliable knowledge, analyses, and information on current geostrategic and geopolitical developments. A multitude of distinguished speakers and external lecturers, in coordination with the courses conducted by the College’s Professors, contribute to a framework of accurate and contemporary education.

The constantly evolving geostrategic and geopolitical environment surrounding our country, demands broad knowledge, rapid analytical skills and reliable assessments so that our students can successfully meet any challenges and deeply understand the pillars of national power.

In this issue, articles by renowned professors address topics of geostrategic and geopolitical interest, as well as contemporary issues of strategic importance, including a paper from the METIS Institute, Bundeswehr University of Munich (Germany), which collaborates with the College.

In addition, the College’s numerous activities are highlighted, showcasing its outward orientation and prestige among domestic and international educational institutions of equivalent level. Among these, a Seminar on “War in Ukraine: Political and Strategic Analysis” with the participation of distinct professors, while as part of the celebration of College’s 75th anniversary, we successfully bid for and co-organized, together with the NATO Defence College, the 54th Annual Conference of Commandants of NATO Defence Colleges. This event took place in Athens from May 13 to May 16, under the theme “Artificial Intelligence (AI) in Higher Military Education.” The conference was attended by a total of 138 senior and high-ranking officers, Commandants of National Defence Colleges and their representatives from 26 NATO member countries and 28 partner nations, as well as distinguished speakers from Greece and abroad.

I would like to congratulate the editorial team on yet another excellent issue of the “ATHENA” review.

I am wishing you all, to enjoy reading “ATHENA”!

Athanasios SARDELLIS
Lieutenant General (HA)

Editorial

In recent years, we have emphatically observed the catalytic impact of technology across all levels of human activity, and consequently, at the level of strategy. Artificial Intelligence, drones, and recent military operations that highlighted the value of stealth aircraft on the battlefield are certainly among the most well-known examples. On the other hand, we must not overlook that these remain tools employed by actors in international politics. The brief, aviation-centered conflict between India and Pakistan, as well as the inventive strikes on Russian air bases in the interior and Iran's aerial and nuclear capabilities, are products of strategic thinking and planning with clear political objectives, aided by technology.

In this issue, in the English section of the journal, beyond the article "Xenophon's enduring decision-making lessons for Leaders" by Professor Gerasimos Karabelias of Panteion University, a study by Dr. Konstantinos Tsetsos of the Metis Institute of the German Armed Forces University in Munich, under the title "Scenarios of Russian influence until 2030 Russia's hybrid influence on the EU/NATO eastern flank" is republished.

Following this, is a brief presentation of the conference titled "The War in Ukraine: Political and Strategic Analysis", which was organized by the HNDC under the coordination of Professor Koliopoulos, as well as the 54th Conference of Commandants of NATO National Defense Colleges, which was co-organized with NATO Defense College. The issue concludes with photographic material from College's activities and visits.

For those familiar with the Greek language, this issue presents articles covering a wide range of topics. The journal includes the article titled "The Global Geopolitical Environment" by Professor Konstantinos Koliopoulos of the University of Piraeus. It is followed by the article by Professor Gerasimos Karabelias of Panteion University titled "Lessons in Military Leadership from Thucydides: The Case of Generals Demosthenes and Gylippus and Admirals Phormion and Lysander."

Next, in the student papers section, we find the work of Col. (HA) Spyridon Goulousis titled "Sanctions as a Tool of Coercive Diplomacy: Dilemmas and Consequences of Sanctions Against Russia Following the Invasion of Ukraine", the paper by Col. (AF) Dimitrios Chrysikos titled "The Strategic and Geopolitical Consequences of the Fall of Nagorno-Karabakh: Strategic Lessons and Implications for Greece", the paper by Col. (AF) Alexandros Vintzilaos titled "The Role of China and Russia in Africa: The Contribution of 'Soft Power' Policy" and finally, the paper by Police Deputy Director Fotios Roubies titled "The Impact of Deep Fake Media on the Armed Forces and the Security Sector".

Enjoy your reading,

Brigadier (AF) Nikolaos Methenitis

Director of Studies

Xenophon's enduring decision-making lessons for Leaders

*Gerassimos Karabelias,
Professor Panteion University*

Decision-making is a fundamental process in human behavior, organizational management, and societal governance, influencing outcomes in contexts ranging from personal choices to global policy. Theories of decision-making provide frameworks to comprehend how individuals, groups, and institutions make choices under varying conditions of certainty, uncertainty, and complexity. An understanding of the processes and outcomes of decision-making mechanisms, assists military, financial and political leaders to a fast and in-depth analysis of the situations they are facing, assessment of the risks and the choice of "proper" courses of action, often under high-stakes and uncertain conditions.

Disciplines, like psychology, political science, economics, and strategic studies have played an important role in the rapid development of decision-making theories during the postwar period, as the former offered structured approaches to all those desired to navigate the complexities of conflict in the military, political and financial arenas. Rational choice and game theory (von Neumann, & Morgenstern, 1944 and Schelling, 1960) offer rigor, prospect theory (Kahneman & Tversky, 1979 and Taliaferro, 2004) and bounded rationality (Simon, 1957 and Yetiv, 2004) add realism, while organizational, and group-thinking (Janis, 1982 and Surowiecki, 2004) reveal political and social dynamics. By understanding their strengths and limitations, military, political and economic leaders can make "sound choices", balancing logic, intuition, and context in a highly volatile era of hybrid warfare, cyber threats and political-economic instability.

The study of ancient Greek writers, particularly Xenophon (c. 430–354 BCE), equips modern decision-makers with enduring lessons to navigate uncertainty in high-stakes arenas like military conflicts,

political instability, or corporate crises. Xenophon, a historian, soldier, and philosopher immersed in volatile military and political contexts, offers practical wisdom through his works, such as *Anabasis* and *Agésilas*. His accounts reveal how to balance adaptability, realism, and ethical considerations, fostering well-informed decisions. By analyzing success and failures in decision-making, embracing diverse perspectives, and refining strategies through reflection, Xenophon's insights promote resilience and foresight. These timeless principles empower leaders to make prudent, principled choices in dynamic, threatening environments, enhancing their ability to lead effectively.

Xenophon's Anabasis

Xenophon's *Anabasis*, written in the early 4th century BCE, is an account of the Ten Thousand, a Greek mercenary army stranded in the heart of the Persian Empire after the failure of Cyrus the Younger's rebellion against his brother Artaxerxes II in 401 BCE. The text chronicles their perilous 1,500-mile retreat from Mesopotamia to the Black Sea, offering a profound study of decision-making under extreme adversity. Xenophon, as both a participant and eventual leader, highlights the interplay of collective deliberation, individual initiative, and pragmatic adaptation in military, logistical, and political challenges.

The Context: After the battle at Cunaxa, the position of the Greeks became untenable. Cyrus's death (*Anabasis* 1.8) and the subsequent murder of their generals—Clearchus, Proxenus, and others—by Tissaphernes (*Anabasis* 2.5) left them extremely vulnerable in an unfriendly terrain. The initial decision to negotiate with Artaxerxes proved disastrous, prompting a critical choice: surrender, seek Persian escort, or march independently to safety. As surrender risked enslavement, and Persian escorts were considered untrustworthy, Xenophon proposed that marching north to the Black Sea, where Greek colonies could offer a refuge, was their only choice.

Decision-Making Process: The final decision emerged through a democratic assembly. (*Anabasis* 3.2) The assembly elected new leaders, including

Xenophon, Cheirisophus (a Spartan), and Timasion, reflecting a meritocratic shift from the original command structure. The latter took immediate tactical decisions. They adopted a square formation to protect against Persian cavalry (Anabasis 3.4), burned every excess baggage to enhance mobility (Anabasis 4.1), appointed rearguard commanders to counter ambushes (Anabasis 3.3) and showed a will to negotiate with local leaders, such as the Carduchians and Taochians, to minimize conflict and secure supplies (Anabasis 4.1–2, 4.7). Decisions were frequently guided by intelligence collected from captured prisoners (Anabasis 4.5), enabling them to make well-informed and strategic choices. However, when talks failed, as with the Taochians, the leaders authorized targeted assaults to seize supplies (Anabasis 4.7), demonstrating realistic flexibility.

Outcome: In Anabasis, a decentralized leadership model rooted in democratic decision-making underpinned the triumphant northward march of the Ten Thousand, culminating in their successful arrival at Trapezus on the Black Sea by early 400 BCE (Anabasis 4.8). This bold, probably audacious strategy, balancing high risk with the promise of freedom, proved pivotal. The mercenaries' survival amid hunger, frigid conditions, battles with tribes with a martial tradition and internal discord, depended on maintaining unit cohesion. Consequently, enforcing rigorous discipline while bolstering morale through persuasive leadership and rhetoric emerged as essential imperatives (Anabasis 3.1, 5.8). Xenophon's skill in forging consensus and adapting tactics to evolving threats was instrumental, yet the journey's toll—marked by significant losses from ambushes and exposure—highlighted the steep price of such decisions. This decentralized model of inclusive decision-making processes offers enduring lessons to modern leaders involved in military, political and/or financial crises, by emphasizing the delicate interplay of discipline, morale, flexibility and group involvement in high-staking environments.

Xenophon's Agesilaus

Xenophon's Agesilaus, written in the early 4th century BCE, is a biographical encomium of Agesilaus II, Spartan king from 398 to 360 BCE, celebrated for

his military leadership during a period of Spartan decline. Unlike his Anabasis and the collective decision-making processes, Agesilaus focuses on a single leader's choices within Sparta's hierarchical system. The text portrays Agesilaus as a model of Spartan virtues—piety, discipline, justice, and courage—while subtly acknowledging his limitations.

The Context: Agesilaus II ascended to the Spartan throne in 398 BCE, succeeding his half-brother Agis II, at a critical juncture following the Peloponnesian War (431–404 BCE). While Sparta's victory cemented its hegemony over the Greek world, this dominance was fragile. Internally, a dwindling citizen population, economic pressures, and dependence on oppressed helots weakened the state's foundation. Externally, Persia sought to reclaim influence over Greek cities in Asia Minor, while Athens and Thebes, eager to erode Spartan supremacy, forged alliances to challenge its authority. Agesilaus's reign, spanning the Asian campaigns (396–394 BCE), the Corinthian War (395–387 BCE), and the King's Peace (387 BCE), required deft decision-making to maintain Spartan power.

Decision-Making Process: In 396 BCE, Agesilaus II decided to lead a campaign against Persian satraps in Asia Minor to liberate Greek cities and weaken Persian influence (Agesilaus 1.6–8). He focused on land campaigns, quite realistic due to Persian naval superiority, and adopted a mobile strategy, avoiding sieges and prioritizing rapid strikes (Agesilaus 1.28–33). He cultivated alliances with Ionian Greeks and maintained strict discipline to prevent plundering (Agesilaus 1.20). Furthermore, to suppress the anti-Spartan coalition of Thebes, Athens, Corinth, and Argos, Agesilaus evaluated their strength and decided for a direct confrontation at Coronea (394 BCE) to exploit Spartan phalanx superiority (Agesilaus 2.9). He employed a bold flanking maneuver, engaging Theban forces head-on while outmaneuvering their allies (Agesilaus 2.9–12) and maintained discipline, refusing to pursue fleeing enemies to avoid overextension (Agesilaus 2.12). After Coronea, he shifted to defensive strategies, fortifying Spartan allies and conducting raids to weaken the coalition (Agesilaus 2.17). Finally, Agesilaus supported the King's Peace and tried to enforce it aggressively on the coalition by acts such as seizing Thebes's Cadmea in 382 BCE (Agesilaus 2.23).

Outcomes: The decision-making processes that Agesilaus II followed offer valuable lessons in balancing tradition and adaptation. His successes at Asia Minor and Coronea demonstrate tactical brilliance, while his support for the King's Peace shows strategic compromise. However, his failure to reform Sparta's manpower system due to Spartan institutional limits, as his decisions required the approval of the ephors, underscores the risks of conservative institutions and cultures to address effectively and in a long term the growing challenge of sustaining power in a fractious world.

In summary, decision-making processes in Xenophon's Anabasis and Agesilaus reflect contrasting yet complementary approaches to leadership. In Anabasis, Xenophon's realistic, decentralized, democratic leadership enabled the Ten Thousand's survival through collective deliberation and tactical flexibility. In Agesilaus, monarchical authority, rooted in Spartan virtues, achieved only short-term successes as it struggled against systemic decline. In both cases, a different model of leadership navigated complex challenges, hostile enemies, resource scarcity, and internal dissent, demonstrating the need for the interplay of strategy, ethics, and context in effective decision-making. Xenophon's accounts, blending historical narrative with philosophical reflection, offer timeless insights into leadership under pressure, shaping both ancient and contemporary perspectives on military and political decision-making.

References:

- Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes* (2nd ed.). (Houghton Mifflin)
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). "Prospect theory: An analysis of decision under risk", *Econometrica*, 47(2), 263–291
- Lehrer, J. (2009) *How We Decide*. (Houghton Mifflin)
- Payne, J. W., Bettman, J. R., & Johnson, E. J. (1993), *The Adaptive Decision Maker*. (Cambridge University Press)
- Schelling, T. C. (1960). *The Strategy of Conflict*. (Harvard University Press)

- Simon, H. A. (1957), *Models of Man: Social and Rational*. (Wiley)
- Surowiecki, J. (2004), *The Wisdom of Crowds*. (Doubleday)
- Taliaferro, J. W. (2004). *Balancing Risks: Great Power Intervention in the Periphery*. (Cornell University Press)
- von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944) *Theory of Games and Economic Behavior*. (Princeton University Press)
- Xenophon. *Anabasis*. Translated by Carleton L. Brownson, (Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1998)
- Xenophon. *Agesilaus*. Translated by E.C. Marchant, (Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1925)
- Yetiv, S. A. (2004). *Explaining Foreign Policy: U.S. decision-making and the Persian Gulf War*. (Johns Hopkins University Press)

Gerasimos N. Karabelias was born in Kato Achaia. He studied in Greece, USA (PACE University and NEW YORK UNIVERSITY) and in the United Kingdom (SOAS-UNIVERSITY OF LONDON). He is a Professor at the Department of Sociology of Panteion University of Social and Political Sciences. He has lectured, among others, in Universities in the USA (Stanford University, Washington University, City University of New York (CUNY)) and Canada (Simon Fraser University) while his articles are published in refereed journals abroad. His research interests focus on Army-State Relations in Greece, Turkey and the Balkans, Military Sociology and Military Leadership. He has been teaching at the Hellenic National Defence College since 2001.

Scenarios of Russian influence until 2030

Russia's hybrid influence on the EU/NATO eastern flank¹

Dr. Konstantinos Tsetsos

Metis Institute for Strategy and Foresight
Universität der Bundeswehr München

Russia is increasingly using teleological hybrid warfare to achieve strategic and geopolitical goals. Each hybrid measure serves one of two underlying purposes: paralysing the adversary to gain a physical advantage, or completely taking over reality to win psychologically and cognitively. The study proposes a new classification of hybrid warfare in order to analytically clarify the concept of hybrid warfare. It also outlines fictional and partly dystopian scenarios of future Russian influence to destabilise Europe's eastern flank in order to demonstrate the different effects and objectives of hybrid warfare.

Fifth generation – teleological hybrid warfare Teleological hybrid warfare (THW) belongs to the fifth generation of warfare and serves as a link and precursor to the transition to the sixth generation (see Fig. 1).² The concept combines two ideas: teleology

(the explanation of phenomena by their purposes or goals) and hybrid warfare (the use of primarily non-kinetic means). THW therefore refers to a form of warfare in which hybrid means are used that serve clear, overarching strategic purposes. In principle, two objectives are pursued:

As part of the fifth generation of warfare, the first telos (kinetic and non-kinetic physical THW) is to protect one's own sphere of influence using hybrid means and to weaken opponents through influence. Permanent, non-kinetic (and partly kinetic) interference is intended to physically weaken an opponent. At the same time, their societal decision-making processes, economic and communication processes and social cohesion are to be paralysed in the long term. By maximising the attribution problem and establishing parallel narratives, the possibility of plausible deniability of the authorship of hybrid means deployed is also maintained. This is primarily achieved by weakening and disrupting society through disinformation, by exploiting the processes of deliberative and democratic decision-making and transforming them into vulnerabilities, through targeted strategic corruption and through surgical physical and cyberattacks against critical infrastructures. The aim is therefore to disrupt or constantly "reset" the OODA loop (observe, orient, decide, act) of an adversary. The repertoire of possible means of hybrid influence is almost limitless as long as physical weakening or paralysis can be achieved. Current examples include the severing of undersea cables by merchant ships or social engineering attacks on curators of software standards in order to establish backdoors. Hybrid warfare is flexible and adaptable, so that it can evolve depending on the actions and reactions of the targeted state. Thus, THW, which serves a physical telos, focuses primarily on preparing for a possible conventional conflict and improving one's own starting position. Hybrid influence is therefore aimed in particular at achieving added physical value through the use of kinetic and non-kinetic means.

As a nexus from the fifth to the sixth generation of warfare, the second telos (non-kinetic psychological-cognitive THW) focuses on taking over the reality of

the enemy. In contrast to physical weakening through paralysis, psychological-cognitive THW – using partly identical means – pursues the goal of preventing a conventional escalation in the first place.

The aim is therefore not to disrupt the OODA loop, but to take it over completely through cognitive warfare. If cognitive interference influences the population and decision-makers of a targeted state so successfully and sustainably that political, national and economic interests and social preferences are aligned in favour of the state using hybrid means, it can be assumed that psychological-cognitive THW has been successful. In the targeted state, political elites and social decision-making processes are dominated by the information sources and narratives of external actors to such an extent that democratic decision-making is undermined. Current examples of this include election interference through disinformation in Moldova and Georgia. Even rational decisions serve the external actor, as they are made based on predetermined information and interpretations. The targeted state degenerates into a puppet. In the case of THW, which serves a psychological telos, the psychological-cognitive added value of asserting one's own interests by adopting the reality of an opponent therefore predominates.

Sixth generation Trapped in Plato's cave.

THW's transition from the fifth to the sixth generation of warfare can be aptly compared to Plato's allegory of the cave: the cave dwellers see only the shadows of objects projected onto the wall behind them by a fire and believe these shadows to represent the only reality. It is only when one of them is freed and recognises the world outside the cave that he understands the true, more complex reality. But his attempt to warn those left behind fails due to their inability to question their familiar perceptions.

Applied to THW, this means that the hybrid actor deliberately controls the "shadows", i.e. manipulated information and narratives, in order to dominate the perception of the target society (see Fig. 2). Digitally networked societies in which

people obtain information primarily from social media are particularly at risk. Existing loss of trust in the political system and resentment towards the respective government can then be channelled and instrumentalised in a targeted manner. Algorithms that prioritise content based on existing beliefs create filter bubbles that make critical questioning more difficult and encourage manipulation. This form of influence can not only lead to political polarisation and election interference, but also systematically undermine trust in democratic institutions and the media. Another aim of psychological-cognitive THW is to weaken the education system by questioning basic truths and politicising teaching content. By influencing teachers and manipulatively integrating narratives into lessons, a cross-generational distortion of reality is created.

To counter this threat, media literacy, critical thinking and transparency are essential. Both political actors and platform operators have a responsibility to combat manipulation and protect the integrity of democratic processes. Only when citizens learn to look beyond the projected "shadows" and critically scrutinise information can the cycle be broken and control over their own reality be regained.

Russian influence from Finland to Cyprus

For decades, Eastern Europe has been characterised by transformation processes and geopolitical dynamics that are significantly influenced by Russia's actions. Following the collapse of the Soviet Union, Moscow has repeatedly attempted to regain its influence in the region – partly through diplomatic initiatives, partly through economic dependencies or even direct military interventions. Russia's interference manifests itself in various forms, ranging from disinformation campaigns to support for separatist movements or populist parties. In the region, national sovereignty, Western ties, Europeanisation and Russian interests often compete in a delicate balance. From Russia's perspective, for example, the aim is to weaken the key strategic region along its borders as a buffer zone to such an extent that, in the event of a conventional conflict with the EU or NATO, the technological and numerical

1 This analysis was originally published by the METIS Institute as Study No. 42 in December 2024. It is republished in ATHENA Review with the author's permission and in the context of the HNDC's collaboration with the University of the German Armed Forces Unibw. https://metis.unibw.de/assets/pdf/metis-study42-2024_12-rus_eastflank.pdf

2 The six generations of warfare describe warfare typologies. These are generally used in parallel. The categorisation into generations is primarily used for conceptual classification. While the first three generations (formation, firepower and movement warfare) are characterised by conventional warfare to physically destroy the enemy, the focus shifts from the fourth generation onwards to psychological influence and indirect warfare, particularly by insurgents. The fifth generation pursues two objectives (physical and psychological-cognitive) and uses kinetic and non-kinetic means such as cyberattacks, disinformation and social engineering to influence decision-making processes and public opinion by exploiting the attribution problem. The sixth generation is about completely taking over the reality of the adversary. The classification presented here is based on previous studies. See "New Hybrid Threats", Metis Study No. 26 (July 2021); see "Trends and Developments in Hybrid Threats", Metis Study No. 35 (June 2023).

inferiority can be compensated for by a previous disintegration of Eastern European societies. Ideally, however, the Kremlin hopes for success through psychological-cognitive THW, including the takeover of the political realities of the target countries, so that a physical conflict does not even have to occur. In the following, fictitious but possible and plausible scenarios up to 2030 are examined from the perspective of THW, which illustrate the possible future extent and mechanisms of Russian influence in Eastern Europe and their consequences for regional and European stability.

Scenario 1 Strategic corruption and useful idiots

Through targeted strategic corruption, Russia creates a system in which local and national politicians, entrepreneurs and prominent influencers gradually become so-called 'useful idiots'. Over the years, political decision-makers and influencers are influenced with financial incentives, consultancy contracts and covert donations until they consciously or unconsciously represent Moscow's interests. Honey traps, i. e. recruitment through the approach of sexual partners, invitations to fake conferences and social engineering activities gradually draw the target persons into the Russian orbit. The corruption measures are so subtle that they often appear as normal cooperation, entrepreneurial activity or political lobbying and their true intention sometimes remains concealed for years. This type of social engineering often results in the target person not realising or falling victim to gradual indoctrination over a period of years. The long-term consequence of these hybrid measures is a creeping change in public opinion in Europe. Influencers and politicians who originally started out as 'useful idiots' are gaining influence through populist rhetoric and emotionally charged anti-West and anti-US narratives. They are supported by an army of online trolls and bots who ensure that their content is prominently shared and discussed on social media. Through their omnipresence on social media, some of these influencers are elected as representatives in local and national parliaments, while some rise to become EU parliamentarians. Useful idiots have then become weaponised idiots.

As EU politicians, weaponised idiots then demand, for example, the lifting of sanctions against Russia and a normalisation of diplomatic relations, despite ongoing violations of international law. Individual states that extensively violate human rights, for example, are praised in EU speeches by these Members of the European Parliament (EMPs). Anti-EU narratives are also spread within the EU institutions to discredit the EU and its institutions as a bureaucratic juggernaut or to accuse them of wasting taxpayers' money. Via TikTok and other media, this distortion of processes and content is presented as serious and sometimes humorous criticism in order to reach a broad public of voters. By trivialising the political process, a gradual takeover of the political discourse in individual countries is pursued. The links to Russian networks remain opaque, as third countries such as Qatar are often used as cover channels for financial influence. Scandals about corrupt EMPs break out, but the links to Russian influence operations remain in the shadows.

Ultimately, Russia's aim with this scenario is to convince a broad mass of EU citizens of the dysfunctionality of the EU, its institutions and European democracies. It also aims to show that alternative authoritarian models are superior. The Russian influence and takeover of political decision-makers is aimed at undermining European unity, defence capability and further integration capacity and thus undermining the stability of the entire European and transatlantic security architecture.

Scenario 2 Maskirovka in the Balkans

Russia skilfully exploits historical resentment in the Balkans to deliberately reignite frozen conflicts and create new areas of political instability in Europe. Firstly, conflicts between ethnic groups in Bosnia are fuelled by spreading nationalist propaganda and supporting separatist movements in the Republika Srpska. By promoting anti-European narratives and exploiting historical resentment, the Republika Srpska is increasingly alienated from the EU. At the same time, Russia undermines the reconciliation processes between Bosnians, Croats and Serbs by

strengthening nationalist efforts to annex Republika Srpska to Serbia, thus further jeopardising stability.

Propaganda and targeted disinformation campaigns also fuel resentment among the Serbian population against Kosovo's perceived unjust independence, the alleged oppression of the Serbian minority in northern Kosovo and the partisanship of the EU and several Western states in favour of Kosovo from the Serbian perspective. Minor border conflicts and diplomatic incidents occur time and again. In a false flag operation, Serbian-Bosnian separatists disguised as KFOR units and Kosovar police officers attack Serbian villages in Kosovo. The aim of this action is to further escalate tensions and provoke international criticism of Kosovo, the EU and the UN mission in the region. At the same time, Moscow ignites the simmering conflict between Montenegro and Serbia by instrumentalising a clerical dispute and embedding it more strongly in a conflict of national identity. The dispute between the Serbian Orthodox Church and the Montenegrin Orthodox Church over ownership claims and questions of authority is deliberately declared to be an artificial Western segregation attempt, the aim of which is to weaken Serbia and Orthodoxy in the region. The aim is to deepen social divisions in Montenegro in order to undermine the country's trust in NATO and thus alienate it from the alliance. All conflicts are deliberately kept at a low intensity to avoid escalation into open war, which could provoke a stronger international response. Russia calls for international investigations and strengthens its relations with Serbia. Serbia orients itself more towards Russia and China and gradually turns away from EU accession negotiations.

The European Union is divided by the crises. Some member states, traditionally close allies of Serbia, sympathise with the Serbian position and prevent the EU from taking a clear stance. This dissent considerably weakens the EU's ability to act and leads to a paralysing standstill in foreign policy. At the same time, Russia uses this disagreement to further exploit tensions between the EU and NATO. The discrepancies in the interests of the various NATO states along the eastern flank are exacerbated, while

Moscow expands its political and military influence in the border regions.

Moscow's strategic objective is clear: through a combination of hybrid warfare, targeted disinformation and diplomatic influence, it aims to weaken the cohesion of the West, prevent the integration of the Western Balkans into the EU and NATO and expand its influence in the Balkans. The unstable situation in Montenegro, the unresolved conflict in Bosnia and Kosovo and the division within the EU over Serbia's integration also provide Russia with ideal conditions to distract attention from Ukraine and its activities in other regions.

Scenario 3 Elections in the matrix

Through targeted disinformation campaigns, manipulation of social media and infiltrated TV channels, society in an Eastern European EU and NATO state lives in an artificially constructed reality that serves Moscow's interests. Political elites, civil society and independent journalists operate in an information space based on false narratives, distorted facts and emotionally charged enemy images. Alternative sources of information have largely disappeared or are defamed as foreign-controlled propaganda. Critical journalists are murdered, while oligarchs and pro-Russian politicians gradually build a kleptocratic system. The majority of national companies are either under the direct control of pro-Russian forces or have been brought into line through targeted takeovers and economic pressure. Public perception is characterised by a constant flood of manipulated content that deliberately sows distrust of the EU, NATO and Western values. Economic crises are seen as the result of misguided EU policies. The country's youth are particularly affected. They are systematically exposed to a Russian-influenced parallel reality via social media. Videos, memes and manipulated news suggest a world in which the EU is dysfunctional and the USA is in decline, but Russia appears to be a moral force of order. The one-sided flood of information prevents critical reflection and creates a closed world view that distrusts any alternative perspective. The education system is also infiltrated. Curricula have been subtly altered to

reinforce pro-Russian narratives and distort historical facts. Private universities outrank state universities and are financed by oligarchs or directly from Russia. At the same time, pupils and young voters are manipulated via social media in order to bind them to this distorted reality in the long term. Control over the education system secures Moscow's influence for future generations.

This has a profound impact on political processes. Elections are influenced by disinformation campaigns in which pro-Western candidates are portrayed as corrupt traitors, while pro-Russian actors are portrayed as protectors of traditional values. The judiciary is no longer independent in this manipulated environment. There are no critical judgements against pro-Russian actors, while opposition voices are silenced through fabricated charges and show trials. The secret service is riddled with pro-Russian loyalists and uses its resources to monitor and intimidate dissidents. Independent election observers hardly have any access as the government strictly controls the flow of information and declares critical reporting as foreign interference.

In this climate of complete manipulation, it seems impossible for the population to distinguish between reality and fiction. Political debates have lost their deliberative character. Democratic decision-making processes appear intact to the outside world, but are completely dominated by Russian disinformation. Citizens vote, but their decisions are based on manipulated facts and psychological triggers that fuel mistrust of EU institutions and liberal values. Even rational actions by decision-makers are based on Russian-driven misinformation. The matrix in which society is trapped no longer allows for alternative realities. While the outward appearance of democracy is maintained, political pluralism has effectively been extinguished. Moscow has managed to draw the target state completely into its sphere of influence through information control, strategic corruption and systematic infiltration.

This scenario represents a psychological-cognitive victory for Russia in the sense of THW. The complete control of a state's reality without a physical invasion. Society is trapped in a modern version of Plato's cave, where shadow images

replace reality and truth is a manipulative construct. The state has become the puppet of a foreign actor, incapable of independently representing its own interests.

Scenario 4 Fire and ice in the Arctic

An island in the Arctic, part of a demilitarised area governed by international law, is suddenly occupied by Russian forces. Weeks earlier, Russia and China had conducted a large-scale military exercise in Franz Josef Land in the Arctic Ocean, testing Arctic operations and the rapid deployment of troops and equipment. Russia deploys several ships from its so-called shadow fleet as troop transports during the occupation and lands around 2,500 soldiers on the island and surrounding smaller islets. The approximately 2,000 inhabitants of the region are completely surprised when the Russian units take control. Immediately after the occupation, Russia publicly presents Western armaments – probably captured in Ukraine –, alleged radar centres, espionage facilities, weapons depots, barracks and captured soldiers in the uniforms of a NATO state. The Kremlin explains that by maintaining a permanent military presence on the Arctic island, the NATO state has violated the international treaty that stipulates the demilitarisation of the region. In addition, Russian fishermen have been illegally displaced by the coastguard for years. Russia then unilaterally cancels the treaty, claiming that it had been forced to act to protect its own national security and economic interests. Russia also justifies the occupation with the strategic importance of the archipelago and the threat it poses to the future important northern sea route..

The occupation initially causes global outrage. The affected NATO state begins a partial mobilisation and asks NATO to invoke Article 5. NATO initially reacts cautiously, as the Russian maritime nuclear power plant has also arrived in port and air strikes on the Russian units could hit the power plant. The situation puts the alliance to the test. Whilst the USA is gathering strong naval forces in the North Sea as a precautionary measure, the government in Washington is largely showing

restraint. The USA continues to focus on strategic competition with China, with the majority of its naval units located in the Pacific and Indian Oceans. In addition, some member states are calling for a peaceful solution to the conflict, while pro-Russian EU and NATO members are taking a hard line against the state in question and demanding an official statement over the alleged military presence on the Arctic islands. The governments of these states are thus directly following the Russian narrative of preventive intervention against a violation of the demilitarisation of the archipelago codified in international law.

Meanwhile, Russia is relying on a mixture of propaganda and diplomatic manoeuvres. The international community appears divided. While some countries – including Brazil, China and India – are looking for more neutral positions to prevent an escalation, the affected NATO state is threatening to take independent action against Russian troops on the island in view of the situation and is publicly flirting with the idea of withdrawing from NATO. Germany, where the domestic political situation is strained by acts of sabotage against important infrastructure and pro-Russian opposition politicians demand clarification, is also unable to adopt a clear position. Europe's political and military ability to react is being severely tested by the incident. The situation on the Arctic island remains tense. Russia gradually strengthens its military presence, building a naval base and defence facilities. While diplomats feverishly search for a solution, NATO and the EU are paralysed in their ability to act for several weeks, raising doubts about the credibility of collective defence within NATO. Russia's strategic goal in this scenario is to achieve the isolation of individual states through selective escalation and to embed the crisis in – albeit contrived – legitimisation under international law in order to generate tensions within NATO and between NATO and the EU. A provocation of restraint and disunity within NATO in the defence of sparsely populated islands or regions and the resulting internal dissonance help Russia and indirectly China to demonstrate the fragility of NATO's cohesion.

Scenario 5 Migration crisis in Finland, the Baltic states, Poland, Bulgaria and Greece

As part of its geopolitical strategy, Russia pursues the goal of destabilising the EU and NATO states by deliberately fuelling social tensions, internal political crises and conflicts at external borders. One effective instrument of hybrid warfare is the deliberate triggering and control of a migration crisis. In this scenario, Russia is at least indirectly supported by Turkey and Belarus or favoured by tolerating its measures.

Russia uses targeted disinformation and infiltration in preparation for exerting influence. False reports are spread via social networks and state-controlled media, suggesting an alleged imminent opening of borders at several of the EU's external borders. Pro-Russian actors in Asia, the Middle East and North Africa are fuelling the idea that the EU is particularly welcoming, which deliberately triggers migration movements. At the same time, Turkey relaxes its border controls and tolerates the increased transit of migrants while ignoring local smuggling networks. Refugees, primarily from Gaza, Lebanon and Syria, are instrumentalised for this purpose. In cooperation with Belarus, migrants from Turkey are flown to the borders with Poland, Lithuania and Finland.

The escalation is caused by a coordinated, simultaneous wave of migration in Finland, Estonia, Lithuania, Latvia, Poland, Bulgaria and Greece. Russian authorities increasingly smuggle in migrants from Central Asia and the Middle East at the Finnish-Russian border. Thousands of illegal migrants from Russia and Belarus are trying to enter the Baltic states and Poland at several points. At the same time, pro-Russian minorities and sympathisers within the countries protest the allegedly inhumane treatment of migrants. In Poland, the Belarusian border is destabilised by a massive influx of migrants, while Russian and Belarusian disinformation portrays the Polish government as brutal and inhumane in order to increase domestic and intra-European polarisation. In Greece, Turkish border authorities increasingly allow migrants to cross the Aegean Sea and the land route along the Evros River into Bulgaria, with the aim of

overstretching border guards and FRONTEX. Russian disinformation spreads reports of illegal pushbacks by the Greek authorities to trigger humanitarian outrage. In the phase of political destabilisation, the hybrid influence continues to escalate. Media manipulation by Russian state media and social networks reinforce the impression that the EU is incapable of dealing with humanitarian crises.

Russian troll factories operate on social media to target migrants that Russia itself is smuggling into the EU. They spread narratives that portray migrants as a threat to European culture and security, while at the same time defaming national countermeasures and EU policies as weak and incompetent. Videos of criminal acts by migrants are shared millions of times to achieve emotional impact on the target audiences. Israel's interventions in Gaza and Lebanon are identified as the cause in order to fuel further anti-Semitism and mobilise Muslim minorities within the EU against the governments. The troll campaigns reinforce social divisions and promote xenophobic resentment in order to exacerbate domestic political crises and weaken internal security in the countries concerned. They also aim to help right-wing nationalist and Russia-friendly governments win elections.

Nationalist groups in Poland and Finland use the situation to mobilise against EU policy. At the same time, tensions are arising within the EU, as Poland, Greece and Finland increasingly demand support, while other member states are reluctant to participate in burden-sharing. This disunity weakens the cohesion of the Union and distracts from supporting Ukraine, increasing its own defence capabilities and stabilising North Africa and the Middle East.

Another of Russia's strategic goals is to exacerbate tensions within NATO. Turkey's acquiescence or passive support in the escalation of the crisis will exacerbate the already existing tensions, which will impair the military alliance's ability to act. Ultimately, Russia pursues several political goals with this scenario: weakening the EU through domestic political crises and moral dilemmas, distracting NATO from Ukraine, promoting nationalist radicalisation and generally destabilising

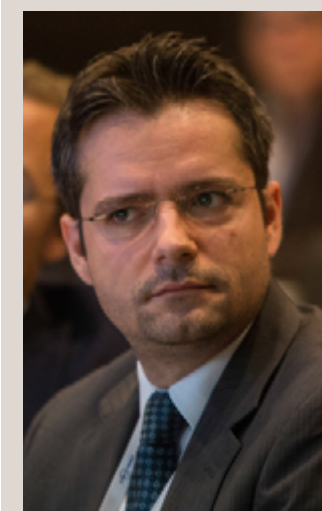
the Western alliance. The hybrid tactic of migration weaponization combines psychological warfare, disinformation with targeted political provocations and leads to a complex, widespread crisis scenario that is difficult to control.

Implications for the Bundeswehr

Both forms of THW pose a profound challenge to the security of Germany and Europe. The implications for the Bundeswehr in the context of the scenarios outlined here require a comprehensive adaptation and further development of its capabilities and strategies in order to effectively counter the diversity of hybrid threats. One central aspect is the expansion of reconnaissance capabilities. The Bundeswehr must invest more in gathering and analysing information in order to identify hybrid threats at an early stage. This includes expanding the monitoring of digital spaces, analysing disinformation campaigns and detecting physical acts of sabotage. Specialised cyber and intelligence units and their expansion play a key role here. An important operational approach is the establishment of specialised task forces that are prepared for hybrid operational situations. These units should cover both physical and cognitive warfare and should be capable of defending against and proactively countering hybrid operations. In addition to military responses, however, a comprehensive interministerial approach is required that integrates civilian, social and technological aspects. The key lies in prevention, a flexible response capability and close international cooperation. Cooperation within NATO and the EU is a decisive factor here. Hybrid threats require coordinated and integrated responses on a multinational and multidimensional level. Coordinated strategies, joint training programmes and the exchange of information and technologies between partners are essential in order to be able to respond flexibly to complex scenarios such as the destabilisation of the Western Balkans.

Strengthening the resilience of defence-critical infrastructures is essential. Attacks on undersea cables or cyberattacks require closer cooperation with civilian actors and partner institutions. The

Bundeswehr should develop preventive protective measures and ensure rapid response capabilities in order to guarantee the functionality of defence-critical infrastructures in the event of a crisis. The psychological-cognitive component of THW aims to manipulate entire societies. Another focus is therefore on promoting media skills and psychological resilience among its own personnel. In addition, the Bundeswehr should promote cooperation with civilian media platforms in order to strengthen resilience to disinformation and cognitive warfare. Withdrawing from social media, as done recently on X, leaves parts of the information space open to possible counter-narratives without resistance. Close cooperation with civil institutions is necessary to promote social cohesion and trust in democratic processes. This includes supporting measures to curb polarisation and disinformation. Only through a holistic approach can the Bundeswehr sustainably strengthen its resilience to the diverse challenges of teleological hybrid warfare.

Dr phil. Konstantinos Tsetsos studied political science, modern and contemporary history and law for social sciences at the Ludwig-Maximilian-Universität München. He received his PhD in 2014 at the University of the Bundeswehr Munich on Conflict Resolution in Asymmetric Conflicts with the work Vengeance of the Melians: A theory of conflict outcomes in asymmetric conflicts".

Konstantinos Tsetsos is co-author of the book *Das Being of maritime power: international relations in the marine environment of the 20th and 21st century*, author of numerous articles, contributions and Analyses of maritime security, future scenarios and security policy.

Konstantinos Tsetsos researches on issues of international politics, especially international security. His work includes contributions to geopolitics, war theories and asymmetric wars, war causes research, hybrid warfare, political risk analysis, strategic foresight, future security policy, scenario analysis, maritime security, civil-military cooperation, disaster and crisis management.

Dr. Tsetsos is Head of Foresight at the Metis Institute for Strategy and Foresight and advises the BMVg on strategically relevant issues of current and future international policy. His expertise and many years of experience in research make Konstantinos Tsetsos a sought-after expert in selected NATO and EU working groups and research. In this context, Dr. Tsetsos participates as expert in the NATO Modelling and Simulation Group 147, the NATO SAS System Analysis and Studies 171. From 2019 to 2022, he led the research project Common Operation Picture in Disaster and Crisis Management for the EDA."

Dr. Konstantinos Tsetsos teaches in the Intelligence and Security Studies in Berlin and in the Master International Security Studies in Garmisch-Partenkirchen. From 2008 to 2020 he was head of the Model United Nations project group at UniBWM. He is also regularly active in public relations through lectures.

Seminars & Conferences

Seminar on 'The War in Ukraine: Political and Strategic Analysis'.

On Thursday, February 6, at the Terpsichore Hall of Athens Officers' Club (LAED), Hellenic National Defense College held a conference titled "THE WAR IN UKRAINE: POLITICAL AND STRATEGIC ANALYSIS."

The conference, organized by the Hellenic National Defence College with the assistance of Professor Konstantinos Koliopoulos of the University of Piraeus HNDC, consisted of two thematic sections.

The first section, titled "The Political HNDC Framework," was moderated by Professor Irini Cheila of the University of Piraeus and .

Speakers in this section were:

- Professor Konstantinos Koliopoulos of the University of Piraeus, presenting on "The Russian Worldview and the War in Ukraine."

In his presentation, Mr. Koliopoulos referred to the thinking of the Russian political leadership. He

emphasized the view that Ukrainians are essentially Russians with different regional influences and cited historical examples of Russia's relations with other countries. He also examined Russian nationalism, messianism, and perceived cultural and geopolitical threats from NATO. He then discussed the influence of historical figures and ideologies on Russia's expansionist policies, concluding with modern Russian geopolitical strategy that supports

territorial expansion for the unification of Eurasia. He referred to Russia's ideology, highlighting Orthodoxy, authoritarianism, and national identity as key elements. He stressed Russia's belief that it is a great power and guardian of traditional values, explaining both Putin's popularity and the decision to invade Ukraine. Finally, he argued that a defeat of Russia, although difficult, is in Greece's interest.

-Professor Charalambos Papasotiriou of Panteion University, presenting on "The USA and the War in Ukraine."

In his presentation, Mr. Papasotiriou analyzed the political and diplomatic history of U.S.-Russia relations, especially after the dissolution of the Warsaw Pact and NATO's successive eastward

expansions. Initially with the accession of former Soviet satellite states, then with the Baltic republics, and finally with NATO's stance toward Georgia and Ukraine. He pointed out the erroneous signals sent by the American leadership that essentially gave the green light for intervention in Ukraine. At the same time, he emphasized Russia's inability to understand that NATO would react if it invaded Ukraine. He concluded that a Trump administration would lead Russia to negotiations, ending the war with the annexation of some Ukrainian territories and the creation of a new "frozen" situation modeled after Cyprus and Korea.

-Professor Konstantinos Lavdas of Panteion University, presenting on "The EU and the War in Ukraine."

In his presentation, he referred to the lack of a unified European approach, as the Russia-Ukraine war has highlighted differences among European countries and the absence of a common European strategy. He believes that the differing geopolitical perspectives and strategic cultures of France and Germany, as well as interests in the global arms market, make a common geopolitical path difficult. He estimated that this conflict will be a critical stage for Euro-Atlantic relations. He considered it a mistake

that Europe aligned with the American strategy aimed at weakening Russia. He pointed out that the EU follows American priorities and emphasized the need for a stable relationship with Russia for Eurasian stability. Finally, he stressed that Greece should not overly identify with prevailing perceptions, as this does not serve its interests.

The second section, titled ***"Strategic Issues and Their Consequences,"** was moderated by Professor Konstantinos Koliopoulos of the University of Piraeus.

Speakers in this section were:

- Professor Irini Cheila of the University of Piraeus, presenting on "The War in Ukraine and the Food Crisis."

She analyzed how the food crisis is acquiring a strategic character and is now considered a non-traditional security threat, influenced by the war in Ukraine. The war has caused fluctuations in the international financial system, geopolitical and energy shifts, price increases, and supply chain shortages. This has led to high levels of malnutrition and food insecurity, mainly affecting poorer countries. High dependence on imports and fiscal problems worsen

Seminars & Conferences

the situation, creating an explosive environment in many countries. The international community is called upon to take measures to support affected countries. She believes that the pandemic left a power vacuum that China and Russia are exploiting to increase their influence in Africa through trade, investment, and diplomacy. International organizations such as the IMF and World Bank are trying to address the crisis with initiatives and support programs. Food insecurity will play an important role in future geopolitical shifts, requiring cooperation from the international community.

- Dr. Ioannis Nioutsikos, PhD in War Studies from King's College London, presenting on "The Military Strategy of the War in Ukraine."

The war in Ukraine is the largest conventional armed conflict in Europe since World War II. It is difficult to study while ongoing but offers useful conclusions for military strategy. One of the main lessons is that modern wars tend to be long and unpredictable. Russia failed in its rapid capture of Kyiv and resorted to a strategy of attrition. Ukraine managed to resist effectively and inflict significant losses on the Russian army. The war in Ukraine has highlighted the importance of military adaptation. Both sides are learning and adapting to conditions. Technology, such as drones, although important, is not a panacea. People remain decisive, with command structures and reserves being critical, while both opponents struggle with recruitment and have insufficient numbers to break the stalemate.

-Associate Professor Andreas Liaropoulos of the University of Piraeus, presenting on "Cyber Operations in the War in Ukraine."

Analyzing cyberwarfare during ongoing conflicts like in Ukraine presents particular challenges. Cyberwarfare includes infrastructure destruction, data manipulation, and information exploitation. Cyber operations are often invisible, and their effects may not be immediately apparent. At the same time, collateral damage from malicious software use can be extensive. Attribution is difficult, as it is not always clear who exactly carried out the attack. The distinction between war and peace is often blurred in cyberspace. Cyber operation preparation may begin

years before conventional conflict, creating a state of constant threat. Cyber operations include data collection, infrastructure disabling, and disinformation. Additionally, manipulating public opinion through social media is a significant aspect of cyberwarfare. Targets of cyberattacks may include energy and telecommunications systems.

Conclusion

In conclusion, the conference made clear that the war in Ukraine has significantly increased the conflictual nature of international relations. For better or worse, conflict logic now necessarily prevails in the thinking of the world's most powerful states (USA, China, Russia, even EU countries). War is no longer "obsolete" or even "unthinkable" as some analysts claimed in previous decades, but is now a fully conceivable and terrifying possibility—even among Great Powers. Threats arise from everywhere and manifest in various ways, affecting even countries and nations that may have thought they could remain uninvolved in conflicts (e.g., the food crisis and increased applications of cyberwarfare). This is especially true for countries like Greece. In an environment where "hard" power (military and economic) increasingly imposes its logic, our country cannot afford illusions about the nature of international politics.

(Photos HNDC / Public Relations Department)

54th NATO Conference of Commandants (CoC)

From 13 to 17 May 2025, the NATO Defense College (NDC) and the Hellenic National Defense College (HNDC) jointly organized the 54th NATO Conference of Commandants – CoC 25.

Delegations from fifty-seven (57) countries participated in this event, including twenty-six (26) NATO member states, twenty-eight (28) countries within the Partnership for Peace (PfP) program, and three invited countries: Brazil, Oman, and Taiwan. In total, one hundred thirty-eight (138) Senior and High-Ranking Officers and academics attended.

The Conference works started with an opening statement by the Chief of the Hellenic National Defense General Staff, General Dimitrios Choupis, who was also honored with the "Distinguished Ancien"

award by the Commandant of the NATO Defense College, Lieutenant General Max A.L.T. Nielsen.

This year's theme focused on "Artificial Intelligence (AI) in Higher Military Education." The program of lectures included senior military and political NATO officials, distinguished college professors, high-level executives from major private companies such as

Microsoft, as well as keynote speakers from HNDC, including Dr. Georgios Nounesis, Director and Chairman of the Board of the National Center for Scientific Research (NCSR) "Demokritos," and Dr. Evangelos Karkaletsis, Director of the Institute of Informatics and Telecommunications (IIT) of the same institution.

On the second day of the Conference, three (3) specialized discussion groups were formed, focusing on key challenges related to Artificial Intelligence:

- Ethical and Legal Concerns

Seminars & Conferences

- Technological Integration and Training
- What Do We Teach?

The coordinating responsibility was undertaken by HNDC faculty and staff.

Day 1 Reports, Lectures and Discussions

The opening day was exclusively dedicated to the Commandants of the Defense Colleges of NATO member states.

Key Speakers:

- The Chief of Staff of SHAPE, GEN Markus Laubenthal, via videoconference.
- Mr. Stephen Covington, Strategic International Affairs, SHAPE.
- Mr. Manfred Boudreaux-Dehmer, Chief Information Officer at NATO Headquarters.

Discussion Panel:

- BGEN Sam Reaves, former Assistant Chief of Staff J6Cy, SHAPE.
- Andy Fawkes, former co-chair of the NATO Modeling and Simulation Group MSG-234, NATO STO.
- Giacomo Grignano, Deputy Director of the NATO Digital Workplace Centre (NCIA).

Main Points from Presentations and Discussions:

- The new strategic environment is characterized by complexity, shaped and influenced by emerging technologies, necessitating cooperation and a collective approach among stakeholders, particularly in the field of Cyber Defense.
- The analytical processing of data derived from training simulations such as “War Games” and the establishment of standards is critical for enhancing interoperability and innovation in NATO’s training processes.
- The importance of understanding the strategic concept of the Alliance regarding Deterrence and Defence in the Euro-Atlantic Area (DDA) was highlighted, which constitutes the foundation for NATO’s digital transformation.

In summary, the first day featured an analysis of the areas where NATO has identified the need for integrating Artificial Intelligence and implementing digital transformation. The Alliance strives to respond to the rapidly evolving technological landscape through enhanced cooperation, data utilization, and strategic awareness within the framework of the DDA strategy, which underpins its transition to the digital realm.

Day 2 Lectures and Discussion Groups

The second day included all invited Commandants of Defense Colleges, broadening participation and facilitating the exchange of views.

Keynote Speaker:

- Dr. Sae Schatz, Executive Director, Partnership for Peace Consortium.

Discussion Panel:

- Dr. Georgios Nounesis, Director and Chairman of the Board of NCSR “Demokritos.”
- Dr. Wendy Walsh, Chief Learning Officer, Air Education and Training Command USAF.
- Dr. Oguz Acar, Head of Generative AI, King’s College London.

Working Groups:

Technological Integration and Training

Coordinator: Col. (Ret.) Marios Sfendourakis – Head of Distance Learning Department, HNDC.

-Ethical and Legal Concerns

Coordinator: Civilian Staff Officer Eleftheria Katsarou – Head of Secretariat, Directorate of Studies, HNDC.

-What Do We Teach?

Coordinator: Dr. Spyridon Katsoulas – External Lecturer, HNDC.

Main Points from Presentations and Discussions:

- It was emphasized that educational institutions need to experiment with Artificial Intelligence in curriculum design, war games, simulations, and scenario creation, using modern tools for option comparison and strategic thinking development.

- Emphasis was placed on training educators in the use of AI technologies and the importance of hands-on experience with generative AI applications to shape strategic educational approaches.

- The need to adapt curricula to developments in the field was highlighted, through interdisciplinary ap-

Seminars & Conferences

Discussion Panel:

- Dr. Evangelos Karkaletsis, Director, IIT, NCSR “Demokritos.”
- Roy Lindelauf, Professor of Data Science in Military Operations, Netherlands Defence Academy.
- Michael Wadley, Head of Learning Capability and Development Group, Defence Academy of the United Kingdom.

Main Points from Presentations and Discussions:**

- Presentations focused on analyzing fundamental concepts and perspectives surrounding the use of Artificial Intelligence in military education.
- The possibility of integrating generative AI into military academies as well as utilizing it outside of them—for example, in command operations—was explored to optimize efficiency.
- The need to equip military personnel with essential digital skills related to AI was emphasized to ensure the correct application of these technologies.

- The creation of a secure and closed digital AI usage system within the framework of higher military education was discussed, with emphasis on safeguarding security and operational reliability.

proaches combining AI with cybersecurity, robotics, and database management, while addressing technical requirements for implementation.

- Breakout sessions explored critical topics such as responsibility for decisions made by AI systems, the need to mitigate bias, ensure privacy protection, transparency, and fairness in the design and application of such technologies.

The second day focused on understanding the nature and capabilities of generative Artificial Intelligence. The importance of leveraging it in education was highlighted, with an emphasis on interdisciplinary collaboration, flexibility, and ethical responsibility, to enhance critical thinking and improve decision-making.

Day 3 Dialogue on Practical Integration of Artificial Intelligence

The third and final day of the Conference featured presentations and discussions with the participation of all invited Commandants.

Key Speakers:

- Ms. Christina Leimoni, Regional Director, Microsoft Europe, Middle East, and Africa (EMEA).
- Dr. William Barry, Professor of Emerging Technologies, United States Army War College.

- It was underscored that AI brings fundamental changes to technological approaches, ways of thinking, and the transformation of higher military education. The integration of these changes must consider unforeseen costs and potential institutional framework modifications.

Thus, the third day addressed the practical dimensions of incorporating generative AI into higher-level military education. Responsible design, core digital competencies, and leadership capable of managing technology were highlighted. Particular importance was placed on innovation, collaboration, and institutional adaptability to meet future challenges.

Concluding Statement

Military educational institutions must adapt to the new technological reality, experimenting with expert guidance, establishing relationships with the academic community and the private sector. Collaboration with companies developing Artificial Intelligence solutions is essential to prepare leaders capable of effectively meeting the challenges of the future.

At the conclusion of the Conference, the NDC Commandant announced that the next 55th NATO Conference of Commandants will take place in Rome in June 2026.

HNDC Commandant's Meetings – Participant Feedback

On the sidelines of the Conference, the Commandant of the Hellenic National Defense College held ceremonial meetings and bilateral talks with Commandants of corresponding schools from NATO member and partner countries. The primary objective was to enhance transnational educational cooperation and strategically upgrade HNDC's educational capabilities.

Special mention should be made of the positive feedback and comments expressed by participants, including the Commandant of the NATO Defense College. Expressions of appreciation for the high-level hospitality and exemplary organization of the Conference reinforced the international image of HNDC.

EVENTS & ACTIVITIES

The upgrade works of the audiovisual system at the "THUCYDIDES" Auditorium of the Hellenic National Defence College have been successfully completed.

The new system offers modern and enhanced capabilities for conducting lectures and presentations, providing improved support to the students during their educational activities.

Visit to the HNDC and Lecture by Vice Admiral Hervé Hamelin

In the framework of the Cycle of Talks conducted at the Hellenic National Defence General Staff (HNDGS), between a Greek and a French delegation, on Tuesday 11 February 2025, the Head of the French delegation, Vice Admiral Hervé Hamelin, Deputy Chief of Defence for International Relations, accompanied by three (3) staff officers, visited the Hellenic National Defence College and gave a lecture to the students of the 77th Resident Course

Visit of the Military Academy for Higher Studies and Strategy of Egypt at HNDC

On Monday 24 February 2025, a delegation of the Military Academy for Higher Studies and Strategy from Egypt led by Staff Brigadier General Eladawy, visited the Hellenic National Defence College (HNDC) where it was briefed about HNDC's structure, mission and academic work while at the end they were given a short tour of HNDC premises.

In the evening, HNDC hosted a dinner to honor the Egyptian delegation at the Armed Forces Officers Club.

EVENTS & ACTIVITIES

Lecture to the HNDC by the Ambassador of the Arab Republic of Egypt

On Wednesday 05 Mar 2025, the Ambassador of the Arab Republic of Egypt, Mr. Omar Amer Youssef, visited the Hellenic National Defence College. He gave a lecture to the students of the 77th Resident Course, on "EGYPT – GREECE, Strategic Relations in a Changing World".

EVENTS & ACTIVITIES

Participation of HNDC
in the 1st STRATEGIC FORE-
SIGHT WORKSHOP

In the framework of the collaborations that the Hellenic National Defence College has developed with foreign Educational Institutions, on 27 and 28 Feb 25, HNDC's Commandant, staff officers and students participated in the 1st STRATEGIC FORE-SIGHT WORKSHOP entitled "CHALLENGES TO THE RULE- BASED INTERNATIONAL ORDER", co-organized by the University of Plymouth and METIS Institute for Strategy and Foresight of the German Armed Forces University.

At the opening of the workshop, the Commandant of the College, Lieutenant General Athanasios Sardellis, addressed the participants.

Visit of the National Defence
College of Nigeria at HNDC

On Monday 26 May 2025, a delegation of the National Defence College of Nigeria, led by Commodore Obika, visited the Hellenic National Defence College (HNDC) where it was briefed about HNDC's structure, mission and academic work while at the end they were given a short tour of HNDC premises.

(Photos HNDC / Public Relations Department)

PURSUITS:

HNDC's pursuit from the six-monthly edition of "ATHENA", is the strengthening of the dialogue, through the pages of the review, on issues related to national defense and security.

In addition to articles, papers and essays, criticism on the content of the review as well as new ideas for its improvement are also welcome. We expect the review to highlight a "forum" character in which everyone can willingly contribute with views and ideas.

THE HNDC REVIEW PUBLISHES:

- Scientific papers.
- Articles and students essays concerning national defense, national strategy, international relations and relevant fields of interest.
- Minutes of Conferences organized by the College.
- Educational and other activities of the College.
- The published works and articles express the author views and do not necessarily reflect the opinions of the College.
- Papers containing classified information or expressions that are inconsistent with the ethos and spirit of the College shall not be published.

PUBLICATION TERMS:

- The texts and articles must be between 2000-4000 words and must include scientific documentation-bibliography, while they must be submitted electronically in .docx, dot, txt or pdf formats.
- The bibliographic notes must be according to APA (American Psychological Association) style.
- Papers, when required, must be accompanied by the relevant maps and plans, together with subtitles. Photos are published only if their content is deemed necessary for the fuller information of the reader.
- Any cooperation must be delivered in electronic form to: res1@hndc.mil.gr.
- Submission for publication can be made at any time. The review is published twice a year.
- Comments, suggestions and criticism of articles should be submitted to the e-mail: res1@hndc.mil.gr. The editorial board selects the papers, students essays and articles to be published.